

Raporta/Rapport 1/2011

Samiske tall forteller 4

Kommentert samisk statistikk 2011

Føreord

Den første *Samiske tall forteller* kom ut hausten 2008. Då hadde Sametinget i Noreg og Arbeids- og inkluderingsdepartementet året før sett i gang arbeid for årleg å gje ut ei bok med kommentert samisk statistikk. Det vart nedsett ei fagleg ansvarleg analysegruppe som skulle arbeide med dette prøveprosjektet i fire år. No er fireårsperioden over, og det skal vurderast om prosjektet skal gå over til å bli ei fast ordning.

Utvalet av emne for *Samiske tall forteller* har i desse åra langt på veg vore bestemt av det mandatet som analysegruppa fekk i starten. Sjølv om alle emna ikkje er med i kvar bok, har vi i dei fire bøkene som er komne, *til saman* prøvd å dekkje alt det som låg i oppdraget. Nye emne i *Samiske tall forteller 4* er miljø og ressursforvaltning, forskning og kjønnsperspektiv på samisk statistikk.

Guovdageaidnu, september 2011

Else Grete Broderstad

Magritt Brustad

Johan Ailo Kalstad

Paul Inge Severeide

Jon Todal

(leiar)

Oppsummering

Den tydelegaste og mest alvorlege tendensen i statistikken for samisk språk i barnehage og skule for skuleåret 2010/11 er nedgangen i talet på elevar som vel samisk som andrespråk i grunnskulen. Dette talet heldt fram med å gå ned dette skuleåret, slik det har gjort kvart år dei siste fem åra. Faget samisk som andrespråk har no mista 38 % av grunnskuleelevane sine sidan 2006. I *nordsamisk* som andrespråk har talet på elevar gått ned med heile 40 % sidan 2006.

Naturbruk er sentralt i samisk kultur og samfunn. Samiske primærnæringer har særlege utfordringer knyttet til tap av beitedyr til rovdyr. Det store tapet av både rein og sau på beite oppfattes for mange som så problematisk at de vurderer å legge ned brukene sine. Mange opplever at rovviltforvaltningen tar parti i en rovdyrpolitikk som favoriserer rovdyrstammen. Dette kommer for en stor del av at tiltakene som foreslås for å hindre konflikt, oppleves som lite realistiske. For mange framstår økt uttak av rovdyr som den eneste effektive løsningen. Forvaltningen på sin side ønsker å framstå som troverdig, og det satses mye på å øke kunnskapsgrunnlaget gjennom forskning og overvåking av rovdyrbestanden.

Finnmarkseiendommen er et nytt regionalt forvaltningsorgan. De første årene viser at Finnmarkseiendommen må finansiere driften gjennom egne inntekter, mens staten tidligere bidro til å forvalte området. De største inntektene kommer fra gebyrer for festekontrakter og salg av mineraler. Lokale forvaltningsorganisasjoner har fått økt forvaltningsavgift til Finnmarkseiendommen, samt at de må bekoste laksetrapper og lignende over eget budsjett.

Rypefangsten har gått kraftig ned de siste årene, trolig som følge av nedgang i smånagerbestanden og høyt jaktpress over tid i mange områder. Finnmark er størst på sjølaksefiske på landsbasis, og dette utgjør fremdeles en viktig næringsinntekt for mange.

Kapitlet gjør et dypdykk i den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen ved Universitetet i Tromsø, fordi dette er den forsknings- og utdanningsinstitusjonen i landet som er størst i omfang og bredde når det gjelder samiskrelatert forskning.

Gjennomgangen viser en bred interesse for samiskrelatert forskning. Selv om det faktiske antall samiskrelaterte doktorgrader er mange ganger lavere enn det totale antall, har den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen pr. femårsperiode 1990–2009 hatt godt og vel samme økning som den totale økningen ved universitetet. Samtidig har noen fagområder i undersøkelsesperioden lyktes bedre enn andre når det gjelder å få gjennomført doktorgradsprosjekter. Årsakene kan være mange og sammensatt. Biologi/fysiologi, medisin og helseforskning, historie og arkeologi er de fire største fagområdene når det gjelder samiskrelatert doktorgradsproduksjon. Selv om det er et klart større antall doktorgrader totalt sett blant naturvitere og medisinere enn tilfellet er blant humanister, samfunnsvitere og jurister, er det verdt å merke seg at den samiskrelaterte produksjonen innenfor fagene rettsvitenskap og humaniora utgjør henholdsvis 25 % og 21 % av den relevante totalandelen for disse fagene. Dette kan ses i sammenheng med at historie, arkeologi og rettsvitenskap er fagfelt som har påtatt seg et særlig ansvar for samisk forskning, der langvarig satsning i form av eksplisitte strategier og personellmessig oppbygging har gitt resultater. Ved fagmiljøene i samisk språkvitenskap, språk og litteraturvitenskap og samisk språkteknologi er rekrutteringssituasjonen en annen enn ved andre fagområder. Her er det særlig viktig å arbeide med forskerrekruttering og tilrettelegging for å sikre flere doktorgradsarbeider. Som grunnlag for planlegging, nye satsninger og prioriteringer bør det utarbeides jevnlige oversikter/analyser over den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen både for UiT, på nasjonalt plan og i en nordisk sammenheng.

På en rekke områder ser vi en skeiv kjønnsfordeling i STN-området. I disse områdene er det bare et kvinneoverskudd i årskategorien over 80 år. Sannsynligheten for å bli 75 år for 15-åringer i STN-området, basert på tall fra 2001 til 2005, er for samiske menn ca. 56 % og for kvinner ca. 80 %. I STN-området mottok ca. 5 % uføretrygd i 2004–2008, noen flere menn enn kvinner i perioden. I 2004 mottok 2,1 % av mennene og 1,2 % av kvinnene i STN-området sosialhjelp. I reindrift og jordbruk er 80 % av mennene enten siidainnehavere eller hovedbrukere, og 97 % har sitt hovedyrke i fiskeriene. Valgmanntallet hadde et lite, men klart mannsflertall ved alle sametingsvalgene som er blitt gjennomført, og ved valget i 2009 var det bare valgkretsen ”Sør-Norge” som hadde kvinneovervekt. I 2009 var det et merkbart kvinneflertall i aldersgruppen 18 og 29

år. I skoleåret 2010/11 var det nesten 10 % flere jenter enn gutter som hadde samisk i grunnskolen, dette gjelder samisk som første og andre språk. På videregående skole var denne forskjellen økt til nesten 12 %. I STN-området har ca. 13 % flere kvinner enn menn utdanning med tre år eller mer på høyskole/universitet. Gutter i STN-området har et større frafall enn jentene i den videregående skole, spesielt gjelder det yrkesfaglig studieretning, der nesten bare en firedel fullfører etter fem år.

Fra 2006 til 2010 har Sametingets budsjettet til kulturformål økt fra 102 millioner til 161 millioner. I denne perioden har søknadssummen tredoblet seg, og bevilgningene har økt en halv gang. Antall søknader i denne perioden har variert mellom 220 og 290. Totalt har bevilgningen til ”andre tiltak” vært størst, dette er en samlepost for samiske kulturhus, festivaler, samiske kirkesaker, samisk idrett og andre mindre prosjekter. 25 % av bevilgningene i perioden har gått til litteratur. Søknader fra institusjoner utgjør 86 % av det totale søknadsantallet. Finnmark har i perioden fått to tredeler av de bevilgede midlene til kulturformål. Perioden sett under ett synes fylkesvise søknadssummer og innvilgede tilskudd å harmonere.

Tilrådingar

Norske skulestyresmakter har til no hatt 24 år på seg til å løyse spørsmålet om fag- og timefordelinga for samisk som andrespråk i grunnskulen. Spørsmålet har enno ikkje funne noko svar. Dette problemet må løysast så fort som mogleg dersom ein ønskjer å demme opp for det fråfallet frå faget samisk som andrespråk som vi ser i statistikkane.

Det andre problemet for andrespråksopplæringa i samisk kan vera at ho ikkje oppfyller sine eigne planfesta mål om tospråklegheit. Dette kan òg vera ein grunn til at færre enn før vel faget. Ei naturleg følgje av dette er å innføre andre og sterkare opplæringsmodellar i andrespråksopplæringa enn det som har vore tilfellet til no.

Samisk statistikk behøver i større grad tallmateriale som kan gi relevant informasjon om forhold rundt og i ulike næringstilpasningar. Rovdyrsituasjonen kan ha stor innvirkning på hvordan sauebønder i samiske områder klarer å tilpasse driften. Økt overvåking av og bedre kunnskap om rovdyrbestanden vil kunne gi grunnlag for å utarbeide mer effektive redskaper for å minske tap av sau og rein til rovdyr i de enkelte regioner.

Å få oversikt over norsk rovdyrpolitikk, forvaltning og forskning er en svært utfordrende oppgave. Det skal sies at det allerede finnes mye informasjon på rovviltportalen. Men for et politikk- og forvaltningsområde som har såpass stor offentlig interesse, ville det vært ønskelig med en ressurside der særlig relevant statistikk og annet tallmateriale vektlegges.

Dette gjelder også for Finnmarkseiendommen. FeFos rolle som forvalter og utøver av makt innebærer også et offentlig søkelys på virksomheten. Alt av nøkkeltall, budsjett og regnskap tilrådes publisert på en enkel og oversiktlig måte på nettsidene. Minimumsstandard er i dette tilfellet for lite.

I dag er publisering på oversiktlige nettsider en særdeles viktig kommunikasjonsform og bør være en nøkkelprioritet i enhver institusjon eller organisasjon som berører offentlighetens interesser.

Til tross for at noen akademiske fagområder så langt har liten samiskrelatert doktorgradsproduksjon, vitner den faglige bredden i doktorgradene som er avlagt i Tromsø, om stor vitenskapelig interesse og innsikt i forhold som har særlig relevans for samiske spørsmål. En samlet samiskrelatert doktorgradsoversikt både nasjonalt og nordisk (og i en viss grad internasjonalt) vil gjøre bildet klarere.

Vi anbefaler at det jevnlig bør utarbeides oversikter/analyser over den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen. Det gjelder både for UiT, på nasjonalt plan og i en nordisk sammenheng. Slike oversikter kan gi grunnlag for planlegging, nye satsninger og prioriteringer, og ikke minst gi en indikasjon på hvor det trengs en ekstra innsats i bestrebelsene på å styrke samiskrelatert forskning. Vi ser at noen fagområder kommer dårligere ut enn andre på tross av tidligere prioriteringer. Det gjelder i særlig grad samiske språkfag, der vi mener det kreves en vedvarende innsats på grunn av at rekrutteringssituasjonen er en helt annen enn ved andre fagområder. Med basis i kapittelgjennomgangen her synes det dessuten å være en sammenheng mellom den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen og fagenes faglige målsetninger. Et viktig grep vil etter vår mening derfor være å innarbeide samiskrelaterte fokus i de fagstrategier der dette ennå mangler.

Når det gjelder søknader om støtte til kulturformål, ville det ha vært interessant å se nærmere på hva som er årsaken til at antallet søknader fra enkeltmennesker er forholdsvis lavt. Kan det ha sammenheng med søkeprosedyrene, mangel på gode prosjekt, eller har det sammenheng med Sametingets tildelingspolitikk?

Innhold

Oppsummering	3
Tilrådingar	6
1 Mandat og grunnlag	15
1.1 Analysegruppas mandat	15
1.2 Konsultasjonene mellom statlige myndigheter og Sametinget	16
1.3 Behov for et kunnskapsgrunnlag	17
1.4 Anaysegruppa	18
2 Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk	19
Sammendrag	19
2.1 Samisk språk i barnehagen	20
2.1.1 Samla tal for samisk i barnehagen	20
2.1.2 Nordsamisk i barnehagen	22
2.1.3 Lulesamisk i barnehagen	23
2.1.4 Sørsamisk i barnehagen	23
2.2 Samisk språk i grunnskulen	25
2.2.1 Det samla elevtalet med samisk i fagkrinsen	25
2.2.2 Elevtalet i samisk som førstespråk	26
2.2.3 Elevtalet i samisk som andrespråk	27
2.3 Samisk språk i vidaregåande skule	29
2.3.1 Samiskopplæringa i vidaregåande skule for heile landet	29
2.3.2 Samiskopplæringa ved dei to statlege vidaregåande skulane	31
2.4 Analyse og tilråding	34
2.4.1 Generell urbanisering	34
2.4.2 Generell nedgang i barnekulla	35
2.4.3 Fag og timefordeling	36
2.4.5 Bortfall av fagplanen Samisk språk og kultur	37
2.4.6 Den tospråklege opplæringsmodellen	38
Tilråding	41
3 Miljø- og ressursforvaltning i samiske områder	43
Sammendrag	43
3.1 Innledning	44
3.1.1 Samiske tall forteller om hva og hvor?	44
3.1.2 Kommentar til tilgjengelig statistikk – metode og utilgjengelighet	45
3.2 Rovviltforvaltning	47
3.2.1 Formålet med rovviltforvaltningen	47
3.2.2 Hvordan ser organiseringen av forvaltningen ut?	48
3.2.3 Forebyggende og konfliktdempende virkemidler	48
3.2.3.1 Erstatninger – dokumentert og skjønsmessig tap	49
3.2.4 Andre forklaringer på høyt oppgitt rovdyr tap – stimulerer erstatningsordningen for rovviltskader høye reintall?	49

3.2.5	Sauerstatning – økning i antall dokumenterte drap av sau	49
3.2.6	Reinerstatning 2005–2009. Tapsrekord i Finnmark og 50 % kalvetap i Nord-Trøndelag.	52
3.2.7	Uttak av rovdyr som forebyggende tiltak	55
3.2.8	Bedre bestandsovervåkning	57
3.2.9	Eeallit Luonddos / Leve i naturen – dialog og forvaltning?	58
3.2.10	Beitenekt i 2012?	58
3.2.11	Et folkelig opprør mot rovviltforvaltningen?	59
3.3	Finnmarkseiendommen Finnmarkkuopmodat (FeFo)	60
3.3.1	Finnmarkseiendommens forvaltning	61
3.3.2	Ferskvannsfiske	62
3.3.3	Økt forvaltningsavgift – økt kommersialisering av lokal vassdragsforvaltning?	63
3.3.4	Sjølaksefiske	63
3.3.5	Mineraler	64
3.3.6	Jakt	67
3.3.7	Rype	68
3.3.8	Elg	69
3.3.9	Friluftsliv	71
	Anbefalinger	72
4	Den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen ved Universitetet i Tromsø	79
	Sammendrag	79
4.1	Innledning	80
4.2	Innsamling av data	82
4.3	Resultat- og drøftingsdel	84
4.3.1	De lange historiske linjer	84
4.3.2	Den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen	85
4.3.3	Fagområdene	87
4.3.4	Samiskrelatert og relevant total doktorgradsproduksjon	90
4.3.5	Doktorgradsøkning	91
4.4	Funn	93
4.4.1	Det generelle bildet	93
4.4.2	Faglige satsninger	94
4.4.3	Finansiering	96
4.4.4	Anbefalinger	96
5	Kjønnsperspektiv i samisk statistikk	99
	Sammendrag	99
5.1	Innledning	100
5.2	Befolkningsutvikling i STN-området relatert til kjønn	100
5.2.1	Innledning	100
5.2.2	STN-områdets alderssammensetning relatert til kjønn	101
5.2.3	Utflytting fra STN-området	103
5.3	Reindrift, jordbruk og fiske i STN-området relatert til kjønn	104
5.3.1	Innledning	104

5.3.2	Reindrift relatert til kjønn	104
5.3.3	Jordbruk relatert til kjønn og alder	105
5.3.4	Fiske relatert til kjønn	106
5.4	Kjønnsforskjeller i helsestatistikken	106
5.4.1	Innledning	106
5.4.2	Dødelighet	107
5.4.2.1	Innledning	107
5.4.2.2	Dødelighetsrater i forhold til kjønn og bosted	107
5.4.3	Røyking	109
5.4.3.1	Innledning	109
5.4.3.2	Røyking relatert til kjønn og etnisitet	110
5.4.4	Alkohol	110
5.4.4.1	Innledning	110
5.4.4.2	Bruk av alkohol relatert til kjønn og etnisitet	111
5.4.5	Legemiddelbruk	112
5.4.5.1	Innledning	112
5.4.5.2	Søvnproblemer og bruk av sovemedisin relatert til kjønn og etnisitet	112
5.5	Uføretrygd og sosialhjelp i forhold til kjønn og alder	113
5.5.1	Innledning	113
5.5.2	Uførhet i forhold til kjønn og alder	114
5.5.3	Uførhet i forhold til kjønn og alder	115
5.6	Kjønnsfordeling i Sametingets valgmanntall	115
5.6.1	Innledning	116
5.6.2	Kjønnsfordeling totalt og kretsvis	116
5.6.3	Økende kvinneandel blant de yngste velgerne	117
5.7	Valg av samisk språk i grunnskolen og videregående skole, relatert til kjønn	118
5.7.1	Innledning	119
5.7.2	Samisk språk i grunnskolen i forhold til kjønn og nivå	119
5.7.3	Samisk språk i videregående skole i forhold til kjønn og nivå	120
5.8	Utdanning blant kvinner og menn i STN-området	120
5.8.1	Innledning	120
5.8.1	Gjennomføring av videregående utdanning etter valg av studieretning	121
5.8.2	Utdanningsnivå	121
6.8.3	Nåværende utdanningsnivå i STN-området for de elevene som startet på grunnkurs i årene 1994 til 1996	122
6	Sametingets bevilgninger til kulturformål i perioden 2006–2010	125
	Sammendrag	125
6.1	Innledning	125
6.2	Søknader til Sametinget	126
6.3	Antall søknader til Sametinget til kulturformål 2006–2010	127
6.4	Bevilgninger til de ulike prosjektområdene i perioden 2006–2010	128
6.5	Søkere til kulturformål	130
6.6	Sametingets tilskudd	131

Tabeller

Tabell 2.1	Talet på barnehagar med samisk språktilbod i åra 2006–2010	20
Tabell 2.2	Talet på born som tok imot samisktilbod i barnehagen 2006–2010	21
Tabell 2.3	Talet på barnehagar med nordsamisk språktilbod i åra 2006 – 2010	22
Tabell 2.4	Talet på born som tok imot nordsamiske tilbod i barnehagen i åra 2006–2010	22
Tabell 2.5	Talet born som tok imot tilbod på lulesamisk i barnehagen i åra 2006–2010	23
Tabell 2.6	Talet på barnehagar med sørsamisk språktilbod i åra 2006–2010	24
Tabell 2.7	Talet på born som tok imot tilbod med sørsamisk i barnehagen i åra 2006– 2010	25
Tabell 2.8	Talet på grunnskuleelevar med samisk i fagkrinsen	25
Tabell 2.9	Talet på grunnskuleelevar med samisk som førstespråk	26
Tabell 2.10	Talet på grunnskuleelevar med samisk som andrespråk	27
Tabell 2.11	Talet på andrespråkselevar splitta etter fagplan	28
Tabell 2.12	Talet på elevar med samisk i fagkrinsen i den vidaregåande skulen, fordelt på fylke der det er fleire enn fem elevar.	30
Tabell 2.13	Talet på elevar med samisk som førstespråk ved dei to statlege samiske vidaregåande skulane i Indre Finnmark, med prosentdel av det samla elevtalet 2005/06 - 2010/ 11.	32
Tabell 2.14	Talet på elevar med samisk som andrespråk 2 ved dei to statlege samiske vidaregåande skulane i Indre Finnmark 2005/06–2010/ 11.	33
Tabell 2.15	Talet på elevar med samisk som andrespråk 3 ved dei to statlege samiske vidaregåande skulane i Indre Finnmark, med prosentdel av det samla elevtalet 2005/06–2010/ 11.	33
Tabell 2.16	Talet på elevar med samisk som framandspråk ved dei to statlege samiske vidaregåande skulane i Indre Finnmark, med prosentdel av det samla elevtalet 2005/06–2010/ 11.	34
Tabell 3.1	Salgsinntekter FeFo 2010, utvalgte tall fra aktivitetsregnskap	61
Tabell 3.2	Ryper felt i de tre nordligste fylkene	68
Tabell 3.3	Elgjakt, etter fylke. 2009/2010 og 2010/2011.	70
Tabell 4.1	Oversikt over avlagte samiskrelaterte doktorgrader inndelt i 5- årsperioder	86
Tabell 5.1	Områdene med størst andel menn i alderen 16–67 år. 2010	102
Tabell 5.2	Nettoutflytting fra STN-området i perioden 2007 til 2009, fordelt på kjønn	103
Tabell 5.3	Siida-innehavere i Norge, fordelt på kjønn og prosent i 2000 og 2008	104
Tabell 5.4	Personer tilknyttet reindrift, etter kjønn og prosent.	104
Tabell 5.5	Prosentvis fordeling når det gjelder hovedbruker i landbruket 1989 og 2007	105
Tabell 5.6	Antall fiskere bosatt i STN-området, etter kjønn, yrkesdeltaking.	106
Tabell 5.7	Bruk av legemidler i forhold til etnisitet i Finnmark	112
Tabell 5.8	Nye mottakere (per 1000) av uføretrygd i ulike tidsintervaller i STN-området, menn og kvinner.	114
Tabell 5.9	Andel mottakere av sosialhjelp i ulike tidsintervaller i STN-området, menn og kvinner. Tallene oppgitt i prosent.	115
Tabell 5.10	Kjønnsfordeling i valgmanntallet totalt ved valgene 2001, 2005 og 2009	116
Tabell 5.11	Elever i grunnskolen som har nord-, lule- eller sørsamisk som Førstespråk eller andrespråk 2 eller 3, skoleåret 2006/07 og 2010/11 relatert til kjønn.	119
Tabell 5.12	Valg av samisk som 1. eller 2. språk blant elever i den videregående skole i landet, fordelt på kjønn.	120

Tabell 5.13	Elever som startet med grunnkurs for første gang i 2003 i STN-området, og status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år. Studieretning og kjønn . Prosent.	121
Tabell 5.14	Høyeste fullførte utdanning for menn og kvinner i alderen 24–65 år og bosatt i STN-området 2008. Prosent.	122

Figurer

Figur 3.1	Erstatning for sau drept av fredet rovvilt i Finnmark 1992–2009	50
Figur 3.2	Erstatning for tap av sau til fredet rovvilt 2000–2001 Troms	54
Figur 3.3	Antall sau søkt erstatning/erstattet	52
Figur 3.4	Reinerstatning: Alle reinbeiteområder i Norge 2005 til 2009.	53
Figur 3.5	Reinerstatning: Vest-Finnmark 2005 til 2009	54
Figur 3.6	Reinerstatning: Nord-Trøndelag 2005 til 2009	55
Figur 3.7	Elvefiske i Finnmark. Fangst og gjennomsnittsvekt, etter elv og fiskeslag. Foreløpige tall (kg).	62
Figur 3.8	Sjølaksefiske etter laks og sjøaure. 2009/2010. Tonn.	64
Figur 3.9	Andel av den mannlige befolkningen over 16 år som jaktet i 2009/10 etter kommune. Prosent.	67
Figur 3.10	Kommuner med flest felte ryper. Antall felte ryper og antall jegere med Utbytte 2009/2010.	69
Figur 3.11	Felte elg i Finnmark 1960–2010.	71
Figur 3.12	Appendiks 2 Rovviltforvaltningsregioner	77
Figur 3.13	Appendiks 3 Rovviltforvaltningen	77
Figur 3.14	Appendiks 4 Jaktfelt Fefo	78
Figur 4.1	Oversikt over prosentvis fordeling av samiskrelaterte doktorgrader	87
Figur 4.2	Fordeling mellom samiskrelaterte doktorgrader versus totalandel relevante doktorgrader i hele perioden	91
Figur 4.3	Total doktorgradsproduksjon ved UiT pr. femårsperiode, 1990–2009.	92
Figur 4.4	Utviklingen av samiskrelaterte doktorgrader pr. femårsperiode, 1990–2009.	92
Figur 5.1	Folkemengde i STN-området, etter kjønn og alder, 2007.	101
Figur 5.2	Sannsynlighet for å bli 75 år for 15-åringer nasjonalt og i STN-områdene kyst og innland, basert på dødelighetsrater fra ulike tidsperioder for menn og kvinner.	108
Figur 5.3	Røykevaner for menn og kvinner i forhold til etnisitet basert på data fra SAMINOR-studien fra 2003/04.	110
Figur 5.4	Alkoholbruk hos menn og kvinner i forhold til etnisk tilhørighet.	111
Figur 5.5	Kretsvis kjønnsfordeling i valgmanntallet 2009	117
Figur 5.6	Valgmanntallets kvinneandel i ulike aldersgrupper i 2005 og 2009	118
Figur 5.7	Utdanningsnivået i STN-området i 2009 for menn og kvinner som startet på videregående opplæring i årene 1994 til 1996, henholdsvis for dem som gjennomførte videregående opplæring innen fem år, og for dem som ikke gjorde det. Prosent.	123
Figur 6.1	Søknadenes totale rammer og bevilgninger 2006–2010	126

Figur 6.2	Antall søknader til kulturformål totalt, søknader som er innvilget, og søknader som er avslått i perioden 2006–2010.	127
Figur 6.3	Summer bevilget til prosjekter i de ulike tiltaksområdene i perioden 2006–2010	128
Figur 6.4	Bevilget i prosent til prosjekter i de ulike tiltaksområdene i perioden 2006 til 2010	129
Figur 6.5	Søkernes kjønn/institusjonstilknytning i perioden 2006 til 2008	130
Figur 6.6	Fylkesvis fordeling av søknadssum for kulturutvikling fra Sametinget i 2006–2010	131
Figur 6.7	Fylkesvis fordeling av innvilgede tilskudd til kulturutvikling fra Sametinget i 2006–2010	132

1 Mandat og grunnlag

Arbeids- og inkluderingsdepartementet vedtok 22. juni 2007 å opprette en analysegruppe for samisk statistikk i medhold av *Prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget* av 11. mai 2005, fastsatt ved kgl. res. 1. juli 2005. Formålet med vedtaket var å styrke faktagrunnlaget for vurderinger og beslutninger i konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget.

1.1 Analysegruppas mandat

Faglig analysegruppe for samisk statistikk skal innen 1. oktober hvert år fram til 2011 legge fram en rapport for Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Sametinget. Rapporten skal gi oversikt over og analysere aktuelle utviklingstrekk i det samiske samfunnet. Rapporten legges til grunn for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget.

Analysegruppa har ansvaret for å utvikle og forbedre metoder for presentasjon av oversikter og analyser i de årlige rapportene. Det er ønskelig at rapportene i størst mulig grad skal være sammenlignbare fra ett år til neste

Utarbeidelsen av rapporten skal ta utgangspunkt i foreliggende statistikk og/eller annen relevant data og informasjon fra evaluerings-, utrednings- og forskningsarbeid.

Av mandatet framgår det at følgende samfunnsområder er særlig aktuelle å behandle:

- Språk
- Oppvekst, utdanning og forskning
- Likestilling
- Helse og sosial, herunder befolkningsutvikling, demografi, inntekt
- Næringer, herunder sysselsetting, næringsstruktur, tradisjonelle næringer
- Miljø- og ressursforvaltning, endringer i det materielle kulturgrunnlaget, deltakelse og innflytelse
- Kulturarbeid og allmennkultur, herunder kunstuttrykk, media
- Sivile samiske samfunn, herunder organisasjons- og institusjonsutvikling

Analysegruppa kan også behandle andre temaer.

Foruten analyse av allerede foreliggende statistisk materiale skal gruppa også påpeke eventuell mangel i kilde- og kunnskapsgrunnlaget og påpeke behov for utvikling av statistikk innen temaer som gruppa anser for relevante.

Analysegruppa kan bli bedt om utfyllende vurderinger og eventuelt nærmere bearbeidelse av deler av materialet i forhold til særlige behov som Regjeringen og Sametinget måtte ha.

1.2 Konsultasjonene mellom statlige myndigheter og Sametinget

Som urfolk har samene rett til å bli konsultert i saker som kan få direkte betydning for dem. Denne retten er nedfelt i *ILO-konvensjonen nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater* artikkel 6.

Formålet med prosedyrene er å:

- Bidra til en praktisk gjennomføring av statens forpliktelse til å konsultere med urfolk
- Søke å oppnå enighet mellom statlige myndigheter og Sametinget når det overveies å innføre lover eller tiltak som kan påvirke samiske interesser direkte
- Legge til rette for utvikling av et partnerskapsperspektiv mellom statlige myndigheter og Sametinget som virker til styrking av samisk kultur og samfunn
- Utvikle felles forståelse for situasjonen og utviklingsbehovet i samisk samfunn

I prosedyrer for konsultasjon mellom statlige myndigheter og Sametinget heter det videre i paragraf 5 om de faste møtene:

- Det skal avholdes faste halvårlige politiske møter mellom statsråden for samiske saker og Sametingspresidenten. Fagstatsråden deltar på disse møtene etter behov. I de faste halvårlige politiske møtene skal en ta opp situasjonen og utviklingsbehovene for samfunn, saker av grunnleggende prinsipiell karakter og pågående prosesser.

- Det skal avholdes faste halvårlige møter mellom Sametinget og det interdepartementale samordningsutvalget for samiske saker. I møtene skal det blant annet redegjøres for aktuelle samepolitiske saker i kommende periode.

1.3 Behov for et kunnskapsgrunnlag

I prosedyrer for konsultasjon mellom statlige myndigheter og Sametinget behandler paragraf 8 behov for utredninger og kunnskapsgrunnlag. Den sier følgende om kunnskapsgrunnlaget:

- Kommunal- og regionaldepartementet og Sametinget nedsetter i fellesskap en faglig analysegruppe som blant annet på bakgrunn av samisk statistikk årlig avlegger en rapport om situasjon og utviklingstrekk i det samiske samfunn. Rapporten legges til grunn for konsultasjoner i konkrete saker og for konsultasjoner om utviklingsbehov for samiske samfunn i ett av de halvårlige møtene mellom statsrådene for samiske saker og Sametingspresidenten.
- Når statlige myndigheter eller Sametinget mener det er behov for utredninger for å styrke faktagrunnlaget eller det formelle grunnlaget for vurderinger og beslutninger skal dette tilkjennevis så tidlig som mulig, og partene skal bringe spørsmål knyttet til mandat for eventuelle utredninger inne i konsultasjonsprosessen. Staten og Sametinget skal søke å oppnå enighet om både mandat, og hvem som skal stå for et eventuelt utredningsarbeid. Staten og Sametinget har plikt til å bistå med nødvendige opplysninger og materiale som det er behov for ved gjennomføringen av utredningsarbeidet.

Det nedsettes en analysegruppe til å komme med en årlig rapport.

1.4 Analysegruppa

Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Sametinget er blitt enige om i fellesskap å oppnevne leder, nestleder og tre medlemmer til analysegruppa, dette med en funksjonstid på fire år. De oppnevnt er:

Jon Todal, leder (Sámi allaskuvla-Samisk høgskole)

Magritt Brustad, nestleder (Senter for samisk helseforskning, UiT)

Else Grete Broderstad (Senter for samiske studier, UiT)

Paul Inge Severeide (Statistisk sentralbyrå)

Johan Ailo Kalstad (Siviløkonom)

Prosjektleder er Yngve Johansen, som er ansatt i halv stilling.

2 Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk

Jon Todal, professor dr.art.,

Sámi allaskuvla / Samisk høgskole, Guovdageaidnu

Sammendrag

Den tydelegaste og mest alvorlege tendensen i statistikken for samisk språk i barnehage og skule for skuleåret 2010/11 er nedgangen i talet på elevar som vel samisk som andrespråk i grunnskulen. Dette talet heldt fram med å gå ned dette skuleåret, slik det har gjort kvart år dei siste fem åra. Faget samisk som andrespråk har no mista 38 % av grunnskuleelevane sine sidan 2006.

I nordsamisk som andrespråk har talet på elevar gått ned med heile 40 % sidan 2006.

Denne artikkelen presenterer og kommenterer talet på samiske barnehagetilbod, talet på born som tek mot slike tilbod, og talet på elevar med samisk i fagkrinsen i grunnskule og vidaregåande skule i 2010/11. Det blir lagt vekt på endringane i tala dei siste fem åra.

Heile delkapittel 2.4 er vikt til analyse av situasjonen for faget samisk som andrespråk i grunnskulen spesielt. Eg har prioritert å gå så nøye inn på akkurat denne situasjonen fordi framtida for faget samisk som andrespråk ser ut til å vera det mest presserande spørsmålet i samisk skule akkurat no. I dette kapitlet drøftar eg difor meir grundig korleis dei siste fem års store endringar kan forståast, og eg drøftar politiske og administrative grep som kan gjerast for å betre situasjonen.

2.1 Samisk språk i barnehagen

Dei tala for barnehagane som blir presenterte i dette delkapitlet, er komne fram ved at ein har talt opp søknadene som er komne inn til Sametinget om støtte til samiske barnehagetilbod. Sametinget har klassifisert søkarane i to kategoriar, (1) samiske barnehagar og (2) samiske tilbod i norske barnehagar.

Det kan teoretisk tenkjast at nokre barnehagar med tilbod i samisk ikkje har søkt om pengestøtte og difor ikkje kjem med i statistikken for 2010, men etter det vi har av lokalkunnskap, verkar dette lite sannsynleg.²

2.1.1 Samla tal for samisk i barnehagen

Tabell 2.1 nedanfor presenterer det samla talet på samiske barnehagetilbod i Noreg i 2010 og tal som viser korleis utviklinga har vore dei siste fem åra.

Tabell 2.1 Talet på barnehagar med samisk språktilbod i åra 2006–2010

År	2006	2007	2008	2009	2010
Barnehagar med samisktilbod i alt	67	56	60	71	67
Samiske barnehagar	47	40	41	37	37
Norske barnehagar med samisktilbod	20	16	19	34	30

Av tabell 2.1 ser vi at talet på barnehagar med samisktilbod held seg stabilt. Rett nok har talet på barnehagar som Sametinget klassifiserer som *samiske*, gått ned dei siste fem åra sett under eitt, men barnehagetilbod klassifiserte som *samiske tilbod i norske barnehagar* har auka, slik at det totale talet på tilbod likevel held seg stabilt.

² Samtale med rådgjevar Anna Kristine Skum Hætta i Sametingets opplæringsavdeling 6. mai 2011.

På grunn av at barnehagetilboda ikkje er klassifiserte etter kva som faktisk går føre seg i barnehagane, er det vanskeleg å seia noko sikkert om samisk språk er styrkt eller svekt blant barnehageborn i perioden 2006 til 2010. Det burde finnast eit klassifiseringssystem slik at statistikkane kunne vise kva slags samisk språktilbod borna har fått, og kva slags tilbod Sametinget har gjeve mest og minst økonomisk støtte til.

Sett under eitt er det liten tvil om at samiske barnehagetilbod er svært viktige for framtida for samisk språk, og det er viktig at så mange som mogleg kan ta mot slike tilbod. Tabell 2.2 nedanfor viser talet på born som tok imot samisktilbod i barnehagen i 2010 og dei fem åra før.

Tabell 2.2 Talet på born som tok imot samisktilbod i barnehagen 2006–2010

År	2006	2007	2008	2009	2010
Talet på born med samisktilbod i alt	975	956	940	883	817
Talet på born i samiske barnehagar	929	925	905	789	758
Talet på born som får samisktilbod i norske barnehagar	46	31	35	94	59

Talet på born som tok imot samiske barnehagetilbod, gjekk frå 2009 til 2010 ned med 66, det tilsvarar ein nedgang på 7,5 %. Tek vi utgangspunkt i ”toppåret” 2006, har nedgangen vore på 158 born, det tilsvarar 16 %.

Nedgangen på born i samiske barnehagetilbod har dei siste fem åra vore relativt stor, og vi ser her noko av den same endringa som vi seinare skal sjå for grunnskulen. Nedgangen i barnehagen er likevel ikkje så stor som i grunnskulen.

Dei aller fleste samiske barnehagetilboda finn vi i Nord-Noreg. I tidsrommet 2006 til 2010 gjekk talet på tre-, fire- og femåringar ned med heile 16 % i Finnmark, med i underkant av 6 % i Troms og med 10 % i Nordland³. Vi ser at så godt som

³ Opplyst av Statistisk sentralbyrå v/Paul Inge Severeide i personleg kommunikasjon.

heile nedgangen i talet på born i samiske barnehage tilbud i åra frå 2006 til 2010 kan forklarast med den generelle nedgangen i barnekulla i Nord-Noreg i denne perioden.

Det er ingen stader obligatorisk å ta mot samiske barnehage tilbud. Slik sett kan vi tenkje oss at talet på førskuleborn i samiske tilbud kunne auke sjølv om det totale barnetalet gjekk ned. Det heile ville da vera eit spørsmål om lokal mobilisering.

Talet på barnehage tilbud og talet på born som tek mot tilboda, kan òg splittast opp etter samisk språk. Det har vi gjort i tabellane i delkapitla nedanfor.

2.1.2 Nordsamisk i barnehagen

Tabell 2.3 Talet på barnehagar med nordsamisk språktilbod i åra 2006 - 2010

År	2006	2007	2008	2009	2010
Talet på barnehagar med tilbod på nordsamisk i alt	62	52	53	58	57
Nordsamiske barnehagar	44	38	38	34	32
Norske barnehagar med tilbod på nordsamisk	18	14	13	24	25

Tabell 2.4 Talet på born som tok imot nordsamiske tilbod i barnehagen i åra 2006–2010

År	2006	2007	2008	2009	2010
Talet på barnehageborn med tilbod på nordsamisk i alt	946	917	884	825	773
Talet på born i nordsamiske barnehagar	906	900	868	752	721
Talet på born som tok imot tilbod på nordsamisk i norske barnehagar	40	17	16	73	52

Talet på nordsamiske tilbod og talet på nordsamiske born som tek mot slike tilbod, utgjer ein så stor del av det samla samiske talet at tendensane (og dermed kommentarane) blir dei same for tabellane 2.3 og 2.4 som for tabellane 2.1 og 2.2. ovanfor. Sjå det som er skrive om desse.

2.1.3 Lulesamisk i barnehagen

I 2010 var det tre barnehagetilbod i lulesamisk i Noreg. To av dei klassifiserer Sametinget som samiske barnehagar og eitt som samisk barnehagetilbod i norsk barnehage. Utviklinga i talet på born som tek imot tilboda i lulesamisk, har vore slik som tabell 2.5 nedanfor viser.

Tabell 2.5 Talet born som tok imot tilbod på lulesamisk i barnehagen i åra 2006–2010

År	2006	2007	2008	2009	2010
Talet på born med tilbod på lulesamisk i alt	12	18	27	27	29
Talet på born i lulesamiske barnehagar	12	18	27	27	27
Talet på born som tok imot tilbod på lulesamisk i norske barnehagar	0	0	0	0	2

Talet på born i lulesamiske barnehagar har halde seg stabilt dei siste tre åra, og talet har aldri vore så høgt som for skuleåret 2010/11.

Ser vi på dei siste fem åra, er talet på born meir enn fordobla. Denne auken i talet på born med lulesamisk tilbod heng først og fremst saman med auken i sjølve tilbodet, frå eitt tilbod i 2006 til tre tilbod i 2010.

2.1.4 Sørsamisk i barnehagen

I 2010 var det i alt fire barnehagetilbod i sørsamisk. Endringane i talet på slike tilbod har vore slik som tabell 2.6 nedanfor viser.

Tabell 2.6 Talet på barnehagar med sørsamisk språktilbod i åra 2006–2010

År	2006	2007	2008	2009	2010
Talet på barnehagar med tilbod i sørsamisk i alt	5	5	6	11	4
Sørsamiske barnehagar	2	1	1	1	1
Norske barnehagar med tilbod på sørsamisk	3	4	5	10	3

Tabell 2.6 viser at talet på tilbod i sørsamisk har vore stabilt bortsett frå ein stor oppgang i 2009 og så ein nedgang til det meir ”normale” att i 2010. Tala er små, og dei prosentvise svingingane kan difor bli store frå år til år.

Kva som har skapt ”unntaksåret” 2009, er ikkje lett å svara på. Mest sannsynleg er det ein del tilfeldige samantreff mellom lokale foreldreønske og tilgjengelege førskulemedarbeidarar akkurat det året. Mellom anna ser vi av søkarlistene til Sametinget at Røros kommune hadde sørsamisk tilbod ved tre ulike barnehagar i 2009, men ingen slike tilbod i 2010. Grunnen til at det ikkje var tilbod i Røros kommune i 2010, var at den personen som var tilsett på heiltid for å ta seg av dette i 2009, var ute i heil permisjon i 2010.⁴ Dermed forsvann 27 % av tilboda på landsbasis ut or statistikken!

Sørsamiske barnehagetilbod er svært avhengige av nokre få nøkkelpersonar, og når desse personane ikkje kan stille opp eit år, får det slike store prosentvise konsekvensar som dei vi ser her.

To av dei fire sørsamiske barnehagetilboda som fanst i 2010, ligg i Snåsa kommune. Snåsa er til no den einaste kommunen i landet som har gjort sørsamisk til offisielt språk.

Endringane i talet på born som tok imot sørsamiske barnehagetilbod dei siste fem åra, har vore slik som vist i tabell 2.7. nedanfor.

⁴ Opplyst av Eva Brynhildsvold ved oppvekstetaten i Røros kommune i personleg kommunikasjon.

Tabell 2.7 Talet på born som tok imot tilbod med sørsamisk i barnehagen i åra 2006– 2010

År	2006	2007	2008	2009	2010
Talet på born med tilbod på sørsamisk i alt	17	21	29	31	15
Talet på born i sørsamiske barnehagar	11	7	10	10	10
Talet på born som tok imot tilbod på sørsamisk i norske barnehagar	6	14	19	21	5

Tabell 2.7 viser at 2009 var eit toppår, med ei halvering av talet i 2010. Mykje av forklaringa på dette finn vi i dei same tilhøva som forklarar svingingane i talet på *tilbod* (sjå ovanfor). Endringar i talet på tilbod, endrar også talet på born som nyttar seg av tilboda.

2.2 Samisk språk i grunnskulen

Sidan situasjonen for samisk som andrespråk i grunnskulen no er så alvorleg, vil eg bruke eit eige kapittel til berre å analysere denne (kapittel 2.4 nedanfor). I kapitla 2.2 og 2.3 vil endringar i tala for samisk i skulen difor berre bli presenterte og *kort* kommenterte.

2.2.1 Det samla elevtalet med samisk i fagkrinsen

Tabell 2.8 Talet på grunnskuleelevar med samisk i fagkrinsen

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
I alt	3055	2672	2542	2517	2346	2245
Nordsamisk	2844	2479	2354	2339	2158	2058
Lulesamisk	88	77	79	77	81	96
Sørsamisk	123	116	105	101	97	91

Det samla talet på elevar med samisk i fagkrinsen i grunnskulen i Noreg gjekk frå skuleåret 2009/10 til skuleåret 2010/11 ned med 101 elevar. Det er ein nedgang på 4,3 % på eitt år.

Tabell 2.8 viser vidare at det samla talet på elevar med samisk i norsk grunnskule har gått ned kvart år sidan skulereforma *Kunnskapsløftet* vart innført i 2006. Før den tid steig det kvart år. I alt har det vore ein nedgang på 810 elevar sidan skuleåret 2005/06. Rekna i prosent utgjer dette ein nedgang på 27 % på fem år. Nedgangen i elevtal var størst dei to første åra etter innføringa av *Kunnskapsløftet*. Moglege årsaker til at nedgangen var særleg stor i desse to åra, vil bli nærare drøfta i delkapittel 2.4.5 nedanfor.

Dersom vi splittar opp tala etter samiske språk, ser vi at nordsamisk og sørsamisk har hatt omlag den same prosentvise nedgangen i elevtalet dei siste fem åra. Lulesamisk har derimot hatt ei anna utvikling.

Talet på elevar med lulesamisk i fagkrinsen har auka med 15 det siste året, det er ein auke på 18 %. Her er det samla elevtalet såpass lågt (under 100) at meir tilfeldige endringar kan gje seg store prosentvise utslag. Men også når vi ser dei siste fem åra under eitt, har elevtalet i lulesamisk vore stabilt og stige litt.

2.2.2 Elevtalet i samisk som førstespråk

Tabell 2.9 Talet på grunnskuleelevar med samisk som førstespråk

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
I alt	998	1020	1027	1043	1010	971
Nordsamisk	953	971	984	997	964	923
Lulesamisk	29	31	25	27	26	29
Sørsamisk	16	18	16	19	20	19

Talet på elevar med samisk som førstespråk i norsk grunnskule gjekk frå skuleåret 2009/10 til 2010/11 ned med 39 elevar. Dette er ein nedgang på 4 %. Sidan Kunnskapsløftet vart innført, har det i alt vore ein nedgang på 3 %. Vi kan difor

seia at talet på elevar i samisk som førstespråk har halde seg relativt stabilt dei siste fem åra.

Nedgangen på 3 % over fem år frå 2005/06 til 2010/11 er mindre enn nedgangen i barneskulekulla i Nord-Noreg dei same fem åra. Denne nedgangen var på over 7 %⁵.

Sjølv om talet på førstespråkselevar har vore stabilt sett over ein lengre periode, ser vi at nedgangen har vore tydeleg dei siste to åra med ein nedgang på i alt 72 elevar. Det er for tidleg å seia om dette er ein trend eller ei tilfeldig svinging.

Talet på førstespråkselevar i lulesamisk er 29 i skuleåret 2010/11. Det er det same talet som fem år før, og det er tre elevar meir enn skuleåret 2009/10.

Talet på elevar i sørsamisk førstespråk har i 2010/11 auka med tre samanlikna 2005/06 (men har gått ned med éin sidan 2009/10). Her er tala så små at tilfeldige svingingar gjev store prosentvise utslag. Men vi kan ut frå tabell 2.9 slå fast at talet på førstespråkselevar både i sørsamisk og lulesamisk har halde seg stabilt dei siste fem åra.

2.2.3 Elevtalet i samisk som andrespråk

Tabell 2.10 Talet på grunnskuleelevar med samisk som andrespråk

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
I alt	2057	1652	1515	1474	1336	1274
Nordsamisk	1891	1508	1370	1342	1194	1135
Lulesamisk	59	46	54	50	55	67
Sørsamisk	107	98	89	82	77	72

Talet på andrespråkselevar i samisk i grunnskulen i Noreg har det siste skuleåret gått ned med 62. Det er ein nedgang på 5 %. Sidan innføringa av *Kunnskapsløftet*

⁵ Opplysningar frå Statistisk sentralbyrå v/Paul Inge Severeide i personleg kommunikasjon. Sjå òg kapittel 7.4.2 nedanfor.

har talet på andrespråkselevar gått ned med i alt 783, ein nedgang på 38 % over fem år.

Dersom vi ser på elevtalet i nordsamisk som andrespråk spesielt, har dette gått ned med 40 %. Tabellen viser òg at det meste av nedgangen, i alt 548 elevar i minus, kom dei to første åra etter 2006. Det vil seia at 70 % av heile nedgangen kom desse to åra.

Både moglege årsaker til den store nedgangen og moglege årsaker til at heile 70 % av nedgangen kom i åra 2006 - 2008, vil bli nærare drøfta i kapittel 2.4 nedanfor.

Av tabell 2.10 ser vi òg at talet på elevar i faget *lulesamisk* som andrespråk har svinga mellom 46 og 67 dei siste fem åra. Heile femårsperioden sett under eitt har talet på elevar med lulesamisk som andrespråk gått opp med åtte. Tendensen for elevtalet i lulesamisk som andrespråk er ikkje den same som for nordsamisk og sørsamisk.

Elevtalet i faget *sørsamisk* som andrespråk har gått ned med 35 over dei siste fem åra, og det har vore nedgang kvart år i desse åra.

Så langt har vi handsama *Andrespråk 2* og *Andrespråk 3* under eitt og kalla det andrespråk. Dersom vi splittar opp talet på andrespråkselevar og deler det på desse to fagplanane, får vi tal som vist i tabell 2.11 nedanfor. Vi har ikkje tal som skil mellom *Andrespråk 2* og *3* lenger bakover enn til 2008, difor byrjar Tabell 2.11 nedanfor med det året.

Tabell 2.11 Talet på andrespråkselevar splitta etter fagplan:

	2008/09	2009/10	2010/11
Andrespråkselevar i alt	1474	1336	1285
Andrespråk 2	677	628	645
Andrespråk 3	797	708	640

Tabell 2.11 viser at talet på elevar har gått meir ned i faget *Andrespråk 3* enn i *Andrespråk 2*. Nedgangen i *Andrespråk 3* har vore på 20 % sidan 2008. I

Andrespråk 2 derimot har nedgangen vore på 5 % sidan 2008, og frå 2009/10 til 2010/11 ser vi ein *oppgang* på 17 elevar (3 %) i *Andrespråk 2*.

I kapittel 2.4 nedanfor, der vi analyserer tala for elevar i andrespråk spesielt, kjem vi tilbake til det tilhøvet at talet på elevar i *Andrespråk 3* minkar meir enn i *Andrespråk 2*.

Stiginga i elevtalet i faget Andrespråk 2 i skuleåret 2010/ 11 nyanserer den alvorlege nedgangstendensen som vi har sett for dette faget dei siste fem åra. Men vi kan enno ikkje seia noko om dette er ein *ny* trend, eller ei tilfeldig svinging.

2.3 Samisk språk i vidaregåande skule

I dei tidlegare utgåvene av *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* har vi ikkje kunna presentere fullstendige tal for elevar med samisk i fagkrinsen i den vidaregåande skulen i heile landet. Dei einaste tala vi har hatt for andrespråksopplæringa, er dei som vi har fått direkte frå dei to samiske vidaregåande skulane i Indre Finnmark.

I år har vi frå Utdanningsdirektoratet fått tal for heile landet for dei siste tre åra⁶, og eg kan presentere desse tala her.

2.3.1 Samiskopplæringa i vidaregåande skule for heile landet

Tabell 2.12 nedanfor viser endringane i talet på elevar med samisk i fagkrinsen i den vidaregåande skulen i Noreg dei siste tre åra.

⁶ E-post frå Avdeling for statistikk i Utdanningsdirektoratet v/Irene Hilleren i personleg kommunikasjon.

Tabell 2.12 Talet på elevar med samisk i fagkrinsen i den vidaregåande skulen, fordelt på fylke der det er fleire enn fem elevar.

	Skuleåret 2008/ 2009			Skuleåret 2009/2010			Skuleåret 2010/2011		
	Første-språk	Andre-språk	Totalt	Første-språk	Andre-språk	Totalt	Første-språk	Andre-språk	Totalt
Heile landet	189	152	341	215	154	369	248	185	433
Finnmark	172	95	267	180	103	283	216	125	341
Troms	11	30	41	10	30	40	12	37	49
Nordland		12		21	7	28	18	9	27
Nord-Tr.lag		12			8			9	
Resten	6*	3	33	4**	6	14**	2	5	16**

*Resten av landet inkluderer òg fylka Nordland og Nord-Trøndelag

** Resten av landet inkluderer òg Nord-Trøndelag

Tabellen viser ei sterk stiging i talet på elevar med samisk i fagkrinsen i vidaregåande skule dei siste tre skuleåra. Det har vore auke av elevar både i første- og andrespråk, og det har vore auke både i Finnmark og i resten av landet.

Det totale talet på elevar med samisk i fagkrinsen har stige med 27 % dei siste tre åra, talet på elevar med samisk som førstespråk har stige med 31 % og andrespråk med 22 %.

Ein medverkande faktor til denne auken kan vera at vidaregåande skule no får dei store grunnskulekulla med samisk i fagkrinsen frå tida rundt 2005. I skuleåret 2005/06 hadde i alt 3055 grunnskuleelevar samisk i fagkrinsen i Noreg. Talet har aldri vore så høgt korkje før eller etterpå.

Tala frå Utdanningsdirektoratet femner ikkje om dei elevane som har valt samisk som framandspråk i vidaregåande skule. Sametinget deler ut stipend til alle som vel samisk som fag i vidaregåande, også til dei som vel samisk som framandspråk. Elevane må sjølv søkje om slikt stipend. For 2011 har Sametinget fått stipend-

søknader frå 126 elevar som har valt samisk som framandspråk⁷. Dette er eit minimumstal fordi det godt kan vera elevar som har rett til å søkje utan at dei har gjort det. Dersom vi legg dette talet til Utdanningsdirektoratet sitt tal for elevar i vidaregåande skule, får vi eit samla elevtal i samisk på i alt 559 for skuleåret 2010/11.

Kjønnsfordelinga på dei elevane som har valt samisk i vidaregåande skule, er drøfta andre stader i denne rapporten, sjå kapittel 5.7.3 nedanfor.

2.3.2 Samiskopplæringa ved dei to statlege vidaregåande skulane

Nedanfor presenterer vi tal for samiskopplæringa ved dei to statlege samiske vidaregåande skulane i Indre Finnmark. Samstundes gjer vi merksam på at desse tala også *går inn i* tala for heile landet i tabell 2.12 ovanfor.

Det totale elevtalet ved desse to skulane vil svinge ein god del frå år til år alt etter kva tilbod som kan setjast i gang. Difor er det ikkje så lett å lesa endringar i val av samiskopplæring ut av dei nominelle tala i dei fire tabellane nedanfor. Vi har såleis etter kvart nominelt tal sett inn eit prosenttal, som viser delen av det totale elevtalet for kvart år. Prosenttala i tabellane seier meir om endringar i val av språkalternativ enn dei nominelle tala.

⁷ Talet er henta frå sametingsdokumentet Sak SP 021/11 ”Sametingets redegjørelse om Sametingets melding om opplæring og utdanning”.

Tabell 2.13 Talet på elevar med samisk som førstespråk ved dei to statlege samiske vidaregåande skulane i Indre Finnmark, med prosentdel av det samla elevtalet 2005/06 - 2010/ 11.

	2005/06		2006/07		2007/08		2008/09		2009/10		2010/2011	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Begge skulane	159	74	139	71	131	72	140	72	137	73	137	68
Kautokeino	83	86	80	87	84	92	94	90	81	92	62	80
Karasjok	76	64	59	57	47	52	46	50	56	56	75	60

Tabell 2.13 viser at prosenten av elevar som har samisk som førstespråk ved dei to statlege samiske vidaregåande skulane, ligg på 68 i skuleåret 2010/11. Sjølv om dette er den lågaste prosenten på fem år, må ein seia at denne prosenten har halde seg relativt stabil dei siste åra.

Kvart år som vi har tal for, har prosenten elevar som vel samisk som førstespråk, vore høgre ved den vidaregåande skulen i Kautokeino enn i Karasjok. Det er han i år òg, men prosentdelen med førstespråkselevar i Kautokeino har det siste året gått ned frå 92 % til 80 %. Dette kan vera tilfeldig.

Ved å halde saman tala i Tabell 2.13 med tala for heile landet i Tabell 2.12 ovanfor, ser vi at 55 % av førstespråkselevane i samisk på vidaregåande skulenivå i Noreg er elevar dei to statlege skulane i indre Finnmark. På grunn av at talet på elevar som får samisk førstespråkopplæring ved andre skular, har stige, har den prosentdelen som får opplæring i Indre Finnmark, gått ned dei siste tre åra.

Tabell 2.14 Talet på elevar med samisk som andrespråk 2 ved dei to statlege samiske vidaregåande skulane i Indre Finnmark 2005/06–2010/ 11.

	2005/06		2006/07		2007/08		2008/09		2009/10		2010/11	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Begge skulane	32	15	51	26	31	17	31	16	24	13	27	13
Kautokeino	7	7	7	8	7	8	7	7	4	5	7	9
Karasjok	25	21	44	42	24	27	24	26	20	20	20	16

Tabell 2.15 Talet på elevar med samisk som andrespråk 3 ved dei to statlege samiske vidaregåande skulane i Indre Finnmark, med prosentdel av det samla elevtalet 2005/06–2010/ 11.

	2005/06		2006/07		2007/08		2008/09		2009/10		2010/11	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Begge skulane	2	1	2	1	19	10	21	11	27	14	39	19
Kautokeino	2	2	1	1	0	0	0	0	3	3	9	12
Karasjok	0	0	1	1	19	21	21	23	24	24	30	24

Tabellane 2.14 og 2.15 syner stiging i prosent elevar som får opplæring i samisk som andrespråk 3 ved dei to aktuelle skulane. Dette går da på kostnad av dei meir ambisiøse faga Samisk som andrespråk 2 og Samisk som førstespråk.

Tabell 2.16 Talet på elevar med samisk som framandspråk ved dei to statlege samiske vidaregåande skulane i Indre Finnmark, med prosentdel av det samla elevtalet 2005/06–2010/ 11.

	2005/06		2006/07		2007/08		2008/09		2009/10		2010/11	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Begge skulane	22	10	4	2	0	0	3	1,5	0	0	0	0
Kautokeino	5	5	4	4	0	0	3	3	0	0	0	0
Karasjok	17	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabell 2.16 syner at dei statlege samiske vidaregåande skulane ikkje har gjeve opplæring i samisk som framandspråk sidan tre elevar ved den vidaregåande skulen i Kautokeino fekk slik opplæring skuleåret 2008/09. Opplæringa i samisk som framandspråk skjer ved andre skular enn ved dei to statlege vidaregåande skulane i Indre Finnmark.

2.4 Analyse og tilråding

Det alvorlegaste tilhøvet for samisk i skuleverket i Noreg er den store nedgangen i talet på elevar med samisk som andrespråk over dei siste fem åra. Det er neppe berre éin grunn til ein slik nedgang. Eg skal her drøfte moglege årsaker, slik som den generelle urbaniseringa i samfunnet, den generelle nedgangen i barnekull i Nord-Noreg dei siste fem åra, bortfallet av eit av dei samiske fagplanalternativa i 2006, problema omkring fag- og timestfordelinga for samiskfaget og den lite høvelege opplæringsmodellen som i dag er i bruk for dei elevane som vel samisk som andrespråk.

2.4.1 Generell urbanisering

Ei nærliggande forklaring på nedgangen i talet på elevar i samisk som andrespråk kan vera det faktum at folketalet generelt går ned i dei tradisjonelle samiske

områda⁸. Folk flyttar til meir sentrale strok. Når folketalet går ned, vil òg elevtalet i skulen gå ned.

Dette tilhøvet kan likevel ikkje heilt forklare den store nedgangen i faget samisk som andrespråk. Om ein barnefamilie flytter frå til dømes Nord-Troms-kommunen Kåfjord (som er med både i det samiske forvaltingsområdet og i STN-området⁹) til Tromsø by (som korkje er med i forvaltingsområdet eller i STN-området), har borna i denne familien framleis både rett på og tilbod om samiskopplæring.

Dersom den tenkte utflytta kåfjordsfamilien vel samisk som fag på skulen i Tromsø òg, slik dei hadde gjort i Kåfjord, vil ikkje det samla elevtalet i samisk gå ned i landet sett under eitt. Elevane forsvinn ikkje frå skulestatistikken sjølv om dei har flytta ut or det samiske forvaltingsområdet og STN-området.

Det er likevel grunn til å tru at det skal meir foreldreinnsats til for å velja (eller eventuelt krevja) samisk på skulen i ein by enn i ei samisk bygd i kjerneområdet. Slik kan den generelle urbaniseringa likevel verke *mot* samisk som skulefag.

2.4.2 Generell nedgang i barnekulla

Dersom talet på born i grunnskulealder har gått ned i heile landet dei siste fem åra, vil talet på elevar med samisk i fagkrinsen sannsynlegvis òg ha gått ned. Tal frå Statistisk sentralbyrå syner at talet på born i grunnskulealder i Noreg gjekk ned med mesta éin prosent i åra frå 2005 til 2010¹⁰. Dette talet gjeld landet sett under eitt, men dei aller fleste grunnskuleelevane med samisk i fagkrinsen bur i Nord-Noreg.

I dei tre nordlegaste fylka gjekk elevtalet i grunnskulen ned med 7,5 % i denne perioden¹¹. Vi ser at den generelle nedgangen i barnekulla i Nord-Noreg er så stor at han må ha hatt innverknad på talet på elevar i samiskfaget òg. Dette må vera éi av årsakene til nedgangen.

⁸ Sjå desse to artiklane om folketalsutviklinga i STN-området: Øivind Rustad (2010):

”Befolkningsutvikling i STN-området”. I *Sámi logut muitalit / Samiske tall forteller 3*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S. 121–142. og Svanhild Andersen og Torunn Pettersen (2008): ”Befolkningsutvikling i samiske bosetningsområder – sentralisering og stabilitet.” I *Sámi logut muitalit / Samiske tall forteller 1*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S.28–61

⁹ STN-området er: Sametingets område for søkjarbaserte tilskot til næringsutvikling.

¹⁰ Opplyst av Statistisk sentralbyrå ved Paul Inge Severeide i personleg kommunikasjon.

¹¹ I Finnmark gjekk talet ned med 7,61 %, i Troms med 7,19 % og i Nordland med 7,72 %.

Men ein sju prosents generell nedgang i talet på grunnskuleelevar i Nord-Noreg kan likevel ikkje vera *heile* forklaringa på ein nedgang på 38 % i faget samisk som andrespråk.

2.4.3 Fag og timestfordeling

I tidlegare utgåver av *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller*, har vi òg referert til den store nedgangen i elevtalet i samisk som andrespråk. Vi har dessutan vore inne på ein del moglege årsaker til nedgangen, slik som vanskar med fag- og timestfordelinga i samisk utanfor forvaltingsområdet.

Vanskane med fag- og timestfordelinga går ut på at timane i faget samisk som andrespråk ved mange skular må leggst utanfor vanleg skuletid for å få timeplanen til å gå opp. Eit alternativ til dette har lenge vore at elevane må gje avkall på undervisningstimar i andre fag for å få plass til timane i samisk som andrespråk. Men same kva løysing som blir vald, ser vi at planverket ikkje er tilpassa den samiske røynda. Slik har det vore i mange år.

Signalet som styresmaktene sender ut når dei gjennomfører samiskopplæringa på denne måten, er at samisk ikkje er eit like viktig fag som til dømes norsk og engelsk. Samisk skaper problem for elevane, det gjer ikkje norsk og engelsk.

Dette kan medverke til at foreldre etter ei tid vel bort samisk som fag for borna sine. Det blir for komplisert reint praktisk å halde fram med samisk, og for skulen er faget noko som kjem i tillegg til ”viktigare ting”.

Det har funnest sentralgjevne fagplanar i samisk som andrespråk sidan 1987, og like lenge har desse fagplanane hatt funksjonell tospråklegheit som mål for elevane. At norske styresmakter etter 24 år ikkje har løyst dei praktiske spørsmåla ved fag- og timestfordelinga for andrespråkopplæringa i samisk, er eit svært sterkt signal til foreldra. Det er eit signal om kor lite vekt styresmaktene legg på dette faget. Dette kan svekkje faget sin prestisje blant foreldre og elevar.

2.4.5 Bortfall av fagplanen Samisk språk og kultur

Vi merkar oss at nedgangen for andrespråksfaget tok til i 2006, same året som skulereforma *Kunnskapsløftet* vart innført i Noreg. Det er sannsynleg at det er ein samanheng mellom elevnedgangen og Kunnskapsløftet.

Før Kunnskapsløftet fanst det ein fagplan som heitte *Samisk språk og kultur* attåt det faget som heitte *Samisk som andrespråk*. Faget *Samisk språk og kultur* hadde mindre ambisiøse mål for språkmeistringa enn det *Samisk som andrespråk* hadde. Ved innføringa av Kunnskapsløftet i 2006 vart faget *Samisk språk og kultur* teke bort. I staden fekk vi to andrespråksfag med målsetjing om funksjonell tospråklegheit, *Andrespråk 2* og *Andrespråk 3*. Det er sannsynleg at den elevgruppa som før følgde fagplanen *Samisk språk og kultur*, no er borte frå samiskundervisninga. Dette kan vera ein hypotese.

For å forstå tala i dette kapitlet er det viktig å veta at elevtalet for faget *Samisk språk og kultur* er rekna inn i det som her er kalla *Samisk som andrespråk* for skuleåret 2005/06. Og det er dette året som er utgangspunktet for å måle nedgangen. Etter 2005/06 omfattar tala for andrespråk faga *Andrespråk 2* og *Andrespråk 3*.

Tabell 2.10 viser at 70 % av nedgangen i andrespråksfaget kom dei to første åra etter at Kunnskapsløftet vart innført og faget *Samisk språk og kultur* nedlagt. Dette styrkjer hypotesen om at det i stor grad er den gruppa som før utgjorde elevane i *Samisk språk og kultur*, som no er forsvunnen frå samiskfaget.

Av Tabell 2.11 ser vi at faget *Andrespråk 3* har eit langt større fråfall enn *Andrespråk 2*. Dette styrkjer òg hypotesen om at det særleg er den elevgruppa som før 2006 ville ha valt *Samisk språk og kultur*, som har forsvunne frå samiskopplæringa.

Det kan vera at nedgang i elevtalet var ein kalkulert risiko frå staten og Sametinget si side da Kunnskapsløftet vart innført og faget *Samisk språk og kultur* vart nedlagt. Dersom det var slik, blir jo det dystre biletet meir nyansert, ein har fått færre elevar, men dei elevane ein har att, er kanskje betre i samisk enn før.

Det finst òg ein annan måte å sjå dette på, nemleg denne: Skulen har ikkje fått med seg den målgruppa som før 2006 tok faget *Samisk språk og kultur*, over i faget

Andrespråk 3. Og vi kan seia at det er språkpolitisk uheldig å slik gje slepp på ei stor elevgruppe som faktisk ønskjer å lære samisk.

Konklusjonen på dette blir at samiskfaget ikkje har greidd å halde på ei stor gruppe elevar som tidlegare valde samisk heilt frivillig, eller som iallfall hadde foreldre som valde faget frivillig for dei.

2.4.6 Den tospråklege opplæringsmodellen

Til no har nedgangen i elevtalet i faget samisk som andrespråk vore omtala som eit problem. Men kanskje er ikkje nedgangen sjølv problemet, nedgangen kan like gjerne sjåast som *symptom* på eit problem. Det kan vera noko med sjølv opplæringsmodellen i faget *Samisk som andrespråk* som gjer at mange elevar gjev opp, eller at foreldre sluttar å velja faget for borna sine. Kanskje er opplæringsmodellen eit stort problem for faget i dag?

Vi har å gjera med ein gjeldande tospråkleg opplæringsmodell for *Samisk som andrespråk* som har som *målsetting* å gjera norskspråklege elevar tospråklege i norsk og samisk. Men modellen inneheld ikkje dei *midla* som skal til for å nå målet. Til dømes har samiskfaget etter gjeldande modell berre tre undervisningstimar for veka i grunnskulen, og samisk blir vanlegvis ikkje brukt med elevane i opplæringa utover desse tre timane. Med slike middel til rådvelde kan modellen sjølv sagt ikkje oppfylle si eiga målsetjing om funksjonell tospråklegheit.

På grunn av manglande måloppnåing har det difor lenge vore stor foreldremisnøye med faget samisk som andrespråk. Også i år har norskspråklege foreldre til grunnskuleelevar i Indre Finnmark klaga på akkurat dette, og det har vore avisskriving omkring spørsmålet.

Denne foreldremisnøya har vart ved i fleire år. Allereie på 1990-talet vart det reist sterk foreldrekritikk mot modellen for faget samisk som andrespråk, og i 1996 betalte dåverande Samisk utdanningsråd og utdanningsdirektørane i dei tre nordlegaste fylka for ei undersøking om korleis andrespråksopplæringa faktisk fungerte. Resultatet låg føre i rapporten *Opplæringa i samisk som andrespråk*, utgjeven av Sámi allaskuvla/ Samisk høgskole i 1998. Over 60 % av foreldra var her misfornøgde med sider av andrespråksopplæringa. Undersøkinga omfatta *alle*

elevar med samisk som andrespråk i Noreg i klassane 4, 5, 6, 7, 8 og 9 og foreldra deira. Svarprosenten var høg.

Sjølv om foreldrekritikken i forskingsrapporten frå 1998 var både spesifikk og tydeleg, vart det ikkje etter dette gjort nokon endringar i opplæringsmodellen for faget samisk som andrespråk. Derimot har det etterpå vore sett i gang *forsøk* med andre og sterkare opplæringsmodellar i samisk. Slike forsøk har vore vellykka, som til dømes det sørsamiske prosjektet ved Elgå oppvekstsenter på byrjinga av 2000-talet. Prosjekta har likevel ikkje ført til at skuleverket har endra den forfeila faste modellen som framleis blir brukt.

Tilsette og politikarar i Sametinget og tilsette og studentar ved Samisk høgskole har gjennom åra arrangert ei rekkje studieturar til andre minoritetsspråksområde i verda der ein har studert langt betre, sterkare og meir vellykka tospråklege opplæringsmodellar enn dei ein nyttar i andrespråksopplæringa i samisk. Dette gjeld til dømes maoriopplæringa på New Zealand og kymriskopplæringa i Wales. Men den forfeila opplæringsmodellen i samisk som andrespråk har heller ikkje av den grunn vorte endra.

Modellen for andrespråksopplæringa vart òg kritisert i evalueringa av skulereforma av 1997, utan at dette i praksis førte til nokon ny andrespråksmodell ved skulereforma av 2006¹².

Heller ikkje har fleire år med fagtilbodet *Tospråklegheitspedagogikk* ved Sámi allaskuvla/ Samisk høgskole hjelpt til å endre sjølve strukturane i den tospråklege opplæringa i grunnskulen. Studiet har gjeve ei rekkje samisklærarar fagleg innsikt i spørsmål omkring opplæring i innfødde minoritetsspråk som andrespråk. Men det er ikkje lærarane som endrar strukturar og modellar i skuleverket. Dei kan berre endre metodane.

Det finst ein internasjonal faglitteratur omkring opplæring i innfødde minoritetsspråk. Konklusjonane i denne forskinga er heilt eintydige: Slike modellar som den ein arbeider etter i samisk som andrespråk i Noreg, fører ikkje til at elevane blir funksjonelt tospråklege¹³. Det er altså samsvar mellom det

¹² Sjå Hirvonen, Vuokko (doaim.) 2003: *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid?* Kárašjohka: ČállidLágádus

¹³ Sjå bøkene Baker, Colin 2009: *Foundations of Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters og Øzerk, Kamil (2006): *Fra språkbud til språkdrukning. Modeller for opplæring med to språk*. Oplandske bokforlag.

lærarar, elevar og foreldre har erfart i dei samiske områda og det internasjonale faglitteratur seier. Sjølv om dette lenge har vore kjent, har det likevel ikkje ført til endringar.

Det kan av Tabell 2.8 sjå ut som om foreldra no har resignert, og at dei innser at samisk som andrespråk ikkje fører til funksjonell tospråklegheit og heller ikkje vil gjera det i framtida. Difor vel dei bort faget. Det faktum at elevtalet *ikkje* går så mykje ned i samisk som førstespråk, underbyggjer denne hypotesen. Faget samisk som førstespråk følgjer ein heilt annan og sterkare opplæringsmodell, ein modell som erfaringsmessig fører til at elevane blir tospråklege. Dette er kanskje grunnen til at foreldra ikkje vel bort dette faget, slik dei gjer med faget samisk som andrespråk.

Paradoksalt nok kan det vera slik at det ville ha vore lettare enn no å halde på grunnskuleelevane i samisk som andrespråk dersom opplæringa hadde vorte meir omfemnande og den tospråklege modellen sterkare.

Tilråding

Norske skulestyresmakter har til no hatt 24 år på seg til å løyse spørsmålet om fag- og timefordelinga for samisk som andrespråk i grunnskulen. Spørsmålet har enno ikkje funne noko svar. Dette problemet må løysast så fort som mogleg dersom ein ønskjer å demme opp for fråfallet frå faget samisk som andrespråk.

Det andre problemet for andrespråksopplæringa i samisk er at ho ikkje oppfyller sine eigne planfesta mål om tospråklegheit. Dette kan òg vera ein grunn til at færre enn før vel faget. Ei naturleg følgje av dette er å innføre andre og sterkare opplæringsmodellar i andrespråksopplæringa enn det som har vore tilfellet til no. Gjennom internasjonal forskingslitteratur, gjennom studiar av praksis i andre land, gjennom tidlegare samiske forskingsprosjekt og gjennom praktiske forsøk i samisk skule har ein skaffa seg nok kunnskapar både om det som ikkje fungerer, og om det som skal til for at opplæringa i samisk som andrespråk skal fungere betre enn i dag. Det som no trengst, er at ein formulerer nøyaktig kva ein vil, og deretter diskuterer korleis det som ein vil, reint praktisk skal setjast ut i livet.

Kjelder for tala:

Barnehagen:

Tala for samiske barnehagetilbod og tala for born i desse tilboda har vi fått frå Sametingets opplæringsavdeling ved Anna Kristine Skum Hætta.

Opplysningar om nedgangen i samiske barnehagetilbod på Røros har vi fått frå oppvekstetaten i Røros kommune ved Eva Brynhildsvold, personleg kommunikasjon.

Tal for nedgangen i førskulekulla i Nord-Noreg 2005–2010 har vi fått frå Statistisk sentralbyrå v/Paul Inge Severeide, personleg kommunikasjon.

Grunnskulen:

Tala for samiskopplæringa i grunnskulen har vi henta frå Utdanningsdirektoratet på nettstaden: <http://www.wis.no/gsi/tallene> .

Tala for nedgangen i barnekull i grunnskulen i Noreg generelt og i Nord-Noreg spesielt dei siste fem åra har vi fått frå Statistisk sentralbyrå ved Paul Inge Severeide, personleg kommunikasjon.

Vidaregåande skule:

Tala for dei vidaregåande skulane for heile landet har vi fått frå Utdanningsdirektoratet ved Irene Hilleren, personleg kommunikasjon.

Tala for samisk som framandspråk i den vidaregåande skulen er henta frå sametingsdokumentet Sak SP 021/11 ”Sametingets redegjørelse om Sametingets melding om opplæring og utdanning”.

Tala for dei to statlege samiske vidaregåande skulane har vi fått direkte frå desse skulane ved Trygve Guttorm (Karasjok) og Lisbet Gran (Kautokeino).

Litteratur som det er vist til

Andersen, Svanhild, og Torunn Pettersen (2008): ”Befolkningsutvikling i samiske bosetningsområder – sentralisering og stabilitet.” I *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 1*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S. 28-61

Baker, Colin (2009): *Foundations of Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters.

Hirvonen, Vuokko (doaim.) (2003): *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid? Kárašjohka: ČálliidLágádus*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla

Rustad, Øivind (2010): ”Befolkningsutvikling i STN-området.” I *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 3*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S. 121–142.

Todal, Jon (1998): *Opplæringa i samisk som andrespråk. Ei undersøking av vilkåra for å lære samisk i grunnskulen*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla

Øzerk, Kamil (2006): *Fra språkbad til språkdrukning. Modeller for opplæring med to språk*. Oplandske bokforlag.

3 Miljø- og ressursforvaltning i samiske områder

Kommentarer til utvalgt statistikk innen rovdyrforvaltning nasjonalt og for ressursforvaltning på Finnmarkseiendommen

Ole-Bjørn Fossbakk, cand.Polit.
Universitet i Tromsø

Sammendrag

Naturbruk er sentralt i samisk kultur og samfunn. Samiske primærnæringer har særlige utfordringer knyttet til tap av beitedyr til rovdyr. Bønder og reineieres tap er langt større enn hva de får økonomisk kompensasjon for fra staten. Det store tapet av både rein og sau på beite oppfattes for mange som så problematisk at de vurderer å legge ned sine bruk. Mange opplever at rovviltforvaltningen tar parti i en rovdyrpolitikk som favoriserer rovdyrstammen. Dette kommer for en stor del av at tiltakene som foreslås for å hindre konflikt, oppleves som lite realistiske. For mange framstår økt uttak av rovdyr som den eneste effektive løsning. Forvaltningen på sin side ønsker å framstå som troverdig, og det satses mye på å øke kunnskapsgrunnlaget gjennom forskning og overvåking av rovdyrbestanden.

Finnmarkseiendommen er et nytt regionalt forvaltningsorgan. Erfaringer fra de første årene viser at Finnmarkseiendommen må finansiere driften gjennom egne inntekter som staten tidligere bidro til. De største inntektene kommer fra gebyrer for festekontrakter og salg av mineraler. Lokale forvaltningsorganisasjoner har fått økt forvaltningsavgift til Finnmarkseiendommen samt at de må bekoste laksetrapper og lignende over eget budsjett. Rypefangsten har gått kraftig ned de siste årene, trolig som følge av nedgang i smågnagerbestanden og høyt jaktpress

over lengre tid i mange områder. Finnmark er størst på sjølaksefiske på landsbasis, og dette utgjør fremdeles en viktig næringsinntekt for mange. Naturbruk står ennå sentralt i Finnmark, men kampen om arealene spisser seg til. Den økte globale etterspørselen etter mineraler har medført et økt krav om at industriutviklingen av de geologiske ressursene må skje raskere. I dette ligger et potensial for arealkonflikter mellom tradisjonelt baserte næringer og gruveindustri. Samene er et urfolk med rettigheter fundamentert i internasjonale konvensjoner. Rettighetssituasjonen i Finnmark er under utredning. Dette må bergverksindustrien og andre aktører forholde seg til.

3.1 Innledning

Mandatet for denne artikkelen er å kommentere utgitt statistikk som kan belyse miljø- og ressursforvaltning i samiske områder. Det er valgt å fokusere på to aktuelle forhold. Det ene er rovviltforvaltningen i hele det samiske området, og det andre gjelder natur- og ressursforvaltningen på Finnmarkseiendommen. Rovviltforvaltningen har vært et aktuelt tema over lang tid fordi den direkte angår primærnæringsutøvere. Primærnæringene står fremdeles sterkere blant den samiske befolkningen enn tilfellet er for landsgjennomsnittet for øvrig (samediggi.no, Andersen 2008). Finnmarkseiendommen (FeFo) er valgt ut fordi den representerer en nyskapning innen areal-, ressurs-, og miljøforvaltning styrt av befolkningens egne representanter fra Sametinget og Finnmark fylkesting. FeFo har som ett av sine lovfestede formål å sikre det materielle grunnlaget for samisk kultur.

3.1.1. Samiske tall forteller om hva og hvor?

Samiske områder defineres av SSB som sammenfallende med Sametingets fond for tilskuddsordninger for næringsutvikling (STN¹⁴), tidligere kjent som Sametingets næringsfond. Forrige utgivelse i denne serien, Samiske tall forteller II, kapittel 3 *Primærnæringene reindrift, jordbruk og fiske*, legger områdene i STN til grunn (Andersen 2008). Geografisk er dette de kommuner og deler av kommuner nord for Saltfjellet som frivillig definerer hele eller deler av kommunen

¹⁴ Se appendiks 1 for oversikt

som samisk og selv har søkt om opptak i STN. Når det gjelder tall fra SSB om ressurs- og miljøforvaltning på Finnmarkseiendommen, skilles det ikke mellom samiske/ikke-samiske områder. Sørsameområdet er ikke med i STN og har dermed ikke vært inkludert i samisk statistikk fram til i dag. Imidlertid dekkes sørsamisk reindrift av tall fra rovviltforvaltningen. Det er rovviltforvaltningen selv eller andre på oppdrag fra forvaltningen som i hovedsak samler inn data og utarbeider tallmaterialet.

Tall fra rovviltforvaltningen er vanligvis ikke inkludert i samisk statistikk¹⁵, men er svært relevante og berører viktige samiske næringer som reindrift og jordbruk /næringskombinasjoner i rovviltforvaltningsregioner (se appendiks 2) fra Finnmark til Hedmark. Tallene for sauenæringen i denne presentasjonen fokuserer på Nordland, Troms og Finnmark. Her kommenteres ikke all relevant statistikk, men det gis et utvalg som dekker noen sentrale utviklingstrekk ved rovdyrforvaltningen, rovdyrpolitikken og det store folkelige engasjement som kommer til uttrykk i massemedia og gjennom organisasjoner. I dette ligger også et forsøk på å skissere sentrale begreper i rovdyrforvaltningen og hvordan denne er organisert.

3.1.2 Kommentar til tilgjengelig statistikk – metode og utilgjengelighet

Rovviltforvaltningen er et særlig komplekst system med mange nivåer og organisatoriske enheter med forskjellige formål og ansvarsområder (se appendiks 3 for modell). Offentliggjort informasjon om rovviltforvaltningen og forskning på rovvilt er i dag spredt på flere forskjellige nettsteder. Innen rovviltforvaltningen foreligger det få ferdige statistikker som umiddelbart kan kommenteres, og det er et problem å skaffe en dekkende og samlet oversikt over tilgjengelig og gyldig tallmateriale. Det er ikke publisert en felles oversikt over statistikk på nett om sentrale områder innen rovviltforvaltningen. Direktoratet for naturforvaltning har imidlertid en god nettside – Rovviltportalen.no – som gir en generell oversikt over forvaltningssystemet.

¹⁵ Samisk statistikk 2010 (NOS – Norges offisielle statistikk)
http://www.ssb.no/emner/00/00/20/nos_samer/nos_d437/nos_d437.pdf

For tallmateriale henvises publikum i stedet til Rovbase 3.0 – en interaktiv database som blant annet inneholder talldata om dokumentert død eller antatt død rein og sau funnet i marka, samt omsøkt og faktisk utbetalt erstatning. Det påpekes også av forvaltningen selv at antall dokumenterte dyr døde på beite er langt lavere enn antall dyr det er utbetalt sannsynlighetsberegnet erstatning for. I Rovbase 3.0 lar det seg likevel ikke gjøre å få antall faktisk dokumenterte tilfeller fram i samme kurve som omsøkte og faktisk erstattede dyr, selv om det finnes slike framstillinger hos fylkesmannen (se diagram side 7 og 8).

Rovbase 3.0 overlater til brukeren å velge de data han eller hun ønsker. Men det er få kombinasjonsmuligheter og ingen direkte tilgang til grunnlagsmaterialet. Tall om tamrein ble tilsendt på forespørsel til bruk i dette kapitlet. Dersom brukeren ønsker å se utviklingen i erstatning over tid, for eksempel fra 2005–2010, får man i tabellen opp data som presenterer totaltall for hele perioden uten å få de enkelte år oppgitt. Når det velges 'vis som graf', får man derimot en kurve med årstall angitt. Sammenhengen mellom tabelldata og grafisk framstilling henger derfor ikke helt sammen. Når det så er ønskelig å få en oversikt over erstatninger for flere fylker, men ikke alle fylker og årstall, lar det seg ikke gjøre. Riktig nok poengterer rovbasen at data kan løftes ut i excel for videre behandling. Det finnes pr. dags dato ikke tilgjengelige tabeller for sauetap, mens det for rein foreligger gode tabeller som i dag kan fås på forespørsel. Konklusjonen er at brukergrensesnittet for Rovbase 3.0 kan gjøres mer allment tilgjengelig, selv om den ikke er laget for å være et analyseverktøy.

Kommentarene i kapitlet tar derfor utgangspunkt i statistikk om sau utarbeidet av fylkesmennene eller statistikk for rein framstilt av undertegnede ved hjelp av Rovbase 3.0. (rovbase.no).

Finnmarkseiendommen har lagt ut noe statistikk og resultatregnskap i årsmeldingen for 2009. For statistikk innen jakt og fiske henvises publikum til Statistisk sentralbyrå. Regnskapstallene er å finne som saksdokumenter til styremøtene, også lagt ut på nett, men ikke umiddelbart tilgjengelige. I aktivitetsregnskapet for 2010 er inntektsgrunnlaget spesifisert. Men hvor mye av salgsinntektene på kr 76 671 390 i 2009 tjente Finnmarkseiendommen på salg av fiske- og jaktkort, mineraler og eiendommer? Alle slike opplysninger kunne for enkelhetens skyld sammenfattes og legges ut i en tallbank. Fordelen for Finnmarkseiendommen er at den kan kommentere inntektene direkte og hvordan

disse fordeles på direkte og indirekte driftskostnader. Det er bra at statistikken er å finne hos Statistisk sentralbyrå, men FeFo kan med fordel publisere noen av diagrammene i en egen statistikkbank slik at mellomleddene mellom publikum og organisasjon blir færre. Som påpekt av Nygaard og Josefsen (2010) vil FeFo, som et framtidig maktorgan i Finnmark, “måtte akseptere at det er en sterk offentlig interesse for virksomheten”.

Det betyr for Fefo, og for den saks skyld også for rovviltforvaltningen, å legge til grunn et tilgjengelighetsprinsipp i kommunikasjonen med publikum heller enn en minimumsstandard.

Dette kapitlet aktualiserer også den sosiale og kulturelle kontekst statistikken belyser. Både rovviltforvaltningen og Finnmarkseiendommen er synlige aktører i media og svært viktige for publikum. Jeg har derfor tatt utgangspunkt i noen relevante medieoppslag fra nrk.no og avisa Nordlys. Disse er analysert som skriftlige kilder og en form for kommunikasjon, og bør betraktes som debattinnlegg og ikke nødvendigvis personers eller organisasjoners endelige standpunkter.

3.2 Rovviltforvaltning

3.2.1 Formålet med rovviltforvaltningen

Rovviltforvaltningen skal i praksis balansere flere hensyn: sikre en levedyktig stamme av rovdyr og ivareta bønder og reindriftsutøveres interesse i å hindre at beitedyr blir tatt av rovdyr. Virkemidler defineres som å skulle være “forebyggende og konfliktdempende”. Det vil si at man erkjenner relasjonen mellom rovdyr og beitedyr som en konflikt.

Rovviltforvaltningen berører hele det samiske området fra Finnmark sør til Hedmark¹⁶. Dette tilsvarer rovviltforvaltningsregionene 5, 6, 7 og 8¹⁷ bestemt av

¹⁶ NOU 2007: 14 Samisk naturbruk og rettssituasjon fra Hedmark til Troms
Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget

¹⁷ Stortingsmelding nr. 15 (2003–2004): *Rovvilt i norsk natur*. Region 5. Hedmark, Region 6.

Stortinget. For ordens bør skyld det nevnes at sørsameområdet ikke omfatter Møre og Romsdal, som er en del av viltforvaltningsregion 5.

3.2.2 Hvordan ser organiseringen av forvaltningen ut?

Rovdyrforvaltningen¹⁸ er et statlig ansvar, og rovdyrpolitikken fastsettes av regjeringen. *Miljøverndepartementet* har det overordnede ansvar for all viltforvaltning gjennom budsjett, lovverk og langtidsplanlegging. Dette innebærer å iverksette politiske målsettinger for rovviltforvaltningen og å utnevne de regionale rovviltmyndene. Departementet er følgelig ankeinstans for vedtak fattet av nemndene. *Direktoratet for naturforvaltning* (DN) er underlagt departementet og er den sentrale faginstansen for viltforvaltning. DN er rådgivende organ for MD og har ansvar for saksbehandling etter gjeldende lovverk samt forskning og formidling av kunnskap og informasjon innen feltet. *Rovviltmyndene* er krumtappen i den regionale rovviltforvaltningen. Nemndene har hovedansvaret for gjennomføring av nasjonal politikk og forvaltningen av rovvilt i sin region. Nemndene utarbeider en regional forvaltningsplan for rovvilt, og har ansvaret for prioritering av forebyggende og konfliktdempende virkemidler, samt ansvaret for de ulike såkalte jakt- og fellingsregimer for rovvilt i regionen. *Fylkesmennenes* (FM) miljøvernavdeling er sekretariat og rådgivende organ for rovviltmyndda. *Statens naturoppsyn* (SNO) gjennomfører det praktiske feltarbeidet og foretar undersøkelser av rovviltskader på beitedyr, overvåker og beskytter rovviltbestanden mot miljøkriminalitet.

3.2.3 Forebyggende og konfliktdempende virkemidler

Konflikter oppstår mellom husdyr og rovvilt og mellom tamrein og rovvilt i den forstand at rovdyr angriper og/eller dreper tamdyr på beite. Av husdyrartene er det stort sett sau som tas av rovdyr. Bønder og reineiere kan søke om støtte til å iverksette forebyggende tiltak mot rovdyrangrep. For bønder kan dette være gjerding, å opprette beredskapsarealer dyrene kan flyttes til ved hyppige rovdyrangrep, og såkalt tidlig nedsanking av dyr fra beite, noe som betyr å hente

Trøndelagsfylkene og Møre og Romsdal, Region 7. Nordland, Region 8. Troms og Finnmark

Se også appendiks 2.

¹⁸ Se www.rovviltportalen.no for detaljert oversikt.

dyrene inn fra beite før seinsommeren, da enkelte rovdyrarter er spesielt aktive. Dette har vist seg å være et spesielt godt tiltak mot angrep fra jerv. For tamreineiere kan det være å flytte flokken til andre områder og å fore rein i områder med store tap til rovdyr. For både saue- og tamreineiere kan også gjeting i forskjellige varianter vurderes som gode tiltak som utløser eventuell støtte.

3.2.3.1 Erstatninger – dokumentert og skjønnsmessig tap

Av særlig konfliktdempende midler er utbetaling av erstatning for sau eller rein som er tapt til rovdyr. Dersom det fullt ut kan dokumenteres at bjørn, gaupe, jerv eller ørn har tatt beitedyr, utbetales full erstatning. Dersom dyr dør uten at kadaveret kan finnes eller det kan fastsettes dødsårsak, kan det vurderes skjønnsmessig erstatning. Med skjønnsmessig menes det at det er *sannsynlig* at tap er forårsaket av rovdyr, etter en *totalvurdering* av en rekke faktorer. Dette kan være nærvær av rovdyr og tidligere tap av beitedyr i området. Dette betyr i praksis at faktisk utbetalt erstatning er langt lavere enn antall innkomne søknader skulle tilsi, men samtidig langt høyere enn det som faktisk kan dokumenteres.

3.2.4 Andre forklaringer på høyt oppgitt rovdyrtap – stimulerer erstatningsordningen for rovviltskader høye reintall?

Næss et al (2010) hevder at økonomiske erstatningsordninger kan være med på å bidra til at reintallet holdes høyt. Det ligger et insentiv i selve erstatningsordningen til å rapportere høye tapstall og samtidig beholde en stor flokk. Å ha en stor flokk gjør det mulig å rapportere om høye tapstall samtidig som slaktingen kan holdes på et minimum. Det antatt døde dyret gjøres om til kapital og gir dermed høyere inntekt enn ordinær slaktning ville gjort. Insentivene til å øke produksjonen av reinkjøtt for å få ned reintallet har derfor begrenset virkning fordi det for reineiere er mer lønnsomt å ha en stor flokk.

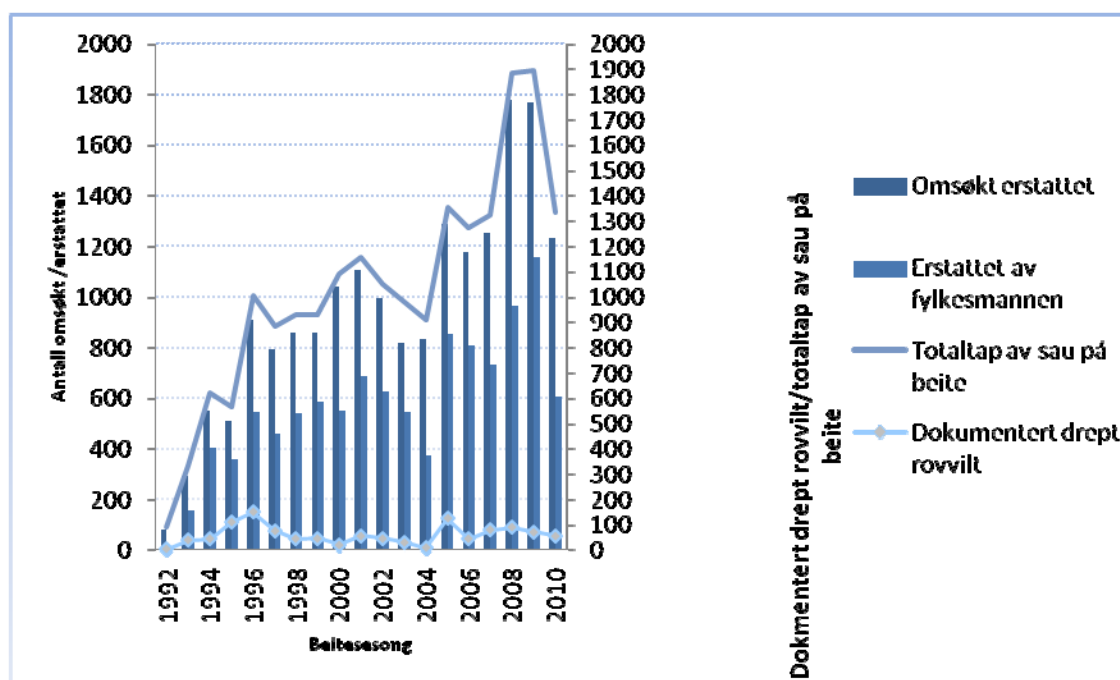
3.2.5 Saueerstatning – økning i antall dokumenterte drap av sau

Når det gjelder saueerstatning, er det valgt statistikk fra Finnmark, Troms og Nordland. Dermed vil den dekke majoriteten av norske samer som driver ulike former for jordbruk og kombinasjonsbruk som involverer sauehold. En viktig

forskjell i beregningen av erstatning sammenlignet med reindrift er at det føres tall over hvor mange sauer og lam som slippes ut på beite.

Statistikk for erstatning av sau drept av rovvilt¹⁹ i Finnmark synliggjør det omtalte forholdet mellom antall faktiske søknader, dokumenterte drap og faktisk utbetalt erstatning. For 2008 kan det dokumenteres tap i underkant av hundre sau til rovdyr, mens den skjønsmessige erstatningen er satt til i overkant av 800 dyr.

Figur 3.1 Erstatning for sau drept av fredet rovvilt i Finnmark 1992–2009

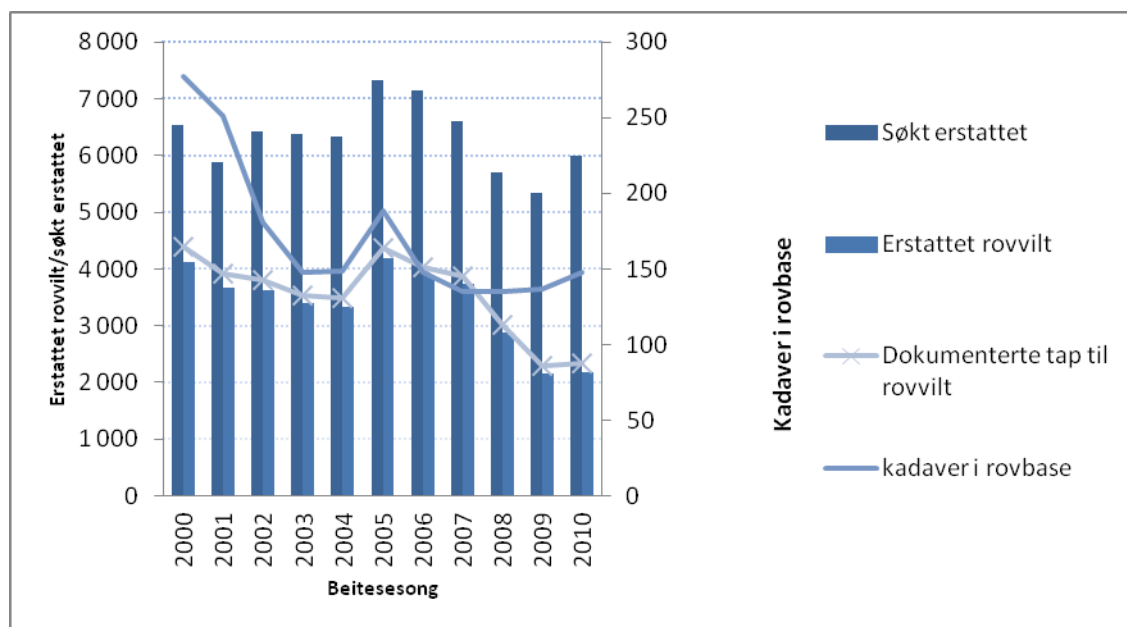
Figuren viser for øvrig at det var en jevn økning i antall omsøkte tap i tidsrommet 2000–2001, mens det var en svak nedgang fram til 2004. I årene 2005–2007 har antallet tap steget. I 2008–2009 økte omsøkte tap i Finnmark, mens antallet omsøkte tap gikk ned på landsbasis i perioden 2008–2010. Dette skyldes ifølge direktoratet²⁰ færre dokumenterte tilfeller. Når det gjelder Troms derimot, har antallet omsøkte tap og faktisk erstatning vist en fallende tendens siden 2005, men har igjen økt noe siste året. Den skjønsmessige erstatningen har økt noe, og en økning i antall rovdyr det siste året øker sannsynligheten for at disse er synderne. I Troms og Finnmark har man altså ikke klart å overholde det antall jerv sin er

¹⁹ Fylkesmannen i Finnmark

²⁰ <http://www.rovviltportalen.no/content/500041279/Jerv-og-gaupe-tar-mest-sau>

fastsatt i de nasjonale bestandsmålene, noe som betyr at det vært en økning i bestanden av jerv og gaupe i denne regionen.

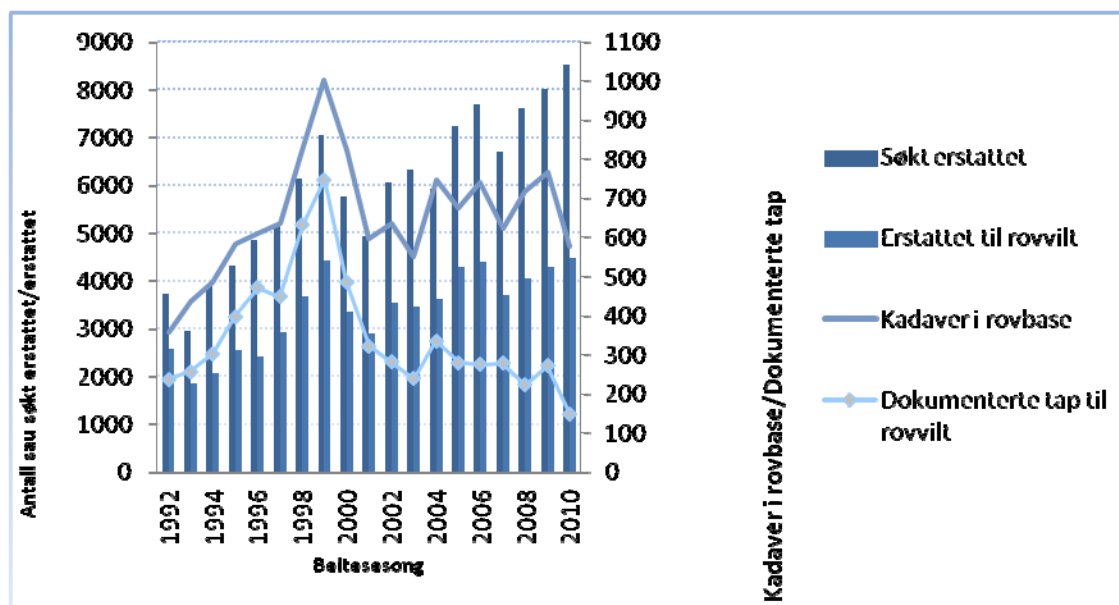
Figur 3.2 Erstatning for tap av sau til fredet rovvilt 2000–200²¹ Troms

Når det gjelder Nordland, meldte NRK om ”Rekordlave sauetap til fredet rovvilt” i oktober 2010. Dette stemte delvis med realiteten. Da erstatningsoppgjøret skulle holdes, viste det seg at antall omsøkte tap var gått opp, mens antallet undersøkte og dokumenterte tap gikk ned. Av kommunene i Nordland som har størst tap det siste året, er Hattfjelldal med et tap på hele 942 sau. Både Hattfjelldal og Snåsa i Nord-Trøndelag er sentrale samiske sentra og grenseområder til Sverige. Begge har store utmarksområder med både rein- og sauedrift og samtidig hyppig rovdyraktivitet. Med tanke på at primærnæringene er viktigere i samiske områder enn landet for øvrig, forårsaker store tap til rovdyr naturlig nok uro og engstelse i næringene, og i lokalsamfunnet for øvrig. Som vi skal se nedenfor, fikk rovdyrproblematikken reindriftssamer og bønder til å demonstrere foran Stortinget i 2010.

²¹ Antall søknader om erstatning for tap av sau til fredet rovvilt 2000–2009, omsøkte og erstattede dyr samt kadaver som Statens naturoppsyn har dokumentert er tatt av fredet rovvilt, se <http://www.fylkesmannen.no/fagom.aspx?m=4061&amid=3475577>

Figur 3.3 Antall sau søkt erstatning/erstattet. (Kilde: Fylkesmannen i Nordland)²²

3.2.6 Reinerstatning 2005–2009. Tapsrekord i Finnmark og 50 % kalvetap i Nord-Trøndelag.

Når det gjelder erstatning for tap av rein til rovdyr, er det på samme måte som for sau vanskelig å finne døde dyr og fastslå dødsårsak for alle dyr som er bortkommet på beite.

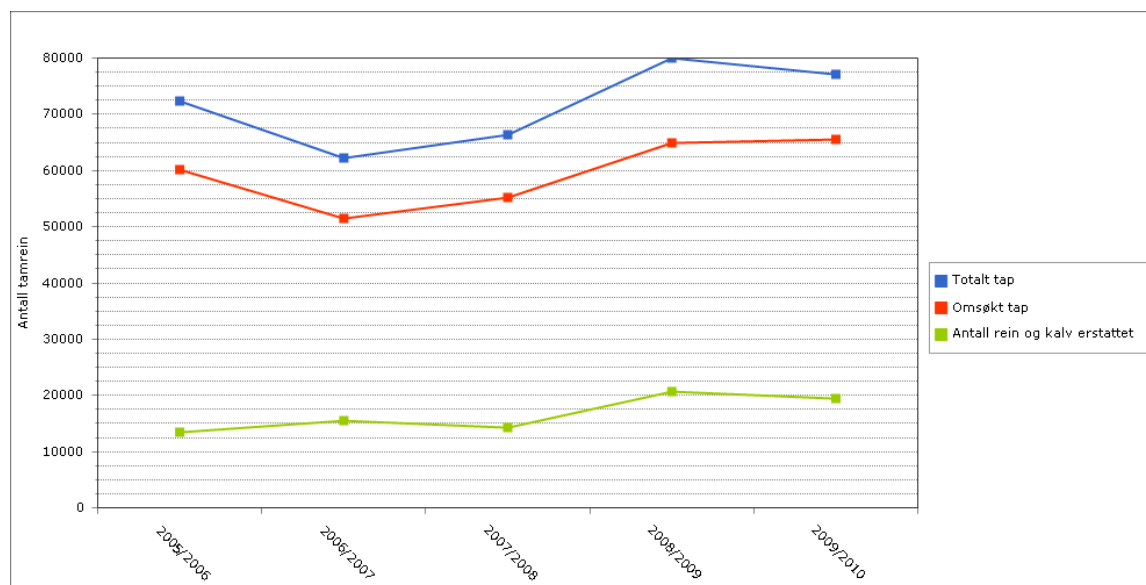
På landsbasis viser kurven at et stort antall dyr er omsøkt erstattet og faktisk erstattet. Som med sauene må vi helt inn på fylkesnivå for å se variasjonene fra år til år. La oss først se på erstatning til tap av rein til rovdyr på landsbasis i perioden 2005–2009²³:

²² <http://www.fylkesmannen.no/fagom.aspx?m=2747&amid=3478687> 18.04.2011 kl . 16.37

²³ Rovbase 3.0

<http://dnweb13.dirnat.no/Rovbase30Innsyn/Contentpages/InnsynErstatningReinStatistikk.aspx?Arbeidso mrade=InnsynErstatningRein>. Rovbasen er et verktøy der publikum selv velger variablene som tidsintervaller, dyreart, område og distrikt

Figur 3.4 Reinerstatning: Alle reinbeiteområder i Norge 2005 til 2009. (Rovbase 3.0)

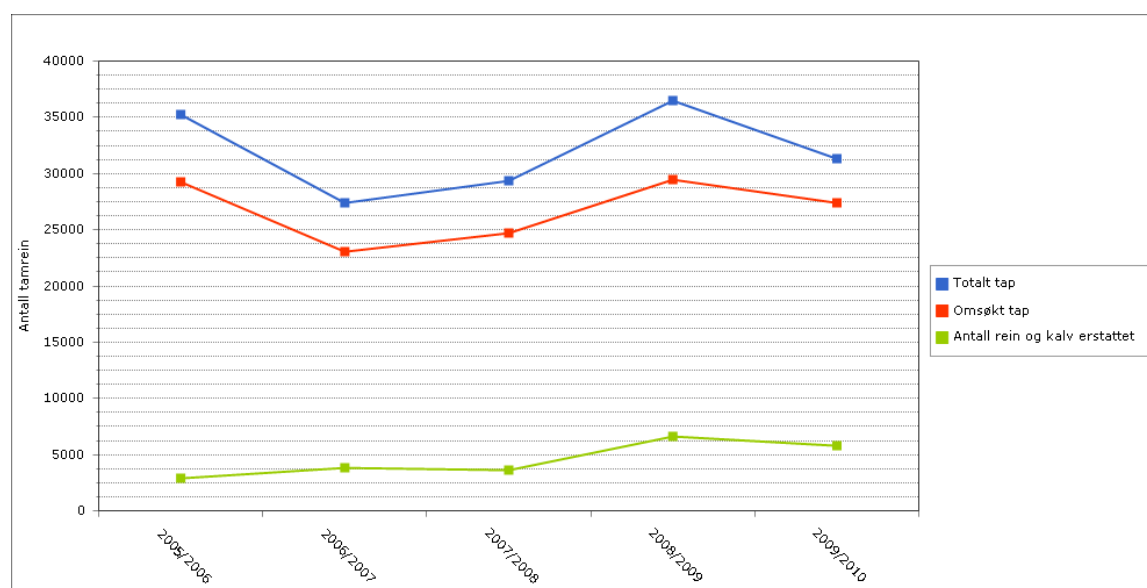

Grafen viser at omsøkt tap til rovdyr jevnt over er høyt og faktisk har økt de to siste sesongene, vurdert ut fra omsøkt tapt. I 2005/2006 lå dette på 60 000, mens det i 2009/2010 ligger på om lag 65 000 dyr. Det faktisk dokumentert antallet dyr tapt til rovdyr i 2008/09 var ca. 6 % eller 1284 dyr på landsbasis. Det er ikke oppgitt tall for 2010. Faktisk utbetalt erstatning har fulgt økningen i omsøkt støtte.

Dersom vi går på regionalt nivå til Nord-Trøndelag og Finnmark, ser vi at antall rein og kalv som er erstattet, har økt noe i 2008/2009-sesongen. Det kan ha sammenheng med økt antall søknader, men også med at man den sesongen lyktes i å skaffe bedre dokumentasjon på faktiske tap til rovdyr²⁴. Faktisk ble det høyest rapporterte tapstall noensinne lagt på bordet i 2008/2009, dersom man legger sammen omsøkt erstatning, rapporterte tap og faktisk dokumenterte tap. I Finnmark ble det totalt søkt om erstatning for om lag 49 000 dyr. For Vest-Finnmark ser vi igjen en nedadgående utvikling på reinerstatningen i 2009/2010, noe som skyldes færre rapporterte og dokumenterte tilfeller. For Vest-Finnmark vil det si et omsøkt tap på 27 090 dyr. Av disse ble 5695 dyr eller om lag 21 % av omsøkt tap erstattet.

²⁴ http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.6839524

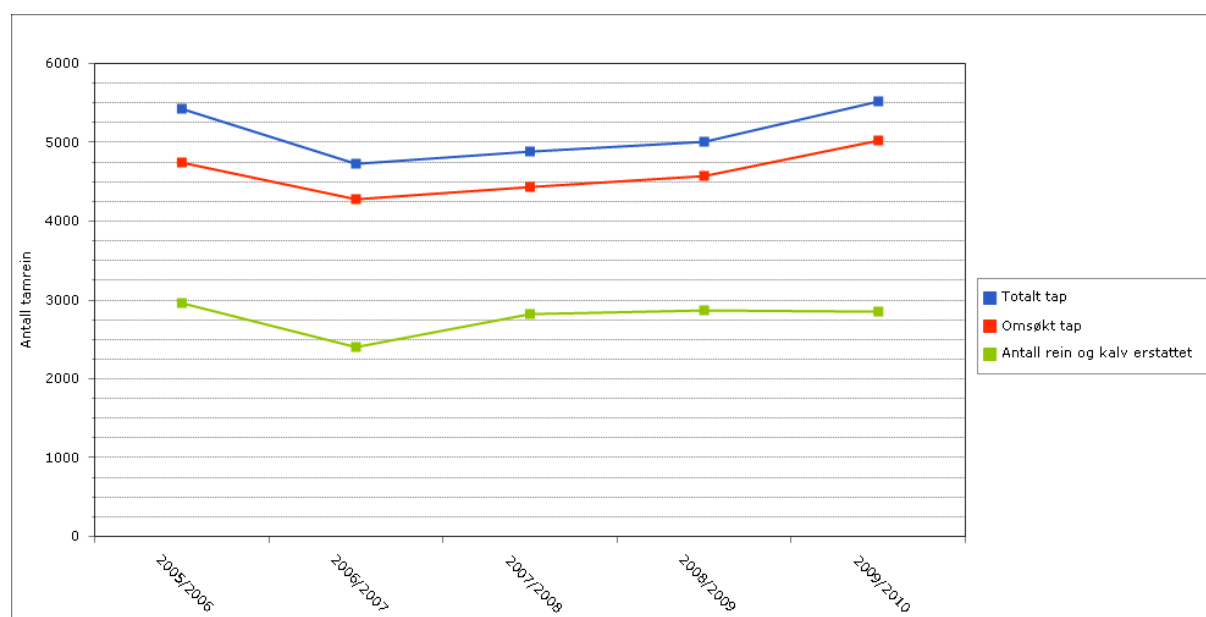
Figur 3.5 Reinerstatning: Vest-Finnmark 2005 til 2009. (Kilde: Rovbase 3.0)

Nord-Trøndelag er det av fylkene som har vært hardest rammet av rovdyrangrep både på sau og rein. Dette gjenspeiler seg i fig. 4, der det omsøkte antall tap av rein har økt, mens antallet faktisk erstattet har holdt seg jevnt siden 2005, med unntak av 2006/2007, markert med en svak nedgang. Når vi sammenholder disse tallene med det antatte antall tamrein i Nord-Trøndelag på om lag 12 239 i 2007, utgjør tapstallene rapportert av reieneierne opp mot 40–50 % av reintallet, de fleste av disse er simler og kalv.

Når vi ser på prosent faktisk erstattete dyr, fikk Troms erstattet 69 %, Nord-Trøndelag 63 % mens Vest-Finnmark kun fikk erstattet 22 % av omsøkte dyr i 2008/09. Den samme tendensen er gjennomgående fra sesongen 2005/06 til 2009/10. Antallet dokumenterte tap til rovdyr ligger på om lag 6 % i samtlige av de nevnte distrikter. Det nevnes ikke hvorfor erstatningsprosenten er større i Nord-Trøndelag og Troms enn i Finnmark.

Figur 3.6 Reinerstatning: Nord-Trøndelag 2005 til 2009

3.2.7 Uttak av rovdyr som forebyggende tiltak

Det ser ut til at av de forebyggende metoder som benyttes i dag, er det uttak av rovdyr som har forårsaket eller potensielt kan forårsake skade på beitedyr, som på kort sikt har størst effekt. På landsbasis er det gaupe, jerv og ørn som tar mesteparten av de dokumenterte tapene av både sau og rein. Gaupe ser ut til å ta flest sau, mens jerven tar flest rein.²⁵

Det har vært en nedgang i skader forårsaket av jerv i Troms, mens bjørneangrep har hatt en økning i Nord-Trøndelag det siste året.

I Nasjonal forvaltningsplan for rovvilt (2004) er det fastsatt hvor mange rovdyr av hver art et område skal ha. Sammen med naturmangfoldsloven og viltloven reguleres uttak av rovdyr prinsipielt ut fra disse bestandsmålene. Fylkesmannen fastsetter på bakgrunn av bestandsmålene fellingskvoter for rovvilt. I tillegg kommer uttak av enkeltdyr som forårsaker stor skade. Å felle rovvilt defineres innen ulike uttakskategorier slik:

²⁵ <http://www.rovviltportalen.no/content/500039612/>

”Kvotejakt”

Ut fra bestandssituasjonen fastsetter fylkesmannen hvert år fylkesvise fellingskvoter på gaupe. Jakta kalles kvotejakt og foregår i februar og mars.

Lisensfelling

I områder der det er nødvendig å regulere veksten i en rovdyrbestand på grunn av skader på husdyr og tamrein, kan det også gis tillatelse til lisensfelling. Forutsetningen er at rovdyrbestanden skal være levedyktig på lang sikt.

Skadefelling

Det kan gis tillatelse til å felle enkeltdyr for å hindre skade på bufe eller tamrein.”

Rovviltnemndene i den enkelte region utarbeider detaljerte forvaltningsplaner for rovvilt. Disse godkjennes av DN med eventuelle kommentarer, for eksempel om den ligger innenfor rammene av nasjonal politikk. Hvis vi eksempelvis ser på Troms, har rovviltnemnda her

foreslått for sin forvaltningsplan geografisk differensiering av rovdyruttaket i A- og B-områder for hver av artene gaupe, jerv og bjørn. I A-områdene skal artene forvaltes slik at det nasjonale bestandsmålet for regionen kan nås og opprettholdes. I B-områdene skal beitedyr prioriteres, og det er i følge planen ikke ønskelig med rovvilt. Direktoratet kommenterer forvaltningsplanen i brev til rovviltnemnda region 8 slik:

“Direktoratet er imidlertid av den formening at streifindivider av artene også må aksepteres innenfor forvaltningsområde B, jf. formuleringen om at det ikke er ønskelig med rovvilt i B-områdene. En mer realistisk målformulering kan være at det i forvaltningssone B ikke er ønskelig med faste bestander av rovvilt.”²⁶

I region 8 Troms og Finnmark har det vist seg problematisk å oppnå de nasjonale bestandsmål, som er ti årlige ynglinger for både gaupe og jerv, innenfor ordinær jakttid. På landsbasis har årets gaupejakt (2010/2011) ført til rekord i antall felte gauper. Det ble felt flest gauper i Sør- og Midt-Norge, mens det ble felt færrest i region 8 Troms og Finnmark. I mangel av andre virkemidler ble det derfor innvilget ny tidsfrist, ekstraordinær skadefellingstid, for inntil fem jerv i områder

²⁶ <http://www.rovviltportalen.no/multimedia/46074/DNs-uttalelse-region-8.pdf&contentdisposition=attachment>

med konsentrerte jervskader fram til 31. mars i år (2011), og fristen ble igjen forlenget fram til 15. april. Det samme gjelder gaupe. Skadefellingstillatelse gitt av fylkesmannen 6. april ble forlenget til 31. mai. Det ble i 2010 gitt fellingstillatelse for 37 gauper på kvotejakt i region 8, hvorav 20 i Troms. Det ble felt sju gauper i perioden. SNO melder om stor gaupeaktivitet i fylket²⁷. Særlig berører dette sauenæringen i Sør-Troms og Indre Troms med reindriftsnæringa der.

Det lave fellingstallet kan ha sammenheng med at jaktlaget som tidligere bestod av erfarne jegere, og som de senere årene har stått for hoveddelen av skadefelling av rovdyr, har lagt ned våpnene i protest mot at prosjektet Eallit Luonddus / Leve i Naturen (se side 14) reduserte budsjettet til lønn og godtgjørelse til jegere. Til NRK²⁸ sa leder i rovviltneemnda i region 8, Willy Ørnebakk, at det ikke er ønskelig å bygge opp en egen fast gruppe jegere, og at det er kommet på plass nye jegere. I NRK-reportasjen hevdes det også fra bøndenes side at de nye jegerne ikke er like gode som de forrige, som karakteriseres som elitejegere. Ifølge tallene har man altså ikke på kort sikt klart å holde bestandsmålene i Troms med denne strategien.

3.2.8 Bedre bestandsovervåkning

For å kunne sette inn bedre tiltak i forvaltningen av rovdyr er bedre kunnskap om rovviltet sentralt. Nasjonalt overvåkningsprogram for de fire store rovviltartene²⁹ ble igangsatt i år 2000, med utvidelse til ørn i 2006. Norsk institutt for naturforskning (NINA) er hovedansvarlig og overvåker bestandene av gaupe, jerv og ulv, mens blant annet Bioforsk og Ås universitet har vært inne i bjørneovervåkingen. Det publiseres årlig rapporter for de enkelte artene. De legges ut på det felles nettstedet Rovdata, etablert i 2010. En stor og mektig natur er en utfordring i overvåkingen av rovviltbestandene. For å skaffe til veie best mulig forskning på rovvilt er det flere mindre prosjekt som bidrar til Rovdata. Blant disse er Scandlynx, Scandulv og Det Skandinaviske brunbjørnprosjektet.

²⁷<http://www.rovvilt.net/images/stories/Innvilget%20skadefellingstillatelse%20p%C3%A5%20gaupe%20i%20omr%C3%A5det%20Maisa%20og%20Altevassh%C3%B8gda.pdf>

²⁸ http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7477353

²⁹ Bjørn, gaupe, jerv og ulv

3.2.9 Eeallit Luonddos / Leve i naturen – dialog og forvaltning?

De senere års utfordringer knyttet til rovdyrproblematikken har fått flere aktører til å gå sammen om prosjektet Eeallit Luonddos / Leve i naturen. Prosjekt er “3-årig og rettet mot utfordringene knyttet til rovvilt, beitedyr og samfunn i Troms og Finnmark. Beitenæringene er primære målgrupper for prosjektet”³⁰. Her er det samlet en del relevant materiell som medieoppslag, referater fra møter i rovviltneimnda og også dagsorden for prosjektets egen møteserie kalt Arena Rovvilt. Arena Rovvilt skal være en felles møteplass for utøvere med rein og sau, jegere, forvaltere og andre med interesse for rovvilt og beitedyr samt organisasjoner og offentlige etater som er berørt av utfordringene knyttet til spenningsforholdet beitedyr, rovvilt og samfunn.

3.2.10 Beitenekt i 2012?

På bakgrunn av stort tap av dyr på beite har Mattilsynet gått til det skritt å komme med et forslag om beitenekt i 2012 i områder som er hardest rammet, dersom trenden fortsetter i 2011. Det betyr i praksis forbud mot å slippe sau på utmarksbeite dersom bøndene ikke selv med forebyggende tiltak klarer å minske tapene. Mattilsynet begrunner sitt synspunkt med det store antallet dyr som kommer bort eller dør på beite hvert år, i tallet om lag 120 000 dyr. Mattilsynet peker på at i tillegg til de store tapene til rovdyr kan også sykdom, forgiftning og ulykker være med på å forklare hvorfor så mange dyr dør på beite.

Det høye rovdyrtallet og forslaget fra Mattilsynet har satt sinnene i kok i de deler av befolkningen som er særlig berørt av dette. Både NRK og avisa Nordlys har gjennom en leder, leserinnlegg, artikler og reportasjer vært opptatt av rovdyrproblematikken. Denne problematikken er svært sentral for primærnæringene. Vi skal derfor her vise noen eksempler fra denne debatten og forsøke å gripe tak i hva kritikken retter seg mot. Forvaltningen har også kommet i krysspress mellom verneinteresser og rovviltmotstandere.

³⁰ <http://www.rovvilt.net/> – 13. april 2011 kl. 15.32

3.2.11 Et folkelig opprør mot rovviltforvaltningen?

Det vakte en viss oppsikt da leder i rovviltnemnda for sone 8, Willy Ørnebakk, uttalte til NRK at gaupa burde utryddes i reindriftsområder. Fellesaksjonen for ulv krevde Ørnebakks avgang. Ørnebakks uttalelser føyer seg inn i en større trend der mange representanter for både regional forvaltning, næring og berørte kommuner har uttrykt sin bekymring for mål og midler i rovviltforvaltningen.

De store tapene av sau og rein til rovdyr de seneste årene har ført til en del medieoppslag der situasjonen betegnes som svært dramatisk. Den 4. april i 2009 uttalte ordføreren i Snåsa til NRK at reindriften slik vi kjenner den, står i fare når 50 % av kalvene blir tatt av rovdyr. I desember 2010 samlet bønder og reinsdriftsamer seg til en demonstrasjon utenfor Stortinget der parolene lød ”La bygdene leve”, ”Ja til reindrift” og ”Rovdyra kveler samisk kultur”. Hovedbudskapet til de demonstrerende var at flere rovdyr må skytes. I en appell uttalte Snåsa-ordfører Bente Hjulstad Belbo at ”Politikarane må retta opp den mistilliten som no rår mellom rovdyrforvaltinga og lokalbefolkninga”.¹⁹

Ifølge en uttalelse fra et møte i Sør-Troms regionråd der fylkesmannen deltok, heter det: ”Vi har den senere tid fått sterke signaler fra aktørene i næringen om at rovdyrforvaltningen i fylket ikke tjener næringen, og at forholdene nå gjør at flere og flere vurderer nedlegging. Dette vil i så fall få store, negative konsekvenser for distriktstroms.”³¹

Det vektlegges i uttalelsen at beitenæringen er særlig viktig og avgjørende for bosetningen i regionen. Blant andre viktige tiltak ble det påpekt at skadefelling, ekstraordinært uttak av jerv og økte bevilgninger til forebyggende tiltak som tilsyn må bevilges. Regionrådet påpeker også at Mattilsynets forslag (se s. 12) om eventuell beitenekt vil være kroken på døra for mange gårdsbruk, da det vil være vanskelig å finne alternative beiteområder for dyrene.
<http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7429517>

³¹ <http://www.sortroms-regionraad.no/Dok/20110408-uttalelse-rovdyrforvaltningen.pdf> 19.04.2011. kl. 14.35

3.3 Finnmarkseiendommen Finnmarkkuopmodat (FeFo)

Finnmarkseiendommen ble formelt opprettet i 2006 med bakgrunn i finnmarksloven. Finnmarksloven er en anerkjennelse av samiske rettigheter til land og vann i Finnmark. Med finnmarksloven overdro staten 46 000 km² til et selvstendig rettssubjekt, Finnmarkseiendommen (FeFo). Finnmarkseiendommen overtok for Statskog i 2006 og har drevet forvaltning av eiendom i form av tomtefeste, jakt, fiske, friluftsliv samt skog-, mineral- og sand/stein-ressurser. Finnmarkseiendommen ledes av et styre bestående av seks medlemmer. Sametinget og Finnmark fylkeskommune peker ut tre medlemmer hver. Lederrollen rullerer mellom disse to grupperingene slik at den antatt etniske balansen opprettholdes. Den daglige ledelse og administrasjon av FeFo utføres av 34 medarbeidere fordelt på hovedkontoret i Lakselv og avdelingene i Alta og Vadsø. FeFo er selvfinansiert med inntekter blant annet fra tomtefeste, jakt og fiskekortsalg, salg av sand, grus og mineraler, vannfall og vindkontrakter. Satsningsområder og målsettinger for FeFo fastsettes i en egen strategiplan som gjelder for fire år, den sist vedtatte planen gjelder fra 2011.

I rene salgsinntekter hadde FeFo kr 74 015 347 i 2009 mot 44 530 560 brutto i 2010, ifølge resultatregnskapet. Til fratrekk kommer direkte og indirekte kostnader. Direkte kostnader kan være konsulentutgifter SNO, provisjoner på kortsalg, som indirekte kostnader kommer lønnsutgifter, skatt og annet. Tabellen under er laget på bakgrunn av tall fra aktivitetsregnskap³² for 2010 for å illustrere budsjett i forhold til brutto inntekter på de viktigste postene, ikke for å gjengi et fullstendig regnskap.

³² Aktivitetsregnskap FeFo finnes i sin helhet på denne adressen:

<http://www.fefo.no/no/fefo/Documents/Styrem%C3%B8ter/Styresaker/2011/2011-03-31%20Styrem%C3%B8te%20i%20Alta/Styresak%2023-2011%20Vedlegg%202%20Aktivitetsregnskap.pdf>

Tabell 3.1 Salgsinntekter FeFo 2010, utvalgte tall fra aktivitetsregnskap

Salgsinntekter	Merknad	Bud 2010	Res 2010
Elgjakt inkl. parkjakt		3 200 000,00	3 479 152,00
Småviltjakt		2 200 000,00	1 935 648,00
Innlandsfiske		1 800 000,00	2 062 395,00
Forpaktningsavgift	Elveforpaktning	1 000 000,00	1 078 973,00
Behandlingsgebyrer sjølakseplassleie		330 000,00	317 165,00
Behandlingsgebyrer ved	Rotsalg ved	450 000,00	561 442,00
Festekontrakter		15 200 000,00	15 327 918,00
Vind- og fallrettigheter		1 300 000,00	1 282 106,00
Grus/malm/skifer		6 000 000,00	5 979 192,00
Rotsalg tømmer/ved/juletre		420 000,00	287 385,00
Sum		31 900 000,00	32 311 376,00

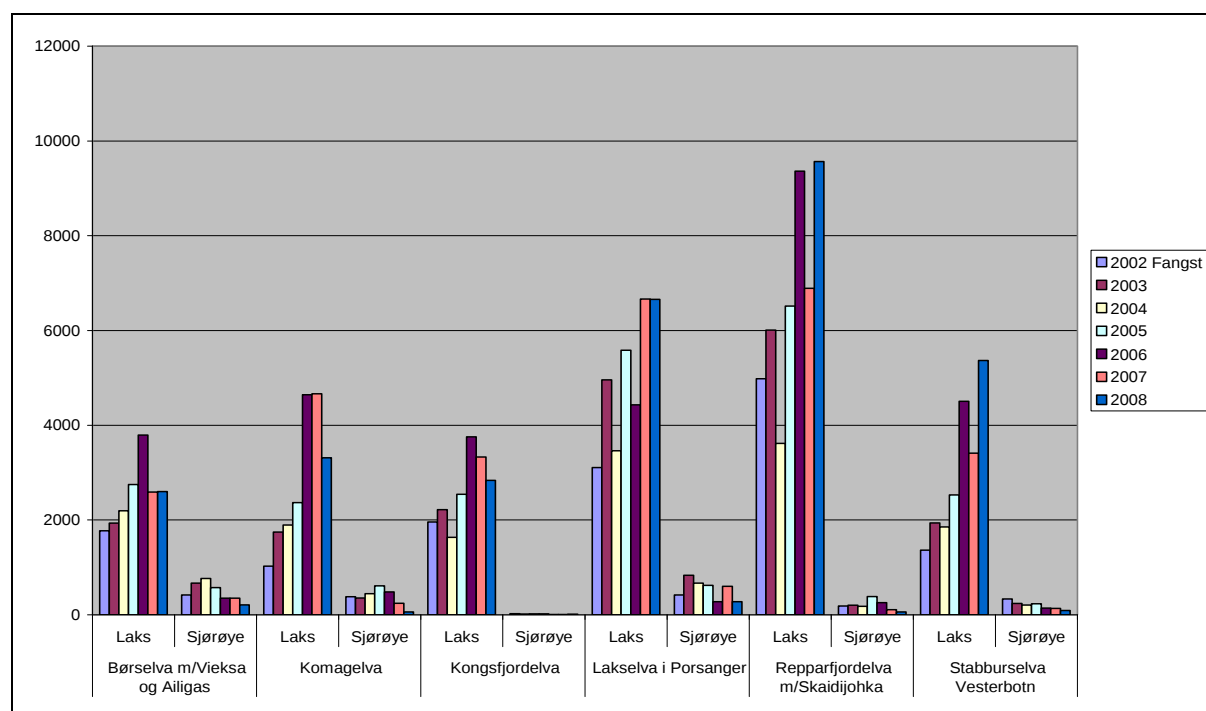
3.3.1 Finnmarkseiendommens forvaltning

Det er grunn til å merke seg at FeFo formelt sett kun disponerer Finnmarks totale areal og ressurser inntil rettighetssituasjonen er utredet av Finnmarkskommisjonen. I dag forholder FeFo seg kun til reindrifta som rettighetshaver, mens det på lengre sikt kan vise seg at også andre har privat eller kollektiv bruks- og/eller eiendomsrett. Ifølge finnmarksloven vil FeFo da være en høringsinstans eller en part i saken når Finnmarkskommisjonens innstillinger er klare. Det er også andre unntak som kan være verdt å merke seg. Som nevnt er rovviltforvaltningen et rent statlig ansvar. Innen fiske- og mineralforvaltning er det et delt ansvar mellom grunneier, FeFo, staten og lokale forvaltningsorgan.

3.3.2 Ferskvannsfiske

Elvefisket i Alta, Tana og Neiden ligger under Miljøverndepartementet og Fylkesmannen, men forvaltes til dels av lokale regimer. Disse elvene er store lakseførende vassdrag av stor nasjonal og internasjonal interesse, både når det gjelder vernespørsmål og kommersielle hensyn. Det øvrige laksefisket i om lag 50 vassdrag forvalter FeFo på vegne av Fylkesmannen, altså staten. Forvaltningen av fisket finansieres i hovedsak av fiskekortsalg. FeFo hadde en inntekt på kr 2 062 395 av fiskekortsalg i 2010, ifølge aktivitetsregnskapet³³. Grafen under viser fangstmengde av laks og sjørøye i noen utvalgte vassdrag utenom Tana, Alta og Neiden i perioden 2002–2008:

Figur 3.7 Elvefiske i Finnmark. Fangst og gjennomsnittsvekt, etter elv og fiskeslag. Foreløpige tall (kg). (Kilde: SSB)

³³Styremøtesak 23/11 Fefo <http://www.fefo.no/no/feFo/Sider/2011-03-31-FeFo-styrem%C3%B8te-i-Alta.aspx>

Fangstmengden har variert i de fleste elver over tid, og mens laksefangsten går ned i noen elver, øker den i andre. I Børselv og Komagelv har fangsten gått ned i perioden, mens den har økt i Lakselv, Repparfjordelva og Stabburselva. Det er sannsynlig at naturlige økologiske variasjoner og antall fiskere kan medvirke til variasjoner i fangstene. Økt fangst kan tyde på at det er flere fiskere som trekker til disse elvene, og at oppgangen av laks generelt er god.

Men jevnt over gode fangster kan også skyldes gode lokale forvaltningsregimer, som for eksempel forvaltningen av Repparfjordelva m/Skaidijohka.

3.3.3 Økt forvaltningsavgift – økt kommersialisering av lokal vassdragsforvaltning?

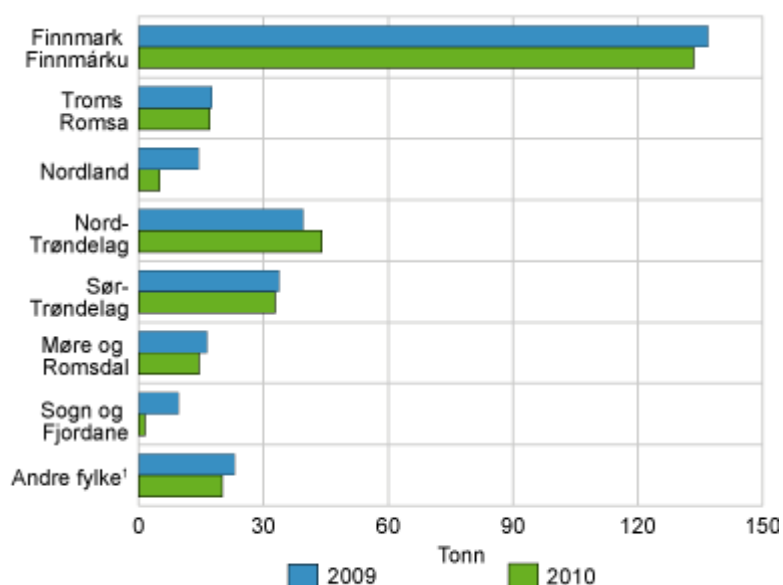
Sett fra lokale forvaltningsorganers synspunkt vil skiftet av grunneier medføre økonomiske merkostnader som muligens kan gjøre fiskekortene dyrere for fiskerne. For å illustrere dette kan vi se på et eksempel på utfordringer som har fulgt med skifte av grunneier. I Repparfjordelva blir det årlig tatt 3–7 tonn laks. Denne elva har vært forvaltet av Vest-Finnmark jeger- og fiskeforening siden 1930-tallet i samarbeid med grunneier. Av hovedinntektene kommer 80 % fra fiskekortsalg. Imidlertid har forpaktingsavgiften økt fra 15 %, som før gikk til Statskog, til 25 %, som nå går til grunneier FeFo. I tillegg går 6 % av brutto inntekt til pålagt elektronisk betalingssystem. Ifølge VJFFs reviderte driftsplan (2009) går 31 % av inntektene ut av foreningen, derav altså 25 % til FeFo. Sammen med bortfall av offentlig støtte til bygging av laksetrapper og andre tiltak som de før fikk 100 % finansiert fra staten, er situasjonen for foreningen forverret fordi dette nå må bekostes over eget budsjett. Foreningen sier i driftsplanen at nye premisser fører forvaltningen i retning av ren bedriftsorganisering i henhold til markedsstyrt økonomi og lønnsomhet (VJFF 2009:6).

3.3.4 Sjølaksefiske

FeFo forvalter over 1600 plasser for sjøfiske etter laks i samarbeid med fylkesmannen, mens Statistisk sentralbyrå utarbeider statistikk for fisket. Sjølaksefisket har økonomisk verdi og betraktes som en viktig inntektskilde i lokale kombinasjonsnæringer. Det var i 2008 registrert 472 sjølaksefiskere. Til

sammenligning hadde Troms 75 og Nordland 81 sjølaksefiskere. Finnmark var det eneste fylke som fram til 2008 tillot eller praktiserte bruk av krokgarn i sjølaksefisket. Krokgarn er det redskapet som tar mest laks i Finnmark.

Figur 3.8 Sjølaksefiske etter laks og sjøaure. 2009/2010. Tonn

Sjølaksefisket på landsbasis går ifølge SSB ned. Finnmark er intet unntak. I 2008 ble det tatt 212 788 kg³⁴ laks, mot 131 759 tonn i 2009–2010, noe som er den største nedgangen sett i forhold til andre deler av landet. Samlet sett stod Finnmark for over 50 % av sjølaksefangsten i 2010. Altafjorden ga den største fangsten på om lag 32 tonn, i Sør-Varanger ble det landet 16,7 tonn. I Tana, Lebesby og Loppa ble det tatt 10–11 tonn i hvert sjøområde.

3.3.5 Mineraler

Finnmark regnes som et fylke med store mineral- og metallforekomster. Inntekter fra salg av mineraler og metaller er en av FeFos hovedinntektskilder og var i 2010 på ca. 5 000 000 mill. kr (se tabell 1). NGU (Norges geologiske undersøkelser)

³⁴ Lakse- og sjøaurefiske 2008

http://www.ssb.no/emner/10/05/nos_laksogsjoaure/nos_d423/nos_d423.pdf

anslår at den potensielle verdien av mineraler i nord ligger på om lag 2000 mrd. kroner. For Finnmark gjelder dette blant annet at den dokumenterte verdien av jern ved Bjørnevatn i Sør-Varanger er beregnet til 77 mrd, og kobber-, gull- og sølvforekomstene i Kvalsund er på 20 mrd. kroner. I tillegg er det knyttet store forventninger til nye gull- og kobberforekomster i Karasjok kommune som det nå letes etter. FeFo som grunneier forvalter rettigheter til noen metaller og mineraler slik: "Lovgivningen skiller mellom statens mineraler og grunneiers mineraler. Statens mineraler eies av staten, men grunneieren har rett til 0,5 % av omsetningsverdien ved gruvedrift på hans grunn. Statens mineraler omfatter metaller med egenvekt over 5 kg, blant andre jern, kopper, nikkel, bly, sølv og gull. Grunneiers mineraler eies av grunneier, og omfatter alle mineraler som ikke er statens. Vederlag til grunneier for uttak fastsettes gjennom avtale."³⁵

De potensielle inntektene i framtiden kan bli gode dersom det gjøres drivverdige funn og etterspørselen holder seg på det globale marked. I dag drives det, ifølge FeFo, ikke virksomhet på statens mineraler. På FeFos grunn har firmaet Nussir AS etter forhandlinger med Sametinget fått til en avtale om mineraluttak i Repparfjord i Kvalsund, noe som vil gi inntekter til FeFo på 0,5 % av omsetningsverdien og 0,25 % i urfolksavgift siden det er snakk om tunge metaller. Det foreligger ikke nærmere opplysninger om det blir en urfolksavgift og hvem som skal disponere denne – Sametinget eller FeFo. Av annen eksisterende utvinning av såkalte industrimineral kan nevnes uttak av Nefelin på Stjernøya (Sibelco Nordic) og kvartsitt i Austertana (Elkem). I tillegg er det mange aktører som driver mineralletting på FeFo, spesielt etter gull, som nevnt. Det arbeides i dag med et prosjekt for å gjenåpne Biedjovaggi gruver i Kautokeino. Syd-Varanger gruver er nylig gjenåpnet, men det er en privat grunneier i de områder som benyttes til gruvedrift.

I og med at rettighetssituasjonen på Finnmarkseiendommen ennå ikke er avklart, vil det sannsynligvis utvises en restriktiv holdning til utvinning av slike råstoffer. Dessuten vil Sametingets konsultasjoner være av betydning for eventuelle videre utvinningsplaner. Det er en del interessemotsetninger knyttet til forholdet mellom tradisjonelle næringers rettigheter og behovet for nye arbeidsplasser i kommunene. Dette gjelder ikke bare i forhold til reindriften, men også i forhold til å etablere

³⁵ <http://www.fefo.no/no/Naturressurser/Sider/Mineraleroggrus.aspx>

deponi for avfall fra gruvedrift i fjordbasseng slik som i Kvalsund, noe som vil føre til økt forurensing og dermed true de sjøsamiske fiskeriene.

Sametinget har forsøkt å følge en rettighetsbasert linje når det gjelder prospektering i Kvalsund med hensyn til tradisjonelle næringer og miljøspørsmål, men har blitt beskyldt for å være til hinder for utviklingen. Aktører innen bergverksindustrien har uttalt at Sametinget styrer Stortinget og forårsaker uforutsigbarhet for etableringer innen metall- og mineralutvinning³⁶

I forskningsrapporten *GeoNor. Industriell vekst basert på geologiske ressurser i nordområdene* formuleres dette slik med utgangspunkt i en casestudie av gruveselskapet Nussir: "Nussir erfarer en klar usikkerhet hos investorer med tanke på det norske samfunnets vilje og evne til å aktivt bidra til en gjenåpning av sektoren, samtidig som Nussir har betydelige merkostnader med å gå opp alle veiene på ny minerallov, FEFO, samiske forhold, kompetanse og miljø."

Norsk bergverksindustri spør i samme rapport om Sametinget vil ha mulighet til å stanse prosjekter der det i utgangspunktet er brukt store ressurser. Den norske gruveindustriens synspunkter som kommer fram i rapporten, representert ved Nussir, argumenterer for at det haster med å være på banen til på grunn av økt etterspørsel på det globale markedet og den multinasjonale gruveindustrien. For å få til en større fleksibilitet og hurtigere utbygging foreslår Nussir under overskriften "Elementer i et politisk veivalg vil kunne være": "Sikre Direktoratet for Mineraler ressurser, makt og myndighet til en optimal forvaltning av nasjonale mineralske ressurser, inklusive en gjennomgang av forholdet til plan- og bygningsloven". Norsk bergverksindustri har en sammenfallende strategi der Direktoratet for Mineraler anbefales å få større myndighet på bekostning av kommunenes selvråderett.

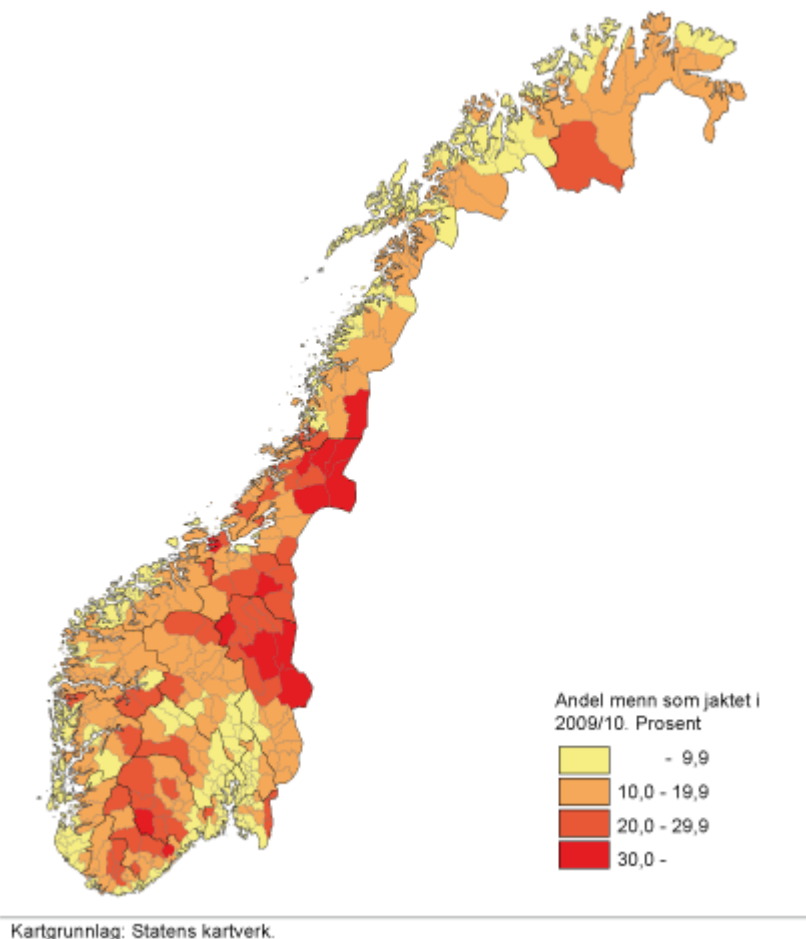
At det er et spenningsforhold mellom ønsket om å sikre arealene for tradisjonelle næringsveier, lokale rettigheter og selvbestemmelse på sikt, versus industriens ønske om hurtig handling, er det ingen tvil om. Bergverksindustri kan altså være en potensielt stor inntektskilde for FeFo dersom det arbeides fram løsninger som både er økologisk forsvarlige, ikke legger varig beslag på store naturområder og ivaretar utmarksnæringenes vekstmuligheter. I så fall gjenstår det å synliggjøre de tradisjonelle næringenes eksistens, betydning og potensiale for framtiden.

³⁶ <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nordland/1.5651344>

3.3.6 Jakt

I Finnmark var det et sted mellom 3000 og 4000 jegere som deltok i en eller annen form for jakt i 2009/2010. Jakt er fremdeles et mannsdominert kulturelt felt, selv om andelen kvinner øker. På landsbasis i 2010/2011 var 181 840 av jegerne menn og 13 690 var kvinner, vurdert etter antall løste jegerkort (SSB). I Finnmark var andelen jegere 4551 menn og 507 kvinner. Dette utgjorde 15,9 % menn og 1,9 % kvinner av totalbefolkningen i Finnmark i 2010. Av disse deltok 3610 i småviltjakt, mens om lag 1300 deltok i elgjakt. Av småviltjegerne deltok 2530 i rypejakt og 560 i harejakt. I figuren ser vi at over 30 % av den voksne mannlige befolkningen i Kautokeino kommune jaktet i 2009/10. Finnmark er delt inn i 250 jaktfelt blant annet for å kunne spre jakttrykket og fordele antall ryper pr. dag pr. jeger.

Figur 3.9 Andel av den mannlige befolkningen over 16 år som jaktet i 2009/10 etter kommune. Prosent. (Kilde: SSB)³⁷

³⁷ <http://www.ssb.no/emner/10/04/10/jeja/fig-2010-08-06-04.gif>

3.3.7 Rype

Finnmark har alltid vært et legendarisk rypefylke og har alltid hatt størst antall felte ryper. Men den sterkt nedadgående trenden i rypejakten gjelder også Finnmark. Nedgangen i sesongen 2009/2010 var på hele 21 % fra foregående sesong. Siden toppsesongen 2005/2006 har felte ryper gått ned med over 40 000 fugl bare i Finnmark. I toppåret 2005/2006 ble det skutt over 100 000 ryper i Finnmark, mens det i 2009/2010 sesongen ble skutt 22 800 ryper, en reduksjon i utbyttet på 21 % fra foregående sesong. Dette er svært dramatiske tall. Finnmark var likevel størst i antall felte ryper i 2009/2010, etter å ha vært så vidt passert av Nord-Trøndelag i 2008/2009. Det er uklart hva denne nedgangen i rypebestanden skyldes. Professor i biologi ved Universitetet i Oslo, Atle Mysterud, sier til inatur.no³⁸ at de er usikre på hva nedgangen skyldes. Men i et godt lemenår forventes det at rovdirene kan “spise seg mette på lemen og smånagere og ikke behøver å forsyne seg av rype og skogsfugl [...] Også antall rev og jakttrykket generelt spiller inn”. Sett ut fra fangststatistikken bør det vel kunne påpekes at jakttrykket har vært stort over mange år, og at det ikke er urimelig å anta at det er en form for sammenheng?

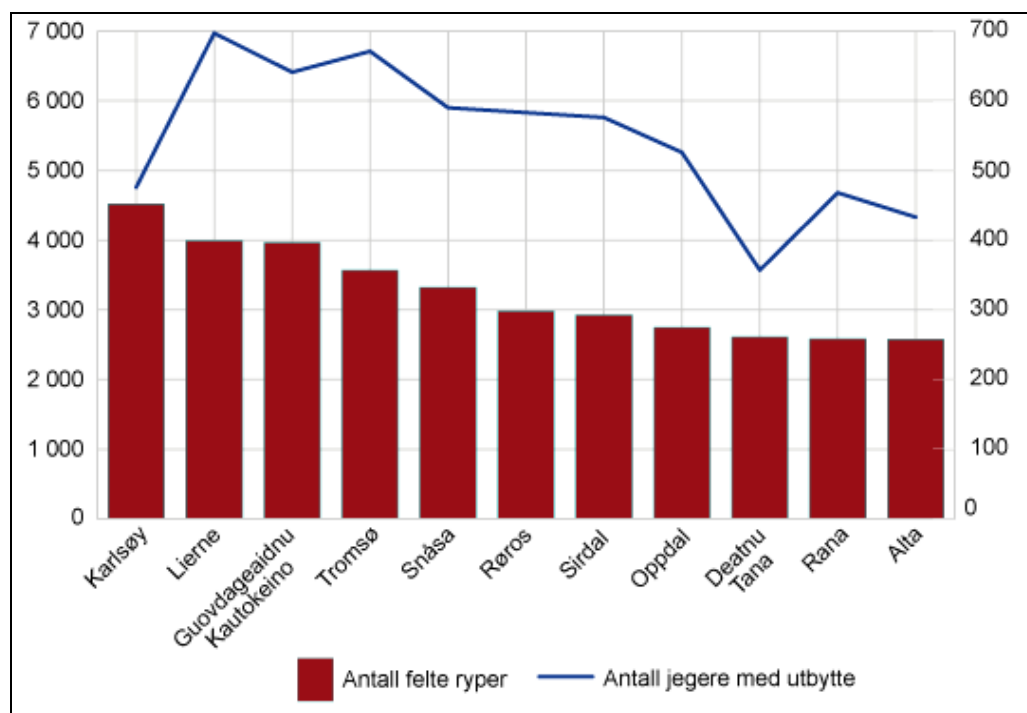
Tabell 3.2 Ryper felt i de tre nordligste fylkene. (Kilde: SSB)

	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009
20 Finnmark						
Lirype	67 957	67 608	82 321	77 747	58 277	18 933
Fjellrype	22 635	21 610	22 413	18 983	19 356	9 834
19 Troms						
Lirype	26 962	25 727	23 574	19 899	18 579	13 608
Fjellrype	17 597	15 988	14 370	12 416	14 489	9 965
18 Nordland						
Lirype	33 254	34 676	18 195	11 458	17 949	11 944
Fjellrype	30 996	32 510	14 107	10 281	14 847	9 528

³⁸ <http://www.inatur.no/smavilt/artiklersmavilt/8035030.o2.html>

Guovdageaidnu Kautokeino er den største rypekommunen i Finnmark både når det gjelder antall jegere og felte ryper. Men vi ser også at Deatnu Tana og Alta er betydelige rypekommuner på landsbasis.

Figur 3.10 Kommuner med flest felte ryper. Antall felte ryper og antall jegere med utbytte 2009/2010. (Kilde: SSB)

3.3.8 Elg

Elgjakten er ifølge finnmarkslovens § 23 en rettighet for personer som er bofaste i Finnmark, men det er gitt åpning for at jegere utenfra kan delta i lokale jaktlag. Finnmark er ikke et stort elgjaktfylke på landsbasis, noe som skyldes en relativt ung elgstamme. Elgen etablerte seg i Finnmark først i 1960-årene. Ifølge Johnsen (2007) trives elgen, bare det rette beitetilbudet finnes, men han nevner ikke noe om hva slags beite utenom skog som gjør at elgen sprer seg i Finnmark. Elgstammen er likevel voksende, noe antall felte dyr viser (figur 10). Ifølge FeFo (se også Johnsen 2007) er elgstammen i Finnmark mer balansert kjønnsmessig og har større dyr enn andre steder, noe som igjen skyldes lavere bestandstetthet. I 2009/2010 ble det gitt fellingstillatelse på 827 dyr, mens det i 2010/2011 er gitt tillatelse til å felle 1097 dyr. Fellingsprosenten ligger på 75–80 %. I Nord-

Trøndelag ble det til sammenligning gitt tillatelse om felling av 5584 dyr i 2009/2010.

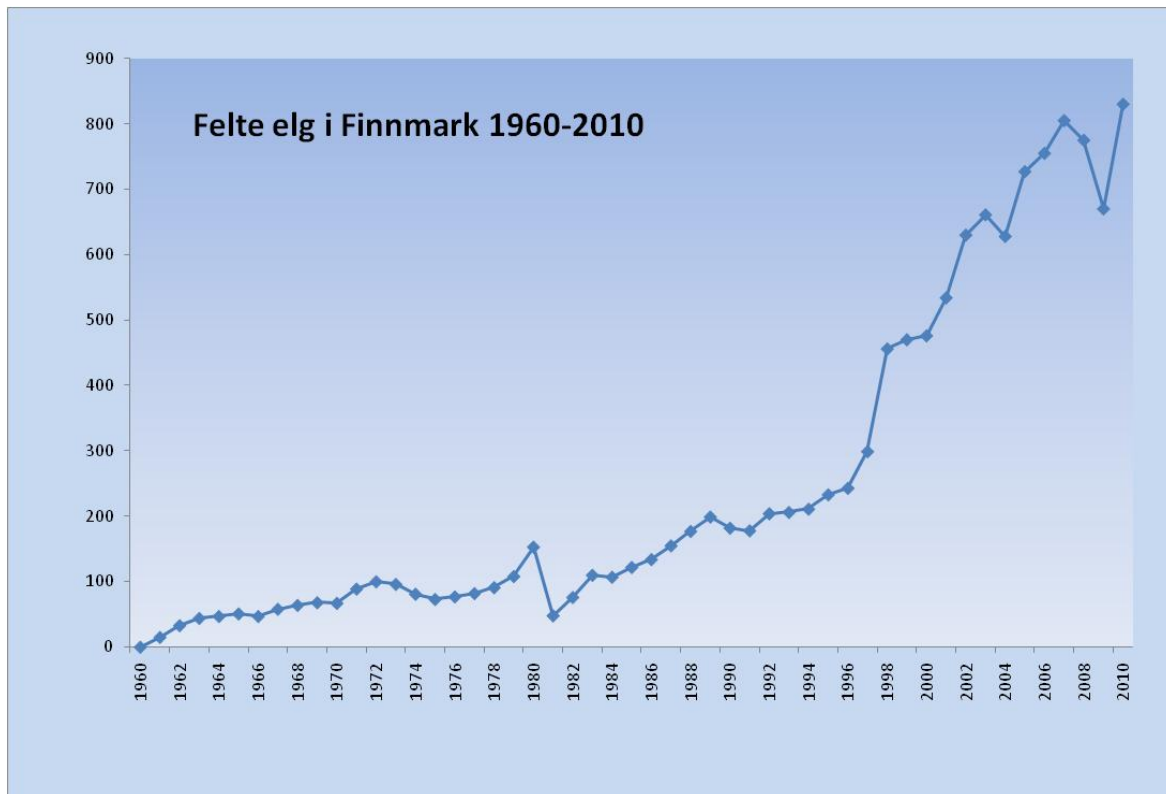
FeFo administrerer elgjakt på sin eiendom. Jakta er fordelt på ca. 250 jaktfelt over 38 000 km² i 14 av fylkets 19 kommuner. Dette igjen er fordelt på fem geografiske bestander med hver sine jaktkvoter. Totalt sett er Karasjok og Tana de største områdene med om lag 300 dyr hver (FeFo³⁹). Tildeling av elgjakt foregår etter søknad og loddtrekning.

Tabell 3.3 Elgjakt, etter fylke. 2009/2010 og 2010/2011. (Kilde: SSB)

	2009/2010					2010/2011*				
	Tillatt felt ¹	Felte dyr			Felte dyr i prosent	Tillatt felt ¹	Felte dyr			Felte dyr i prosent
		I alt	Hanndyr	Hunndyr	av tillatt felt ¹		I alt	Hanndyr	Hunndyr	av tillatt felt ¹
Hele landet	44 369	35 971	19 846	16 125	81	45 174	36 409	20 041	16 368	81
Nordland	3 692	3 072	1 769	1 303	84	4 014	3 348	1 969	1 379	84
Troms Romsa	1 540	1 266	752	514	82	1 539	1 322	784	538	86
Finnmark Finnmarku	827	670	345	325	81	1 097	830	444	386	76

¹ Tillatt felte dyr og fellingsprosenten tar utgangspunkt i felte dyr og fellingstillatelser på det arealet kommunen administrerer, mens fellingstallene viser i hvilken kommune dyrene ble felt.

Figur 3.11 Felte elg i Finnmark 1960–2010. (Kilde: Finnmarkseiendommen, Finnmark uopmodat)

3.3.9 Friluftsliv

Allemannsretten og skuter- og barmarksløyper er to viktige forvaltningsområder for FeFo når det gjelder friluftsliv. Vi forstår vanligvis jakt og fiske som friluftsliv. Men friluftsliv forstått som allemannsretten og slik det defineres av FeFo, dreier seg om retten til å ferdes og oppholde seg i utmarka. Bær- og sopplukking hører også med under friluftsloven. I en finnmarkskontekst er oppfatningene om hva som forstås som friluftsliv, muligens annerledes med tanke på kontinuiteten i høstingspraksiser og bruk av motoriserte kjøretøy. Friluftslivsbegrepet er av relativt ny dato i Finnmark, særlig gjelder det i samisk sammenheng. Naturbruk oppfattes snarere som en del av kulturen, og lar seg ikke uten videre skille ut som separat fra folks hverdagsliv. Dette er selvsagt også et spørsmål om trender innenfor ulike sosiokulturelle grupper i det samiske samfunn. Det er en tendens til at naturbruken mer og mer oppfattes som rekreasjon og friluftsliv, men samtidig passer ikke naturbruken i Finnmark inn i en ordinær friluftslivsdefinisjon. Det er også grunn til å spørre om vedlikeholdet av ulike former for naturbruk utgjør en kulturell kapital og kontinuitet?

Resultater fra levekårsundersøkelsen 1997–2007 definerer likevel fiske og jakt som friluftslivsaktiviteter. Statistikken her presentert under jakt og fiske får stå som et symbolsk uttrykk for at naturbruk fremdeles er et sentralt aspekt ved livsstil og kulturell identitet i hele finnmarksbefolkningen. Min egen forskning på innføringen av finnmarksloven viser at naturbruk for mange ene og alene representerer helt eksistensielle verdier knyttet til valg av bosted i Norge.

Anbefalinger

Samisk statistikk behøver i større grad tallmateriale som kan gi relevant informasjon om forhold rundt og i ulike næringstilpasninger, som også påpekt av Andresen i *Samiske tall forteller 2* (2009). Rovdyrsituasjonen kan ha stor innvirkning på hvordan sauebønder i samiske områder klarer å tilpasse driften. Økt overvåking av og bedre kunnskap om rovdyrbestanden vil kunne gi grunnlag for å utarbeide mer effektive redskaper for å minske tap av sau og rein til rovdyr i de enkelte regioner.

Å få oversikt over norsk rovdyrpolitikk, forvaltning og forskning er en svært utfordrende oppgave. Det skal sies at det allerede finnes mye informasjon på rovviltportalen. Men for et politikk- og forvaltningsområde som har såpass stor offentlig interesse, ville det vært ønskelig med en ressurside der særlig relevant statistikk og annet tallmateriale vektlegges.

Dette gjelder også for Finnmarkseiendommen. FeFos rolle som forvalter og utøver av makt innebærer også et offentlig søkelys på virksomheten. Alt av nøkkeltall, budsjett og regnskaper tilrådes publisert på en enkel og oversiktlig måte på nettsidene. Minimumsstandard er i dette tilfellet for lite.

I dag er publisering på oversiktlige nettsider en særdeles viktig kommunikasjonsform og bør være en nøkkelprioritet i enhver institusjon eller organisasjon som berører offentlighetens interesser.

Referanser

Andersen, Svanhild (2009): ”Primærnæringene reindrift, jordbruk og fiske” i *Samiske tall forteller 2*. Kommentert samisk statistikk 2009. Sámi allaskuvla.

Geonor – Industriell verdiskaping basert på geologiske ressurser i Nordområdene. NGU, NTNU, NORUT og SINTEF, 2010

Johnsen, Bjørn Vidar (2007): Elgstammen i Finnmark
http://www.hjorteviltet.no/asset/280/1/280_1.pdf

Nygaard, Vigdis, og Eva Josefsen (2010): *Finnmarkseiendommen under lupen*. NORUT Alta, rapport 2010:4

Næss, Marius Warg, B.-J. Bårdsen, E. Pedersen and T. Tveraa (2011). *Pastoral herding strategies and governmental management objectives: predation compensation as a risk buffering strategy in the Saami reindeer husbandry*. Human Ecology, (In Press).

Vaage, Odd Frank (2009): *Mosjon, friluftsliv og kulturaktiviteter : resultater fra Levekårsundersøkelsene fra 1997 til 2007*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Vest-Finnmark jeger- og fiskerforening (2009): Revidert driftsplan for Repparfjordelva 2010–2013
<http://www.vfjff.no/filer/nydriftsplanforrepparfjordelva2010-2013.pdf> 03.05.2011 kl. 15.00

Fotnotereferanser

Atle Mysterud om nedgangen i rypebestanden:
<http://www.inatur.no/smavilt/artiklersmavilt/8035030.o2.html>

Brev fra DIRNAT til Rovviltnemnda i region 8:
<http://www.rovviltportalen.no/multimedia/46074/DNs-uttalelse-region-8.pdf&contentdisposition=attachment>

Eallit Luonddos: <http://www.rovvilt.net/> – 13. april 2011 kl. 15.32

FeFo aktivitetsregnskap: Aktivitetsregnskap FeFo finnes i sin helhet på denne adressen:

<http://www.fefo.no/no/fefo/Documents/Styrem%C3%B8ter/Styresaker/2011/2011-03-31%20Styrem%C3%B8te%20i%20Alta/Styresak%2023-2011%20Vedlegg%20%20Aktivitetsregnskap.pdf>

Fefo, jaktfelt og kvoter:

<http://www.fefo.no/no/jakt/Dokumenter/Elg/2011/Jaktfelt,%20fellingskvoter%20og%20grunnpriser%202011.pdf>

Fefo, mineraler og grus:

<http://www.fefo.no/no/Naturressurser/Sider/Mineraleroggrus.aspx>

Jerv tar mest rein: <http://www.rovviltportalen.no/content/500039612/>

Jerv og gaupe tar mest sau:

<http://www.rovviltportalen.no/content/500041279/Jerv-og-gaupe-tar-mest-sau>.

Direktoratet for naturforvaltning.

Lakse- og sjøaurefiske 2008

http://www.ssb.no/emner/10/05/nos_laksogsjoaure/nos_d423/nos_d423.pdf

NOU 2007:14 *Samisk naturbruk og rettssituasjon fra Hedmark til Troms*.

Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget

NRK Sami radio: Willy Ørnebakk om skadefelling.

http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7477353

NRK.no: Snåsaordfører Bente Hjulstad Belbo

<http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7429517>

SNO melder om stor gaupeaktivitet:

<http://www.rovvilt.net/images/stories/Innvilget%20skadefellingstillatelse%20p%C3%A5%20gaupe%20i%20omr%C3%A5det%20Maisa%20og%20Altevassh%C3%B8gda.pdf>

Rovbase 3.0

<http://dnweb13.dirnat.no/Rovbase30Innsyn/Contentpages/InnsynErstatningReinStatistikk.aspx?Arbeidsomrade=InnsynErstatningRein>. Rovbasen er et verktøy der publikum selv velger variabler som tidsintervaller, dyreart, område og distrikt Sør-Troms regionråd: uttalelse om rovdyrforvaltningen

Rovvilterstatning 2009, Fylkesmannen i Nordland:

<http://www.fylkesmannen.no/fagom.aspx?m=2747&amid=3478687> 18.04.2011 kl . 16.37

Rovvilterstatning 2009, Fylkesmannen i Troms: Antall søknader om erstatning for tap av sau til fredet rovvilt 2000–2009, omsøkte og erstattede dyr samt kadaver som Statens naturoppsyn har dokumentert tatt av fredet rovvilt.

<http://www.fylkesmannen.no/fagom.aspx?m=4061&amid=3475577>

Rovvilterstatning 2009, Fylkesmannen i Finnmark:

<http://www.fylkesmannen.no/enkel.aspx?m=2139&amid=1852983>

Samisk statistikk 2010 (NOS – Norges offisielle statistikk)

http://www.ssb.no/emner/00/00/20/nos_samer/nos_d437/nos_d437.pdf

Stortingsmelding nr. 15 (2003–2004): *Rovvilt i norsk natur*. Region 5. Hedmark, Region 6. Trøndelagsfylkene og Møre og Romsdal, Region 7. Nordland, Region 8. Troms og Finnmark

Sør-Troms regionråd. Uttalelse om rovviltforvaltningen: <http://www.sortroms-regionraad.no/Dok/20110408-uttalelse-rovdyrforvaltningen.pdf>

Sametinget styrer Stortinget:

<http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nordland/1.5651344>

Appendiks 1

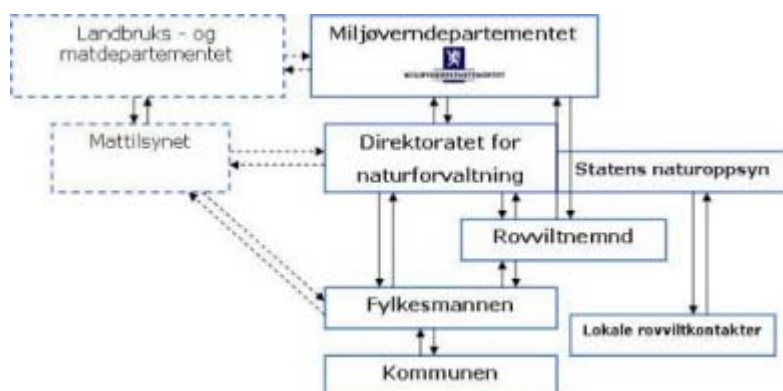
Kommunene med STN-områder

2030			Sør-Varanger
2027		Unjárga	Nesseby
2025		Deatnu	Tana
2023			Gamvik
2022			Lebesby
2021		Kárásjohka	Karasjok
2020	Porsanger	Porsángu	Porsanki
2019			Nordkapp
2018			Måsøy
2017			Kvalsund
2014			Loppa
2012			Alta
2011		Guovdageaidnu	Kautokeino
1943			Kvænangen
1940		Gáivuotna	Kåfjord
1939			Storfjord
1938			Lyngen
1925			Sørreisa
1913/1919/1920			Skånland/Gratangen/Lavangen
1902			Tromsø
1849/1850			Hamarøy/Tysfjord
1805/1853	Narvik/Evenes		

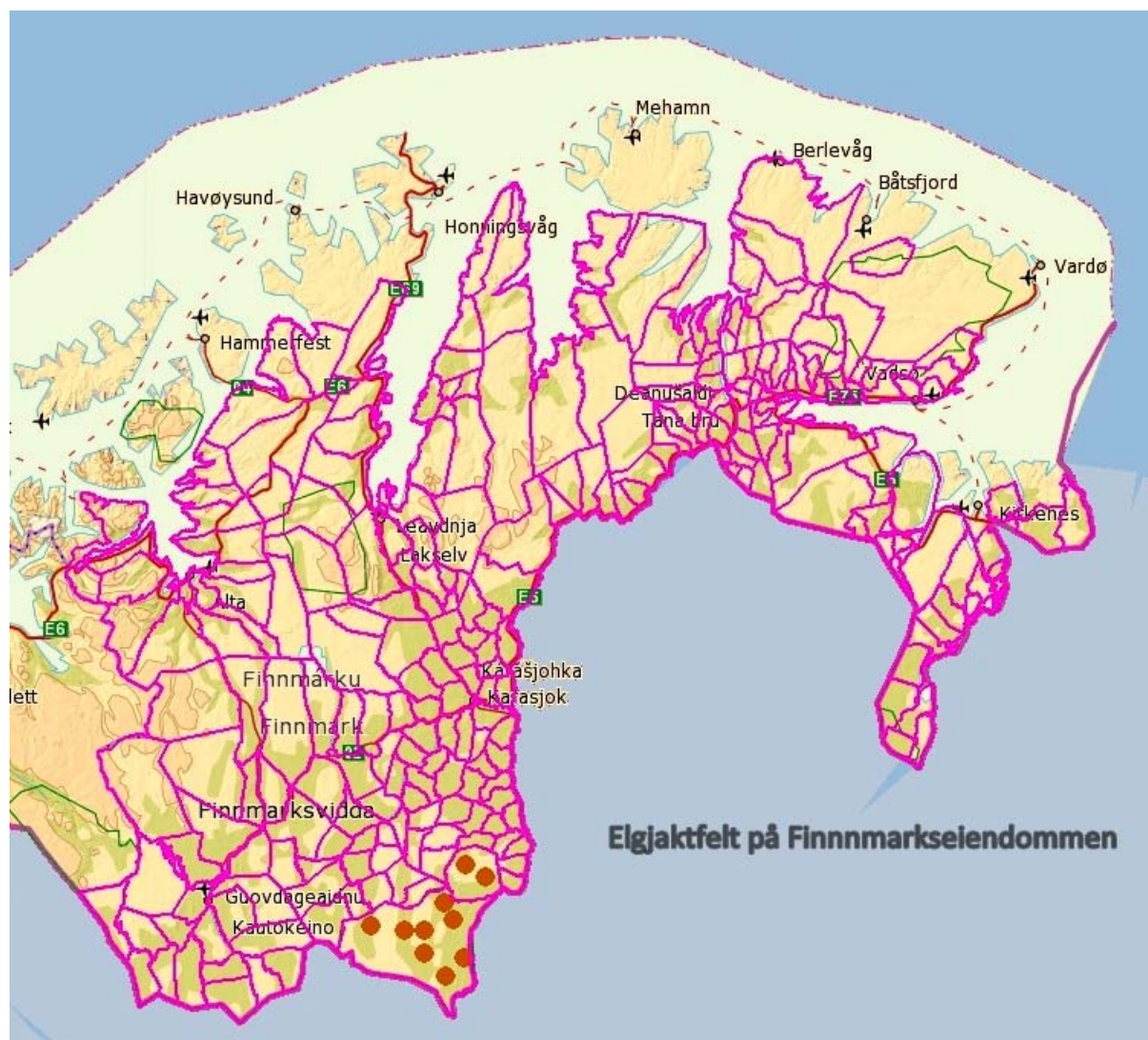
Figur 3.12 Appendiks 2 Rovviltforvaltningsregioner

Figur 3.13 Appendiks 3 Rovviltforvaltningen. (Kilde: Direktoratet for naturforvaltning)

Figur 3.14 Appendiks 4 Jaktfelt FeFo

4 Den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen ved Universitetet i Tromsø⁴⁰

Ann Ragnhild Broderstad Forsker, dr.med, overlege
Senter for samisk helseforskning, Universitetet i Tromsø
Medisinsk klinikk, Universitetssykehuset Nord Norge, Harstad

Else Grete Broderstad Forsker, dr. polit.
Senter for samiske studier, Universitetet i Tromsø

Sammendrag

Kapitlet gjør et dypdykk i den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen ved Universitetet i Tromsø, fordi dette er den forsknings- og utdanningsinstitusjonen i landet som er størst i omfang og bredde når det gjelder samiskrelatert forskning. Gjennomgangen viser en bred interesse for samiskrelatert forskning. Selv om det faktiske antall samiskrelaterte doktorgrader er mange ganger lavere enn det totale antall, har den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen pr. femårsperiode 1990–2009 hatt godt og vel samme økning som den totale økningen ved universitetet. Samtidig har noen fagområder i undersøkelsesperioden lyktes bedre enn andre når det gjelder å få gjennomført doktorgradsprosjekter. Årsakene kan være mange og sammensatt. Biologi/fysiologi, medisin og helseforskning, historie og arkeologi er de fire største fagområdene når det gjelder samiskrelatert doktorgradsproduksjon. Selv om det er et klart større antall doktorgrader totalt sett blant naturvitere og medisinere enn tilfellet er blant humanister, samfunnsvitere og jurister, er det verdt å merke seg at den samiskrelaterte produksjonen innenfor fagene rettsvitenskap og humaniora utgjør henholdsvis 25 % og 21 % av den

⁴⁰ Takk til Hildegunn Bruland for kommentarer til manuskriptet.

relevante totalandelen for disse fagene. Dette kan ses i sammenheng med at historie, arkeologi og rettsvitenskap er fagfelt som har påtatt seg et særlig ansvar for samisk forskning, der langvarig satsning i form av eksplisitte strategier og personellmessig oppbygging har gitt resultater. Ved fagmiljøene i samisk språkvitenskap, språk og litteraturvitenskap og samisk språkteknologi er rekrutteringssituasjonen en annen enn ved andre fagområder. Her er det særlig viktig å arbeide med forskerrekruttering og tilrettelegging for å sikre flere doktorgradsarbeider. Som grunnlag for planlegging, nye satsninger og prioriteringer bør det utarbeides jevnlige oversikter/analyser over den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen både for UiT, på nasjonalt plan og i en nordisk sammenheng.

4.1 Innledning

I dette kapitlet vil vi drøfte utviklingen av samisk forskning, konkretisert til avlagte doktorgrader ved Universitetet i Tromsø (UiT) i perioden 1990–2010. Selv om doktorgradene formelt er avlagt ved UiT, er flere av dem gjennomført ved andre høyere forsknings- og utdanningsinstitusjoner, som for eksempel Samisk høyskole i Kautokeino. Når det gjelder en mer fullstendig oversikt over samisk og samiskrelatert forskning, viser vi til det pågående arbeidet til Butenschøn-utvalget, som på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet og i samråd med Sametinget utreder en rekke forhold knyttet til samisk forskning og høyere utdanning. Utredningen skal ferdigstilles ved utgangen av 2011. I forbindelse med utredningsarbeidet har NIFU⁴¹ gjennomført en omfattende kartlegging av samisk forskning og høyere utdanning ved alle relevante forskningsmiljø i Norge etter mønster av den nasjonale nordområdekartleggingen. Blant annet kartlegges forskningsprosjekter, personalressurser, finansieringskilder, studietilbud, forskerrekrutteringssituasjonen, forskningstema og forskningsnettverk. NIFU-kartleggingen gir oss et grunnlagsmateriale og bidra til statistiske tall på det samiske forskningsområdet, tall som fram til nå ikke har vært tilgjengelig.

En avgrensning til doktorgradsarbeider kan synes vel snevert, da samisk forskning er langt mer omfattende enn dette, og skjer ved langt flere institusjoner enn

⁴¹ Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning har statistikkansvaret for universitets-, høyskole- og instituttsektoren.

Universitetet i Tromsø. Men vi velger i denne omgang å gjøre et dypdykk i doktorgradsproduksjonen ved den forsknings- og utdanningsinstitusjonen i landet som når det gjelder samiskrelatert forskning, er størst i omfang og bredde, og som også har et nasjonalt ansvar for dette forsknings- og utdanningsfeltet. Som en følge av Stortingets behandling av St.meld. 34 (2001–2002) *Kvalitetsreformen om høyere samisk utdanning og forskning* ble universitetet tillagt et nasjonalt ansvar for samisk og urfolksrelatert forskning, utdanning og formidling. I lys av dette kan det være nyttig å gjennomgå universitetets doktorgradsproduksjon, sett ut fra et samfunnsansvar for høyere utdanning. Dessuten utgjør doktorgradsutdanningen en viktig plattform for videre forskningssatsninger. Hvilke prioriteringer UiT gjør, vil ha stor betydning for hele forsknings- og utdanningsfeltet. Vi gjør oppmerksom på at vi i denne oversikten ikke inkluderer oversikter over samiskrelaterte forskerstillinger og gjennomførte og pågående samiskrelaterte forskningsprosjekter, fordi dette, i likhet med en nasjonal oversikt over relevante doktorgradsarbeid, forventes å framgå av NIFU-kartleggingen.

I vår gjennomgang av doktorgradsproduksjonen ved UiT anvender vi begrepet samiskrelatert forskning. Med dette mener vi forskning som omhandler samiske forhold, med både disiplinære, flerfaglige og tverrfaglige tilnærminger. Tematisk favner samisk forskning bredt. I vår oversikt inkluderes derfor forskning innen samfunnsvitenskap, humaniora, rettsvitenskap, biologi og fysiologi, medisin og helsefag. Samisk forskning kan videre forstås ut fra flere dimensjoner: et institusjonsfokus (hvor utføres forskningen), et innholdsfokus (hva forskes det på) og et relevansfokus (til hvilket formål). I tillegg kan man i noen sammenhenger velge å spørre om hvem som utfører forskningen. Det er særlig aktuelt i de tilfeller da søkelyset settes på behovet for å rekruttere samer til forskningen.⁴² I denne artikkelen har vi lagt til grunn en bred forståelse av hva samisk forskning er, og valgt et innholdsfokus der vi ser på utviklingen av produksjonen av samiskrelaterte doktorgrader ved Universitetet i Tromsø.

Formålet med kapitlet er å se på utviklingen av doktorgradsproduksjonen ved UiT innen samiskrelaterte tema og problemstillinger. Den generelle doktorgradsproduksjonen har økt kraftig i den 20-årsperioden vi studerer, og UiT har nesten doblet antall disputaser fra 2006 til 2009, selv om det var en liten nedgang i

⁴² Det vises til Stordahl 2008 for en inngående debatt om betydningen av høyere utdanning og forskning i samisk kunnskaps- og institusjonsbygging, samisk forsknings rolle og forskningsparadigmer.

2010.⁴³ Vi forventer å finne en lignende tendens når det gjelder samiskrelaterte doktorgrader, og vi ønsker å se på forholdet mellom den generelle og den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen. Selv om vi ikke har kunnet gå i dybden når det gjelder de miljø som har lyktes med å få fram samiskrelaterte doktorgradsarbeider, vil vi i tillegg ta opp noen forhold som synes å karakterisere disse fagmiljøene. For å drøfte dette vil vi først kort gjøre rede for hvilke data vi har lagt til grunn for undersøkelsen. Videre vil vi redegjøre for utviklingen av doktorgradsproduksjonen, herunder fordeling på fagområder, og andel av samiskrelatert forskning i forhold til fagområdenes relevante totalandel.

4.2 Innsamling av data

Det har så langt ikke vært utarbeidet egne oversikter over samiskrelaterte doktorgrader. Derfor har vi for hvert enkelt år i 20-årsperioden 1990–2010 gjennomgått universitetets egen doktorgradsoversikt.⁴⁴ Det tas imidlertid forbehold om at vi kan ha oversett arbeider som skulle vært inkludert. Vi har også inkludert noen arbeider som i mindre grad berører samiske forhold, men i de tilfellene har vi likevel ansett disse som relevante for vårt formål. Selv om det kan være arbeider som er oversett, mener vi oversikten gir et representativt bilde av utviklingen innenfor fagområdene. Samlet sett for hele denne 20-årsperioden har vi registrert at det er avlagt 72 samiskrelaterte avhandlinger.

Avgjørende for hvilke doktorgrader som har blitt tatt med, er hvorvidt avhandlingene har et eksplisitt søkelys på samiske forhold og urfolksforhold, ikke hvorvidt det er samer som har tatt doktorgraden. Vektleggingen av samiske forhold behøver imidlertid ikke å være gjennomgående. I de tilfeller hvor avhandlingen for eksempel er en artikkelsamling, stiller vi ikke krav om at alle artiklene skal ha hovedvekten på samiske tema. Avhandlinger som tar for seg flerkulturelle forhold, herunder samiske, er tatt med, fordi samisk kultur og samfunnsforhold alltid vil stå i en relasjon til omkringliggende kontekster. Det er et viktig poeng at den samiskrelaterte kunnskapen vil ha relevans både for samisk samfunnsbygging og for det øvrige samfunnets behov. Naturvitenskapelige

⁴³ Mens det i 2009 var 115 som disputerte, var tallet året etter 96, jf. UiTs egne nettsider.

⁴⁴ Se liste over alle doktorander ved UiT 1973–2010:

http://www2.uit.no/ikbViewer/page/ansatte/organisasjon/artikkel?p_document_id=224371&p_dimension_id=88199&p_menu=42374&p_lang=2

avhandlinger innen biologi og fysiologi som inneholder studier av rein, og som blant annet ser på beiter, ernæring og biologiske rytmer, inkluderes fordi slike studier er viktige for reindriftsnæringen.

I første del av drøftingsdelen gis det en oversikt over fagområdene enkeltvis. Noen beslektede fag har vi valgt å slå sammen, slik som kunsthistorie og etnografi, og planlegging, politikk og sosiologi. Dessuten er språkfagene (språkvitenskap, lingvistik, kultur og litteratur) slått sammen i en kategori.

I andre del av drøftingsdelen sammenligner vi så den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen med den øvrige produksjonen, inndelt i faglige disipliner for å få synliggjort andel samiskrelatert produksjon i forhold til den relevante totalproduksjonen. Vi har valgt å gjøre følgende disiplinindelning:

- naturfag: biologi/fysiologi
- humanistiske fag: arkeologi, filosofi, historiefagene, religionsvitenskap og språkfagene
- medisin og helsefag
- rettsvitenskap
- samfunnsfagene: antropologi, pedagogikk, statsvitenskap, planlegging og sosiologi

I tellingene for hvert fagområde inngår de tidligere doktorgradene, dr.philos. og PhD-utdanningene.

Av kapasitetshensyn vil kapitlet ikke ta for seg avlagte hovedfags- og mastergrader, da dette ville ha krevd en langt større innsamlingsinnsats enn det vi har kapasitet til. Imidlertid antar vi at denne produksjonen har vært og er forholdsvis stor og dessuten økende blant annet som en følge av at programmet Masters in Indigenous Studies – MIS-programmet – ble igangsatt i 2003. I flere masterutdanninger inngår dessuten samiske emner som en integrert del av studieplanene.⁴⁵ Illustrerende er faget samerett, som er obligatorisk på masterstudiet i rettsvitenskap.

⁴⁵ Oversikt over UiTs studietilbud med samiske emner som en integrert del av studieplanen finnes på følgende nettside:

http://www2.uit.no/ikbViewer/page/ansatte/organisasjon/artikkel?p_document_id=216808&p_dimension_id=88182&p_menu=42374&p_lang=2

4.3 Resultat- og drøftingsdel

4.3.1 De lange historiske linjer

Universitetet i Tromsø ble etablert i 1972. Men de samiske utdanningshistoriske linjer kan trekkes enda lengre tilbake i tid, til Trondenes seminar, som ble etablert i 1826, via den samisketnografiske forskningen ved Tromsø museum og Tromsø lærerskole til Universitetet i Tromsø. Hensynet til den samiske befolkningen og behovet for samisktalende lærere var avgjørende for at Trondenes seminar ble opprettet (Aarbakke og Jensen 2011). Et av hovedargumentene for å etablere et universitet i Nord-Norge var å øke andelen ungdom med høyere utdanning i landsdelen. Det var også et uttrykt ønske at samisk ungdom skulle søke til det nye universitetet. Allerede i 1962 heter det i Stortingsmelding 91 i diskusjonen om en selvstendig institusjon for høyere utdanning på universitetsnivå for Nord-Norge at forholdene ligger til rette for flere fag, bl.a. realfag og samisk språk og kultur. Også Ruud-komiteen⁴⁶ pekte på at samisk språk og kultur var et område som Tromsø måtte få hovedansvar for, både innen forskning og undervisning (Fulsås 1993: 30, 41).

I jubileumsboka for universitetets 25-årsmarkering poengterer Fulsås at universitetsetableringen muliggjorde en nasjonal satsning på dette området, og at NAVFs⁴⁷ minoritetsforskningsprogram – “Samisk og kvensk: historie, språk og kultur” i særlig grad bidro til dette (ibid.: 253), noe som også delvis gjenspeiles i finansieringen av samiskrelaterte doktorgrader. Flere av doktorgradsarbeidene som ble igangsatt i begynnelsen av vår undersøkelsesperiode, hadde NAVF-finansiering, andre hadde dessuten finansiering fra andre forskningsråd. I anledning UiTs 25-årsjubileum i 1993 påpeker Fulsås den svake rekrutteringssituasjonen særlig for samisk språk. I den samiske institusjonsbyggingen har etterspørselen etter samiskspråklige personer vært stor, og det er “få personar med samisk bakgrunn og med samisk morsmål som har

⁴⁶ Komiteen som ble nedsatt i 1963 for å vurdere behovet for å sette i gang utdanning på universitetsnivå i Tromsø. Komiteen ble ledet av Johan T. Ruud, rektor ved Universitetet i Oslo 1958–63 (Fulsås 1993: 35).

⁴⁷ Tidligere var Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF) en av fem norske forskningsråd. I 1993 ble alle omorganisert til Norges forskningsråd.

utført større vitenskaplege arbeid” (ibid.: 254). Målt i avlagte doktorgrader i språkfagene synes dette fortsatt å være situasjonen 18 år etterpå.

4.3.2 Den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen

Første doktorgrad ble avlagt ved Universitetet i Tromsø i 1973 ved Seksjon for tysk. Antallet doktorgrader har økt jevnt gjennom 40 år. I 2010 ble det avlagt 96 doktorgrader, mens 2009 foreløpig er toppåret, med totalt 115 avholdte disputaser. Inntil 1990 var det få doktorgrader som omhandlet samiske temaer. I denne gjennomgangen av doktorgradsproduksjonen over en 20-årsperiode ser vi imidlertid en generelt jevn økning (tabell 1). Derimot er det store forskjeller mellom fagområdene. Det er tydelig at noen fagområder har lyktes bedre enn andre når det gjelder den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen. Mulige årsaker til slike forskjeller vil vi diskutere i oppsummeringen.

Som det framgår av tabell 1, var det i femårsperioden 1990–1994 fremdeles samlet sett få avlagte samiskrelaterte doktorgrader ved UiT. Historie kan vise til tre doktorgrader, mens en til to doktorgrader ble avlagt både i antropologi, arkeologi og biologi/fysiologi. Fra og med 1995 avlegges det flere doktorgrader, og dette skjer innen flere fagområder.

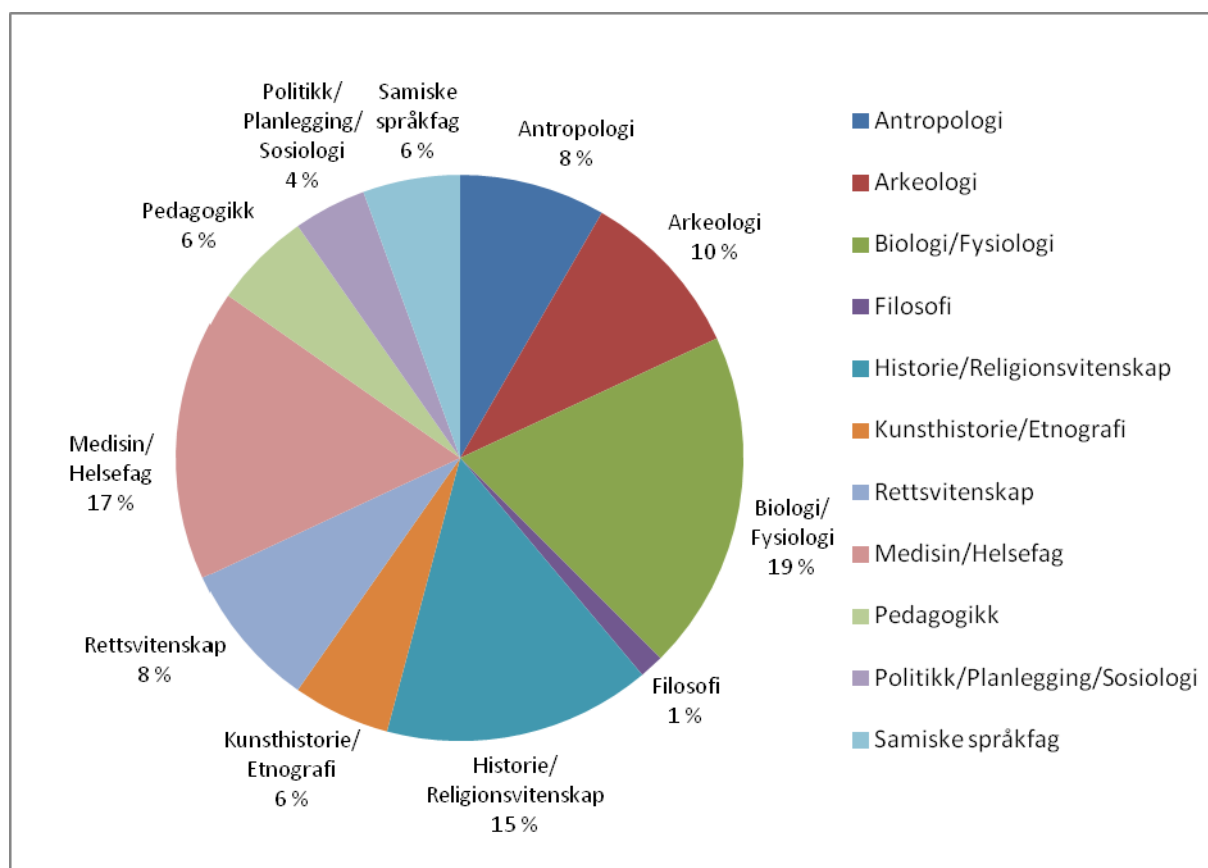
Tabell 4.1 Oversikt over avlagte samiskrelaterte doktorgrader inndelt i 5- årsperioder.

	1990– 1994	1995– 1999	2000– 2004	2005– 2009	2010 *
Antropologi	1	1	1	3	
Arkeologi	2	1	3		1
Biologi/fysiologi	1	4	5	3	1
Filosofi		1			
Historie og religionsvitenskap	3	1		5	2
Kunsthistorie og etnografi			3		1
Medisin og helsefag		1	3	7	1
Pedagogikk		1	1	2	
Politikk/planlegging/ sosiologi		2		1	
Rettsvitenskap		1		3	2
Språkfag			2	1	1
Sum:	7	13	18	25	9

* 2010 er tatt med som for å vise en mulig trend for neste femårsperiode, 2010–2014

Prosentfordelingen for avlagte samiskrelaterte doktorgrader mellom de ulike fagområder i perioden 1990–2010 er vist i figur 1. De fagområder som har flest samiskrelaterte doktorgrader, er biologi og fysiologi, medisin og helsefag samt historie og religionsvitenskap, med henholdsvis 19 %, 17 % og 15 % av den totale produksjon. Lavest andel har fagområdene politikk/planlegging/sosiologi og filosofi med 4 %, og 1 %. Dessuten er det verdt å merke seg at samiske språkfag ikke utgjør mer enn 6 % av den samiskrelaterte totalen.

Figur 4.1 Oversikt over prosentvis fordeling av samiskrelaterte doktorgrader

4.3.3 Fagområdene

Innenfor biologi og fysiologi har det vært en jevn produksjon av samiskrelaterte doktorgrader gjennom hele perioden fra 1990 og fram til 2010. Det har for det meste vært naturvitenskapelige avhandlinger om reindrift, dvs. avhandlinger innenfor tradisjonelle kvantitative fagområder. Produksjonen har vært økende, selv om det er en liten tilbakegang i siste del av perioden. Totalt har vi registrert 14 doktorgrader i denne 20-årsperioden, noe som utgjør 19 % av de totale samiskrelaterte doktorgradene. Doktorgradsarbeidene har hatt forskningsråds- så vel som universitetsfinansiering. Dessuten har flere mottatt forskningsmidler avsatt over reindrifftsavtalen.⁴⁸

⁴⁸ Det tidligere reindriffts fagråd, nåværende styret for forskningsmidler over reindrifftsavtalen prioriterer hvilke prosjekter som skal støttes. Det har de siste år vært avsatt omtrent 5 mill. kr årlig til forskning, og ordningen administreres av Reindrifftsforvaltningen.

Vurdert ut fra en relativt høy medisinsk og helsefaglig doktorgradsproduksjon var det, uttrykt i avlagte doktorgrader, liten vektlegging av samiske forhold i første del av vår undersøkelsesperiode. Fram til 2005 ble det avlagt fire doktorgrader, mens det etter 2005 er avlagt åtte doktorgrader med søkelys på samisk helse. Medisin og helsefag utgjør 17 % av den samlede samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen. Blant annet innenfor fagene arkeologi og historie er det uttrykte samiskrelaterte faglige målsetninger og satsninger, men det har ikke vært tilfelle for helsefagene. Bakgrunnen for den økte produksjonen av doktorgrader relatert til samiske spørsmål er i hovedsak at det er opprettet et eget Senter for samiske helseforskning (2001). Senteret er finansiert av midler fra Helse- og omsorgsdepartementet. Senteret er lokalisert ved Institutt for samfunnsmedisin, Det helsevitenskapelige fakultet. Totalt er det avlagt seks doktorgrader ved senteret i perioden 2005–2010, alle med søkelys på samisk helse og levekår. To av stipendiatstillingene har vært finansiert av senterets egne driftsmidler, de resterende er finansiert av Helse Nord, Helse Finnmark og Helse og rehabilitering.

Som en del av urfolks- og minoritetshistorie har samisk historie i mange år vært et hovedsatsningsområde, og historiefaget ved UiT har dessuten et nasjonalt ansvar for samisk historieforskning. I tillegg til at urfolks- og minoritetshistorie er et eget forskningsfelt, er samisk historie inkludert i andre forskningsfelt, som nordområdehistorie. I historieoversikten her inkluderes også to avhandlinger i religionsvitenskap fordi historie og religionsvitenskap i dag er slått sammen som en følge av fusjonen mellom UiT og den tidligere Høgskolen i Tromsø. Historie og religionsvitenskap utgjør dermed 15 % av den samiskrelaterte totalen.

Også for faget arkeologi har samisk forskning vært et hovedsatsningsområde i hele den perioden vi tar for oss. Dette gjenspeiles i sju samiskrelaterte arkeologi-avhandlinger, en andel på 10 % av den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen. I samme periode er det innenfor arkeologi avlagt totalt 16 doktorgrader. Arkeologisk forskning i nordområdene og i en nordskandinavisk kontekst vil forøvrig i mange tilfeller måtte legge vekt på samisk forhistorie, samtidig som forskning på samisk fortid må ta opp de relasjonene samene hadde med andre samfunn.⁴⁹ Arkeologifaget har hatt egne universitetsstipend øremerket samiskrelatert forskning i tillegg til forskningsrådsfinansiering.

⁴⁹ Jf. innspill fra Institutt for arkeologi til nytt program for samisk forskning i Norges forskningsråd, mars 2006.

“Antropologiproduksjonen” – med en 8 % av samiskrelatert total – kjennetegnes av et samisk fokus i første og siste del av vår undersøkelsesperiode, samtidig som vi har valgt å inkludere arbeider med et internasjonalt urfolksfokus, da disse anses å ha relevans for samisk forskning. Av totalt 15 antropologiske doktorgrader i perioden 1990–2010 regner vi seks som samiskrelaterte. Dermed kan både arkeologi og antropologi vise til at nesten halvparten av doktorgradene i denne 20-årsperioden er samiskrelaterte. Over halvparten av de antropologiske arbeidene er forskningsrådsfinansiert, og to arbeider universitetsfinansiert (ett stipend og ett utført i fast stilling).

Med unntak av en avlagt doktorgrad i 1999 har de juridiske doktorgradene blitt avlagt i siste del av undersøkelsesperioden. Samerettslig forskning er et satsningsområde, og rettsvitenskap kan vise til en klar økning. De rettsvitenskapelige avhandlingene utgjør så langt 8 % av den totale samiskrelaterte produksjonen. Disse doktorgradsprosjektene har vært finansiert ved hjelp av universitetsstipend og gjennomført i faste stillinger.

Det er videre avlagt tre doktorgrader innen kunsthistorie (forskningsrådsfinansiering) og en innen etnografi (gjennomført i fast stilling). Samlet utgjør det 6 % av den samiskrelaterte totalen. Også pedagogikk og samiske språkfag utgjør hver 6 % av totalen. Fra og med 1995 og ut perioden ble det i faget pedagogikk avlagt totalt fire doktorgrader med søkelys på samiske tema, noe som gjør at faget kan vise til et relativt lite, men stabilt samiskrelatert fokus når det gjelder doktorgradsproduksjon. Arbeidene ble finansiert av forskningsrådet og av Samisk høyskole, mens en avhandling ble utført som en del av ordinær førstelektorstilling.

Språkfagene kommer på banen i andre halvdel av perioden, og fordeler seg på områdene språkvitenskap, språkteknologi og litteratur. To av avhandlingsprosjektene – begge i språkvitenskap – har vært tilknyttet og finansiert av Samisk høyskole. Ett arbeid var forskningsrådsfinansiert og det andre – i kulturkunnskap – var et universitetsstipend øremerket samisk forskning. Samlet utgjør disse 6 % av den samiskrelaterte produksjonen. Selv om språkfagene generelt er små universitetsfag, er dette en altfor beskjeden andel av den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen, særlig sett i lys av klare målsetninger og ambisjoner når det gjelder samisk språksatsning. Den lave andelen avlagte avhandlinger kan sannsynligvis forklares med et lite rekrutteringsgrunnlag. Sammenlignet med andre fag er det få som rekrutteres til samiske språkfag, og enda færre som går

videre til en doktorgradsutdanning. Det bør derfor legges særlig vekt på rekruttering til de samiske språkfagene.

Til tross for at planlegging, sosiologi og statsvitenskap er svært relevante fagområder av betydning for samiske samfunnsforhold, finner vi kun tre avlagte doktorgrader (4 % av samiskrelatert total) på disse områdene i hele perioden, to i planlegging og en i statsvitenskap. Disse tre var forskningsrådsfinansiert. Kobler man imidlertid på de seks antropologiarbeidene, forbedrer bildet seg noe, og antropologi sammen med politikk/samfunn utgjør da 12 % av den samiskrelaterte totalen. Det minste faget i samiskrelatert doktorgradssammenheng er filosofi, med kun en avlagt doktorgrad.

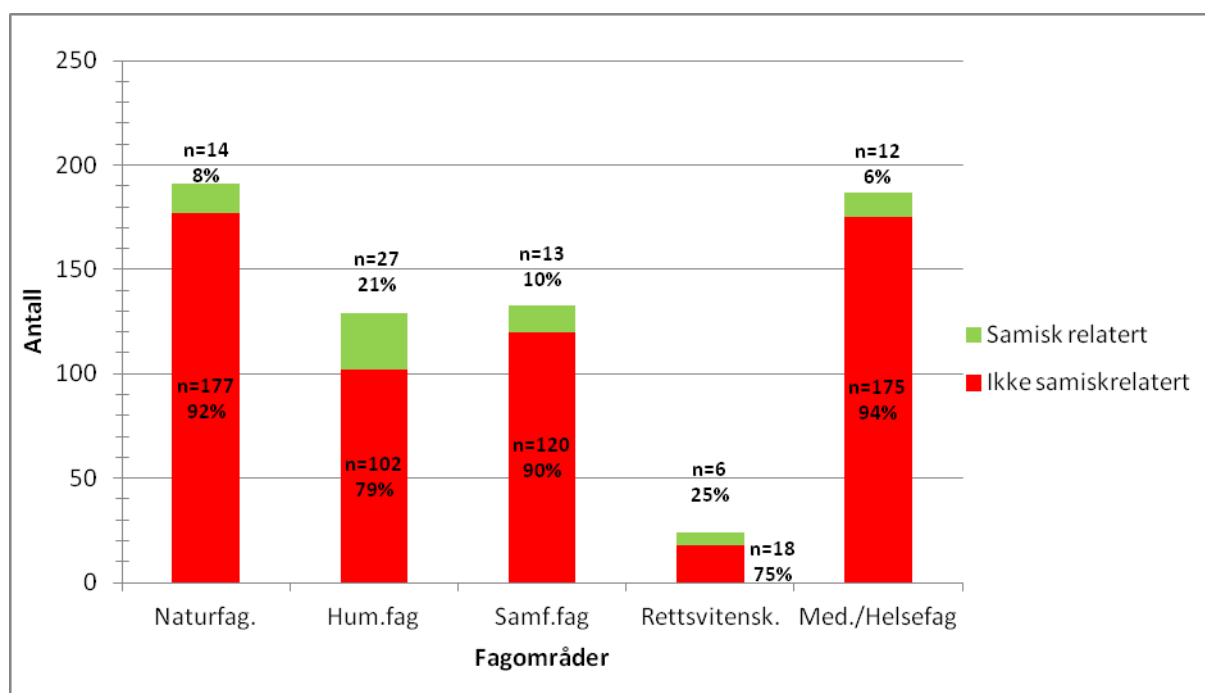
4.3.4 Samiskrelatert og relevant total doktorgradsproduksjon

Vi har videre valgt å se på den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen i forhold til den relevante totalproduksjonen (figur 2). Fagområdene er her kategorisert i fem hovedområder: relevante naturfag, humanistiske fag, medisin og helsefag, rettsvitenskap og samfunnsfagene. Med universitetets doktorgradsoversikt som grunnlag har vi gjennomgått doktorgradslistene og talt opp den relevante sammenligningstotalen. Det vil si at for de naturvitenskapelige fagene inkluderes dr.philos., dr.scient., og PhD-er i arktisk og marin biologi, ressursbiologi, plantefysiologi og medisinsk biologi. For de humanistiske fagene er følgende avhandlinger inkludert: dr.philos. og dr.art. i arkeologi, filosofi, historie, religionsvitenskap, språk og litteratur, og PhD innen humanistiske fag og relevante kultur- og samfunnsfag. Samfunnsfagene omfatter dr.philos., dr.polit. i antropologi, sosiologi, statsvitenskap, planlegging og pedagogikk, og PhD i kultur- og samfunnsfag for disse fagene. De medisinske fagene består av samfunnsmedisin og klinisk medisin.

Som figur 2 viser, avlegges det et klart større antall doktorgrader totalt sett blant naturvitere og medisinere enn tilfellet er blant humanister, samfunnsvitere og jurister. Likevel er det verdt å merke seg at den samiskrelaterte produksjonen innenfor fagene rettsvitenskap og humaniora utgjør henholdsvis 25 % og 21 % av den relevante totalandelen for disse fagene. Dette er en forholdsvis stor prosentandel og vitner om en betydelig samisk forskningssatsning, selv om enkelte humanistiske fag har en liten produksjon. Som vist i figur 1 har medisin/helsefag

og de naturvitenskapelige fagområdene biologi/fysiologi de største prosentandelene av samiskrelatert forskning med 17 % og 19 %. Men innen hvert av disse fagområdene utgjør den samiskrelaterte forskningen en forholdsvis liten andel av den relevante totalproduksjonen, med henholdsvis 6 % for medisin/helsefag og 8 % for naturfagene.

Figur 4.2 Fordeling mellom samiskrelaterte doktorgrader versus totalandel relevante doktorgrader i hele perioden

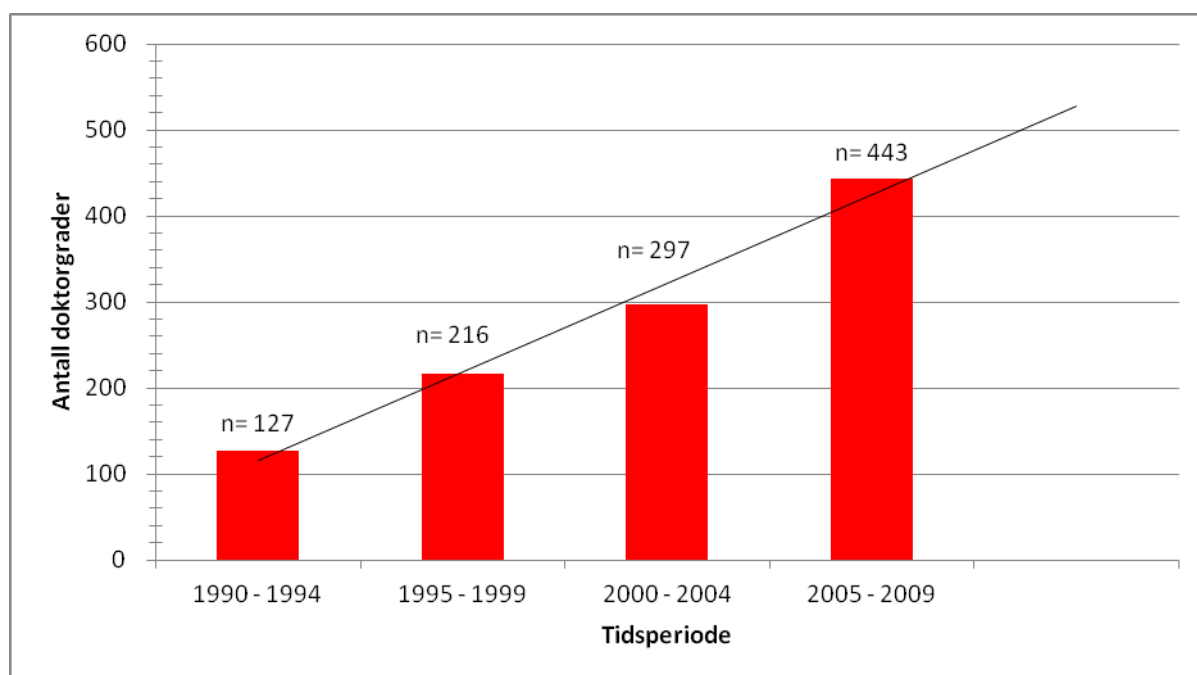

4.3.5 Doktorgradsøkning

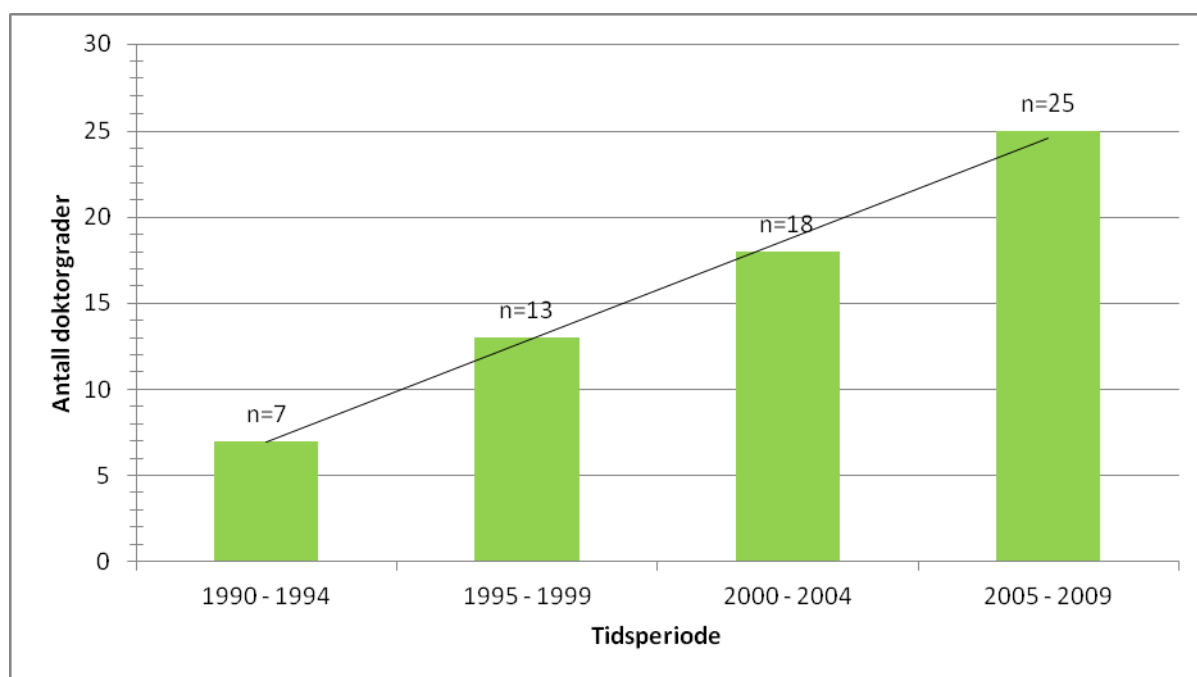
Ved UiT har det fra 1990 og fram til 2009 generelt vært en betydelig økning av doktorgrader (figur 3). Økningen pr. femårsperiode er på nærmere 250 %. Figur 4 viser den totale relative økningen av samiskrelaterte doktorgrader i samme periode. I denne perioden har den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen pr. femårsperiode hatt godt og vel samme økning som den totale økningen ved universitetet, på 257 %. Imidlertid er det faktiske antall samiskrelaterte doktorgrader (N) mange ganger lavere enn den totale N. Samtidig finner vi grunn til å poengtere at den samiskrelaterte økningen holder tritt med totalen (figur 3 og 4). Denne positive utviklingen synes å fortsette. I 2010, som er starten på neste

femårsperiode, ble det avlagt hele ni doktorgrader med samiske tema. Ser vi på tallene for første halvdel av 2011, synes tendensen fortsatt å være positiv. Pr. juni 2011 er det registrert fem avlagte samiskrelaterte doktorgrader.

Figur 4.3 Total doktorgradsproduksjon ved UiT pr. femårsperiode, 1990–2009

Figur 4.4 Utviklingen av samiskrelaterte doktorgrader pr. femårsperiode, 1990–2009

4.4 Funn

4.4.1 Det generelle bildet

Samlet sett viser gjennomgangen at den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen utgjør en relativt stor andel av de doktorgradsarbeidene det er rimelig å sammenligne med, et bilde som viser en genuin og bred interesse for samiskrelatert forskning. Samisk og samiskrelatert forskning i Norge har da også over flere tiår blitt styrket (Stordahl 2008: 249). Universitetet i Tromsø har i løpet av sine 40 år bygd opp betydelig samiskrelatert forskningskompetanse og vitenskapsbasert kunnskap innen en rekke fagfelter. Samtidig ser vi at noen fagområder i perioden 1990–2010 har lyktes bedre enn andre når det gjelder å få gjennomført doktorgradsprosjekter. Årsakene til dette kan være mange og sammensatte. Vi velger her å understreke betydningen av faglige satsninger, enten de er initiert som en følge av nasjonale fagpolitiske mål eller forskningsinstitusjonenes egne prioriteringer. Samtidig vil vi igjen understreke at stor eller liten doktorgradsproduksjon ikke alene gir et tilstrekkelig godt bilde av forskningssituasjonen ved de ulike fagområder, og at vår gjennomgang må ses i sammenheng med blant annet NIFU-kartleggingen.

Som nevnt innledningsvis har vi ikke her lagt vekt på om det er samer eller andre som har avlagt samiskrelaterte doktorgrader. Likevel er det grunn til å poengtere at utdanningsnivået blant samer er høyere enn tidligere, og det er rimelig å anta at noe av økningen i antall samiskrelaterte doktorgrader kan ha sammenheng med at det også i den samiske befolkningen er en økende andel som tar høyere utdanning (Næss et al. 2007:1 ; 47). Mens den eldste aldersgruppen blant samer over 65 år har et lavere utdanningsnivå sammenlignet med den ikke-samiske populasjonen, er det ingen forskjell mellom etniske grupper i de yngre aldersgruppene, der andelen med utdanning utover 12 år øker. Uavhengig av etnisk tilhørighet gjør derimot forskjellene seg gjeldende når det gjelder kjønn, med flest kvinner som tar høyere utdanning (ibid., se også kapittel 5, pkt 5.8.2 i *Samiske tall forteller 4*).

4.4.2 Faglige satsninger

Vi ser at ved de fagområdene hvor det har vært et faglig fokus og en strategisk satsning, kan man også vise til relativt mange avlagte avhandlinger. Biologi/fysiologi, medisin og helseforskning, historie og arkeologi er de fire største samiskrelaterte fagområdene.

Når det gjelder de førstnevnte fagområdene, har forskning på reindrift og beiteforhold lange tradisjoner ved Universitetet i Tromsø. Her kan særlig miljøet knyttet til arktisk biologi og studiet av arktiske dyrs fysiologi, samt forskningsmiljøet på terrestre økosystemer framheves.

Det andre store området er medisin og helseforskning. Senter for samisk helseforskning ble opprettet i 2001, og finansieres av midler fra Helse- og omsorgsdepartementet. Bakgrunnen for opprettelsen var manglende kunnskap om helse og sosiale forhold, og mangelen på forskningsbasert kvantitativ kunnskap om helse- og levekårsrelaterte problemstillinger i den samiske befolkningen. En forutsetning for å igangsette denne type forskning var derfor at det ble gjennomført en stor og representativ helse- og befolkningsundersøkelse ”Helse og levekårsundersøkelsen i områder med samisk og norsk bosetning – SAMINOR”⁵⁰ (Lund et al. 2007: 66).

At den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen også kan vise til en relativt stor andel naturvitere og medisinere, kan forklares med at man innen naturvitenskapelige og medisinske fagmiljø tradisjonelt har hatt større fokus på gjennomføringsgrad innenfor normert tid. Større miljø med førstestillings- og toppstillingskompetanse antas også å ha betydning for gjennomstrømningen. Innen de nye PhD-utdanningene og i de nye ordningene med forskerskoler er hensynet til gjennomføring sentralt, men dette er ordninger som ikke var gjeldende for doktorgradsprosjektene i største del av den perioden som er gjennomgått. Overgangen til PhD-utdanningen skjer i siste del av vår undersøkelsesperiode.

Historie, arkeologi og rettsvitenskap er fagfelt som har påtatt seg et særlig ansvar for samisk forskning. Her synes det åpenbart at langvarig satsning i form av eksplisitte strategier og personellmessig oppbygging har gitt resultater. Ved siden

⁵⁰ Undersøkelsen ble gjennomført i perioden 2003–2004 i regi av Senter for samisk helseforskning ved Universitetet i Tromsø i samarbeid med Nasjonalt folkehelseinstitutt. SAMINOR har lagt grunnlaget for mye av forskningsaktiviteten ved sentret.

av hav-, miljø- og naturressurser i nordområdene er same- og urfolksrett et hovedsatsningsområde for forskningen ved Det juridiske fakultet.

Felles for medisin og helseforskning, historie og arkeologi er at fagmiljøene har egne toppstillinger med et særlig ansvar for det samiske forskningsfeltet. En slik satsning skaper grunnlag for et forskningsmiljø som tilrettelegger for kompetansebygging og et godt stipendiat- og undervisningsmiljø. Vi ser videre at disse fagmiljøene har lyktes i å innhente en stor andel forskningsrådsfinansiering. Samtidig er det nødvendig med et jevnlig arbeid for å rekruttere til samisk forskning, også kvalifiseringstiltak ved bruk av postdoktorstipender. Økt doktorgradsproduksjon vil kunne bidra til flere seniorforskere som opparbeider seg undervisnings- og veiledningskompetanse innenfor sine fagfelt. Dette vil igjen føre til ytterligere økt interesse og rekruttering til forskning på samiske forhold. En konstant vektlegging av forskerrekruttering vil dessuten sikre kontinuitet ved eksisterende sterke samiskrelaterte fagmiljø selv når vitenskapelig personale går av for aldersgrensen.

Samisk språkforskning står i en særstilling når det gjelder samisk forskning og kunnskapsutvikling. Forskning om samfunnsmessige prosesser knyttet til bruken av de samiske språkene vil være viktig som grunnlag for større bevissthet om samfunnets ansvar for de samiske språkene (jf. *Handlingsplan for samiske språk – status 2010 og videre innsats 2011*). Ved fagmiljøene i samisk språkvitenskap, språk og litteraturvitenskap og samisk språkteknologi er det særlig viktig å arbeide med forskerrekruttering og tilrettelegging for å sikre at det blir flere doktorgradsarbeider.

Etter hvert har flere fagområder vist økende interesse for samiskrelatert forskning, noe som gjenspeiles i miljøenes forskningsstrategier. Det må derfor forventes at de fagområder som i denne gjennomgangen har en liten andel samiskrelatert doktorgradsproduksjon, ved neste korsvei kan vise til en økning i denne. Samiskrelatert forskning angår mange fagfelt og er relevant i mange sammenhenger, det være seg historiske og nåtidige perspektiver på nordområdesatsning, økologiske sammenhenger, klimaforskning, sør-nord-relasjoner, demokrati- og rettsutvikling, ressursforvaltning og styring, helse og levekår, identitets- og språkforvaltning eller språkutvikling.

4.4.3 Finansiering

Selv om vi mangler en fullstendig oversikt over finansieringen av den enkelte samiskrelaterte doktorgrad, er Forskningsrådet – både det tidligere NAVF og dagens NFR⁵¹ – den viktigste finansieringskilden. Det tidligere minoritetsforskningsprogrammet i NAVF har betydd mye, og forskningsrådsfinansieringen utgjør også en hovedkilde for de naturvitenskapelige doktorgradene. Dessuten har støtte fra Reindriftens forskningsfond vært viktig enten i kombinasjon med forskningsråds- eller universitetsstipend.

Vi ser også at Samisk høyskole har spilt en aktiv rolle når det gjelder forskerrekuttering, og tilrettelagt for doktorgradskvalifisering av egne ansatte. UiT hadde på begynnelsen av 2000-tallet tre øremerkede samiske doktorgradsstipend, hvorav to av disse inngår i vår oversikt. Disse ble tildelt Senter for samiske studier, som stod for utlysning og tildeling av stipendene. Dessuten har arkeologi hatt tre samiske universitetsstipend. Også ved Det juridiske fakultet har universitetsstipend inngått som en del av den strategiske satsningen på samerettslig forskning.

4.4.4 Anbefalinger

Til tross for at noen fagområder så langt har liten samiskrelatert doktorgradsproduksjon, vitner den faglige bredden i doktorgradene om stor vitenskapelig interesse og innsikt i forhold som har særlig relevans for samiske spørsmål. Til dette hører det med at vi i denne gjennomgangen bare har konsentrert oss om doktorgradene avlagt ved Universitetet i Tromsø. En samlet samiskrelatert doktorgradsoversikt både nasjonalt og nordisk (og i en viss grad internasjonalt) vil ytterligere forbedre bildet.

Selv om oversikten samlet sett er positiv i betydningen omfang og bredde, vil vi poengtere at det er nødvendig med videre vektlegging og nye satsninger. Vi ser at noen fagområder kommer dårligere ut enn andre på tross av tidligere prioriteringer. Det gjelder i særlig grad samiske språkfag, der vi mener det kreves en vedvarende innsats på grunn av at rekrutteringssituasjonen er en helt annen enn ved andre fagområder. Med basis i kapittelgjennomgangen her synes det dessuten

⁵¹ Etter NAVF har Forskningsrådet finansiert to samiske forskningsprogram.

å være en sammenheng mellom den samiskrelaterte doktorgradsproduksjon og fagenes faglige målsetninger. Et viktig grep vil derfor etter vår mening være å innarbeide samiskrelaterte fokus i de fagstrategier der dette ennå mangler.

Konkret anbefaler vi at det jevnlig bør utarbeides oversikter/analyser over den samiskrelaterte doktorgradsproduksjonen. Det gjelder både for UiT, på nasjonalt plan og i en nordisk sammenheng. Slike oversikter vil kunne gi grunnlag for planlegging, nye satsninger og prioriteringer, og ikke minst gi en indikasjon på hvor det trengs en ekstra innsats i bestrebelsene på å styrke samiskrelatert forskning.

Referanser

Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (2011): Handlingsplan for samiske språk – status 2010 og videre innsats 2011

Fulsås, Narve (1993): Universitetet i Tromsø 25 år. Universitetet i Tromsø

Lund, E., M. Melhus, K.L. Hansen, T. Nystad, A.R. Broderstad, R. Selmer og P.G. Lund-Larsen (2007): Population based study of health and living conditions in areas with both Sami and Norwegian populations – the SAMINOR study. *Int J Circumpolar Health*, **66**(2):113–128.

Næss, Ø., M. Rognerud og B.H. Strand (2007): Sosiale ulikheter i helse. En faktarapport. In., vol.:1.

Stordahl, Vigdis (2008): Nation Building Through Knowledge Building. The Discourse of Sami Higher Education and Research in Norway. I *Indigenous Peoples. Self-determination, Knowledge, Indigeneity* Henry Minde (red.) Eburon

Stortingsmelding nr. 34 (2001–2002): Kvalitetsreformen om høyere samisk utdanning og forskning.

Aarbakke, Jarle, og Eivind Bråstad Jensen (2011): Fra seminar til universitet. *Kronikk i Nordlys*, 6. februar 2011.

5 Kjønnsperspektiv i samisk statistikk

Kapitlet bygger på et utdrag av en del artikler publisert i ”Samiske tall forteller 1, 2, og 3” som omhandler det samiske samfunnet.

Utdraget er hentet fra kapitler som er skrevet av: Svanhild Andersen, Torunn Pettersen, Magritt Brustad, Øyvind Rustad, Jon Todal og Yngve Johansen.

Sammendrag

På en rekke områder ser vi en skeiv kjønnsfordeling i STN-området. I disse områdene er det bare et kvinneoverskudd i årskategorien over 80 år. Sannsynligheten for å bli 75 år for 15-åringer i STN-området, basert på tall fra 2001 til 2005, er for samiske menn ca. 56 % og for kvinner ca. 80 %. I STN-området mottok ca. 5 % uføretrygd i 2004–2008, noen flere menn enn kvinner i perioden. I 2004 mottok 2,1 % av mennene og 1,2 % av kvinnene i STN-området sosialhjelp. I reindrift og jordbruk er 80 % av mennene enten siidainnehavere eller hovedbrukere, og 97 % har sitt hovedyrke i fiskeriene. Valgmanntallet hadde et lite, men klart mannsflertall ved alle sametingsvalgene som er blitt gjennomført, og ved valget i 2009 var det bare valgkretsen ”Sør-Norge” som hadde kvinneovervekt. I 2009 var det et merkbart kvinneflertall i aldersgruppen 18 og 29 år. I skoleåret 2010/11 var det nesten 10 % flere jenter enn gutter som hadde samisk i grunnskolen, dette gjelder samisk som første og andre språk. På videregående skole var denne forskjellen økt til nesten 12 %. I STN-området har ca. 13 % flere kvinner enn menn utdanning med tre år eller mer på høyskole/universitet. Gutter i STN-området har et større frafall enn jentene i den videregående skole, spesielt gjelder det yrkesfaglig studieretning, der nesten bare en firedel fullfører etter fem år.

5.1 Innledning

Dette kapitlet tar for seg noen av de kapitlene som er publisert i ”Samiske tall forteller 1, 2 og 3” og i tillegg noen nye oppdateringer. Hensikten med kapitlet er å fokusere på kjønnsforskjeller innen ulike områder, innenfor mandatet som er gitt av Sametinget og det daværende Arbeids- og inkluderingsdepartementet. Kapitlet omhandler disse temaene: *befolkningsutvikling*, med utdrag fra artikler i ”Samiske tall forteller 1” skrevet av Svanhild Andersen og Torunn Pettersen og ”Samiske tall forteller 3” ved Øivind Rustad, *helse*, med utdrag fra Magritt Brustads artikkel i ”Samiske tall forteller 2”, *valgmanntallet* med utgangspunkt i Torunn Pettersens artikkel i ”Samiske tall forteller 3”, *uføretrygd og sosialhjelp* av Magritt Brustad i ”Samiske tall forteller 2”, valg av samisk språk i grunnskolen og videregående skole ved Jon Todal i ”Samiske tall forteller 2 og 3”, og *utdanning* ved Yngve Johansen i ”Samiske tall forteller 2 og 3”. Kapitlet er redigert av Yngve Johansen og gjennomlest av de ulike forfatterne.

5.2 Befolkningsutvikling i STN-området relatert til kjønn

Sammendrag

Folketallet i STN-området har sunket med 16 prosent de siste 20 årene. I STN-området er det flere menn i alderskategoriene fra 10 til 19 år til og med 70 til 79 år, men det er flere kvinner over 80 år. Mannsoverskuddet er størst i aldersgruppen 50–59 år. Nettoutflyttingen fra 2007 til 2009 var blant menn 450 og blant kvinner 560 i STN-området.

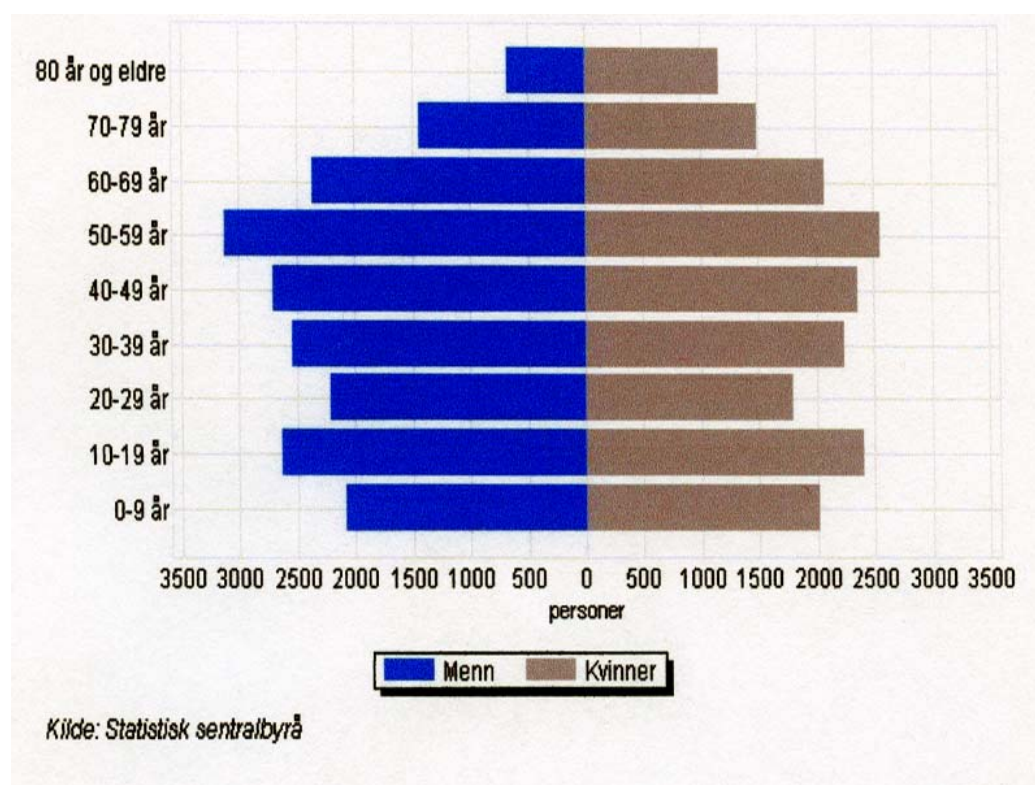
5.2.1 Innledning

Folketallet i STN-området har sunket med 16 prosent de siste 20 årene. I hele landet økte folketallet i den samme perioden med 15 prosent. Særlig i Vest-Finnmark er denne utviklingen tydelig, mens den ikke er så utpreget i Indre Finnmark. Utflyttingen fra STN-området og den manglende tilbakeflyttingen er en hovedårsak til nedgangen. Dette fører igjen til færre fødte, fordi det er de yngre som flytter ut og stifter familie andre steder. I årene etter årtusenskiftet har det

vært et fødselsunderskudd (det vil si at antall fødte er mindre enn antall døde) i stedet for et fødselsoverskudd, som det var på 1990-tallet. Utflytting og fødselsunderskudd fører til en aldrende befolkning, hvor gjennomsnittsalderen stiger fordi det ikke fylles opp med mange nok i de yngre aldersgruppene.

5.2.2 STN-områdets alderssammensetning relatert til kjønn

Figur 5.1 Folkemengde i STN-området, etter kjønn og alder, 2007

Kvinneandelen er lavere i STN-området enn landsgjennomsnittet, spesielt i aldersgruppen 20–29 år, og STN-området har en lavere andel barn i alderen 0–9 år og en høyere andel personer over 50 år. I STN-området er det flere menn enn kvinner i alle årskategorier fra 10–19 år og til 70–79 år. Det er et kvinneoverskudd bare i årskategorien over 80 år. Mannsoverskuddet er størst i aldersgruppen 50–59 år.

Tabell 5.1 Områdene med størst andel menn i alderen 16–67 år. 2010

Størst andel menn STN			Størst andel menn forøvrig		
(Norge = 51,0 prosent)			(Norge = 51,0 prosent)		
(STN = 53,6 prosent)			forøvrig = 51,8 prosent)		
Uttrekk av STN-områdene			Uttrekk av kommuner utenom STN-området nord for Saltfjellet		
1	Måsøy	59,3	1	Hasvik	55,8
2	Tromsø	58,6	2	Moskenes	54,8
3	Evenes	56,3	3	Karlsøy	54,2
4	Loppa	55,6	4	Berg	54,1
5	Nordkapp	55,3	5	Vardø	53,9
5	Alta	55,3	6	Ibestad	53,5
7	Gratangen	54,8	6	Målselv	53,5
8	Tysfjord	54,7	8	Beiarn	53,2
9	Gáivuotna/Kåfjord	54,2	8	Sørfold	53,2
10	Kvænangen	54,1	10	Balsfjord	53,1
10	Narvik	54,1	11	Røst	52,9
Andre områder innen STN-kommunene			12	Meløy	52,8
1	Lebesby	55,6	13	Torsken	52,6
2	Nordkapp	53,3	14	Bardu	52,5
3	Hamarøy	52,5	15	Steigen	52,4
4	Narvik	51,5	16	Salangen	52,2
5	Måsøy	51,2	16	Ballangen	52,2
6	Sørreisa	50,8	18	Tranøy	52,0
7	Sør-Varanger	50,2	18	Dyrøy	52,0
8	Evenes	49,0			

Tabell 5.1 viser kjønnsfordelingen av personer 16–67 år, en aldersgruppe som er valgt for å gjenspeile den ”voksne” befolkningen i områdene. Fordi kvinner har høyere levealder enn menn, er det et voksende overskudd av kvinner i aldersgruppene over 67 år. I de yngste aldersgruppene er det et lite overskudd av menn fordi det fødes flere gutter enn jenter.

Tabellen viser et rangert uttrekk av områdene. I STN-området var mellom 59 prosent og 52 prosent menn, mens det i det øvrige området i de samme kommunene var mellom 56 prosent og 49 prosent menn, altså en noe lavere andel.

I fem av de øvrige områdene er andelen menn lavere enn i alle STN-områdene. Forskjellen var særlig stor i Måsøy, med 59 prosent menn i STN-området mot 51 i det øvrige området i kommunen, og i Evenes, med 56 prosent i STN-området mot 49 prosent i det øvrige. I disse to kommunene, som hadde størst andel menn i STN-området, var det samtidig slik at i de øvrige områdene var andelen menn blant de laveste. Lebesby kommune utgjør det eneste unntaket. Her var andelen menn i STN-området lavere enn i det øvrige området – 54 prosent mot 56 prosent.

5.2.3 Utflytting fra STN-området

Tabell 5.2 Nettoutflytting fra STN-området i perioden 2007 til 2009, fordelt på kjønn

	Menn	Kvinner
2007	130	190
2008	200	180
2009	120	190
Totalt 2007–2009	450	560

Fordelingen mellom kjønnene varierer noe fra til år. For å unngå for store tilfeldige variasjoner er derfor de tre siste årene slått sammen. I årene 2007 til 2009 var det 4 460 innenlandske innflyttinger til STN-området og 5 470 innenlandske utflyttinger. Dette resulterte i en netto innenlandsk utflytting på 1 010. Nettoutflyttingen blant menn var 450 og blant kvinner 560. Det var med andre ord en større netto utflytting av kvinner enn av menn. Særlig i 2009 var forskjellen mellom kjønnene tydelig – 190 kvinner mot 120 menn. I 2007 var kvinnes netto utflytting også 190, mot mennenes 140. Året 2008 utgjorde unntaket. Mennenes netto utflytting var da 200 og kvinnes 180. Statsborgerskap er ikke skilt ut i oversiktene, men utenlandske statsborgere hadde tilnærmet balanse i forholdet mellom inn- og utflytting. De hadde en nettoutflytting på 70, mens norske statsborgere hadde en nettoutflytting på 940 av de i alt 1 010. Særlig i Øst-Finnmark, Vest-Finnmark og Nordre Nordland har nettoutflyttingen av kvinner i perioden vært større enn av menn.

5.3 Reindrift, jordbruk og fiske i STN-området relatert til kjønn

Sammendrag

I STN-området er 80 % menn av dem som er siida-innehavere i reindrift og hovedbrukere i jordbruk. 97 % av dem som har sitt hovedyrke i fiskeriene, er menn. Det virker som dette har vært stabilt over de siste seks årene.

5.3.1 Innledning

I dette kapitlet presenteres tall som viser kjønnsforskjeller innen sentrale primærnæringer i samiske bosetningsområder; avgrenset til reindrift, jordbruk og fiske. Her presenteres også tall over noen tidsperioder i STN-området nord for Saltfjellet.

5.3.2 Reindrift relatert til kjønn

Tabell 5.3 Siida-innehavere* i Norge, fordelt på kjønn og prosent i 2000 til 2009

	Menn		Kvinner		Totalt
	N	%	N	%	N
2000	478	82	100	18	578
2005	511	84	98	16	609
2007	468	85	82	15	550
2008	483	87	70	13	553
2009	312	81	71	19	383

*Siida består av flere *siida-andeler*, som defineres som ”en familiegruppe eller enkeltperson som er en del av en siida, og som driver reindrift under ledelse av en person eller av ektefeller eller samboere i fellesskap” (reindriftsloven 2007).

Tabell 5.4 Personer tilknyttet reindrift, etter kjønn og prosent

	Menn		Kvinner		Totalt
	N	%	N	%	N
2005	1 512	51,9	1 402	48,1	2 914
2007	1 463	52	1 352	48	2 815
2009	1 563	51,9	1 449	48,1	3 012

Andelen kvinner blant siida-andelsinnehaverne ser ut til å ha gått noe ned i de seinere år. I 2000 var det 100 kvinner blant 578 siida-andelsinnehavere totalt, det vil 18 prosent. I 2008 var kvinneandelen 13 prosent (70 av i alt 553).⁵² Samme år var 24 % av reintallet oppført med kvinner som eiere. Det var relativt liten forskjell mellom de ulike reinbeiteområdene: Vest-Finnmark hadde størst andel av reintallet med kvinner som eiere – 27 prosent, og Nordland lavest med 19 prosent.

Kjønnsfordelingen blant det totale antallet personer i siida-andelene er jevnere enn blant siida-andelsinnehaverne. I perioden 2005–2009 var kjønnsfordelingen 52/48 prosent (menn/kvinner) i siida-andelene samlet, med en noe ulik fordeling mellom områdene: Finnmark: 52/48, Troms: 57/43, Nordland: 53/47, resten av landet: 48/52.⁵³

5.3.3 Jordbruk relatert til kjønn og alder

Tabell 5.5 Prosentvis fordeling når det gjelder hovedbruker i landbruket 1989 og 2007

	1989	2007
Menn	81	76
Kvinner	18	20
Upersonlige brukere*	1	4

* Kommuner, fylkeskommuner, institusjoner

Antall gårdsbruk i STN-området er redusert med 62 prosent. De fleste i kategorien hovedbrukere er menn (81 prosent i 1989 og 76 prosent i 2007). Andelen kvinnelige hovedbrukere økte med 2 prosentpoeng i dette tidsrommet, mens kategorien ”upersonlig bruker” (for eksempel kommune, fylkeskommune eller institusjon) økte med 3 prosent.

⁵² Tallene for 2000 og 2008 når det gjelder kjønnsfordeling blant innehavere av driftsenheter/siida-andeler er trolig ikke fullt ut sammenlignbare. I Totalregnskapet 2000 er det ikke som i tilsvarende regnskap for 2008 en egen kategori for felles driftsenheter; de er i 2000 fordelt på kategoriene mann og kvinne ut fra den av ektefellene som står først på meldinga (se s. 95 og tabell 7.2.4 i Totalregnskapet 2000 og s. 101 i Totalregnskapet 2008). Vedrørende tiltak for sterkere kvinnelig deltakelse i reindriften samt rekruttering av ungdom, se for eksempel Ressursregnskaper 2007/08, s. 52.

⁵³ Tabell 47 i statistikkbanken, tema samer. SSB.

Gjennomsnittsalderen gikk noe ned både for menn og kvinner i ovennevnte tidsrom – fra 51,6 til 49,7 for menn og fra 54,3 til 48,6 for kvinner.⁵⁴

5.3.4 Fiske relatert til kjønn

Tabell 5.6 Antall fiskere bosatt i STN-området, etter kjønn, yrkesdeltaking

	Hovedyrke				Biyrke				Totalt			
	Menn		Kvinner		Menn		Kvinner		Menn		Kvinner	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Pr. 31.12.2004	548	97.7	13	2.3	319	92.7	25	7.3	867	95.8	38	4.2
Pr. 31.12.2008	516	97.0	16	3.0	235	94.4	14	5.6	751	96.2	30	3.8

Fiske i STN-området domineres av menn, spesielt gjelder det som hovedyrke. Rundt 97 % av dem som har fiske som hovedyrke, er menn, og dette antallet synes å være ganske likt både i 2004 og 2008. Antallet kvinner som har fiske som biyrke, er nesten halvert i den samme tidsperioden, men også antall menn som har fiske som biyrke, har gått mye ned i samme tidsperiode. I 2008 utgjorde kvinner 5,6 % av dem som hadde fiske som biyrke, mot 7,3 % for menn.

5.4 Kjønnforskjeller i helsestatistikken

5.4.1 Innledning

I dette kapitlet presenteres og kommenteres data fra publiserte arbeider basert på helseundersøkelser gjort blant samisk befolkning i Norge. Kapitlet fokuserer på helsestatistikk i form av forekomst av sykdommer og sykdomsrisikofaktorer i

⁵⁴ Tabell 62 (Jordbruksbedrifter, etter hovedbruker og gjennomsnittsalder for hovedbruker i STN-området). Samisk statistikk 2008, SSB.

befolkningen. Forskningsresultatene er presentert slik at de er inndelt både i forhold til kjønn og samisk etnisitetstilhørighet.

5.4.2 Dødelighet

Sammendrag

Det er høyere forekomst av død på grunn av hjerneblødning hos samiske kvinner og død på grunn av ulykker og selvmord hos samiske menn. Kvinner bosatt i de samiske områdene på innlandet har hatt en lav og over tid stabil dødelighet. Fortsatt er det grunn til å være observant på den høye dødeligheten blant unge menn i de samiske områdene.

5.4.2.1 Innledning

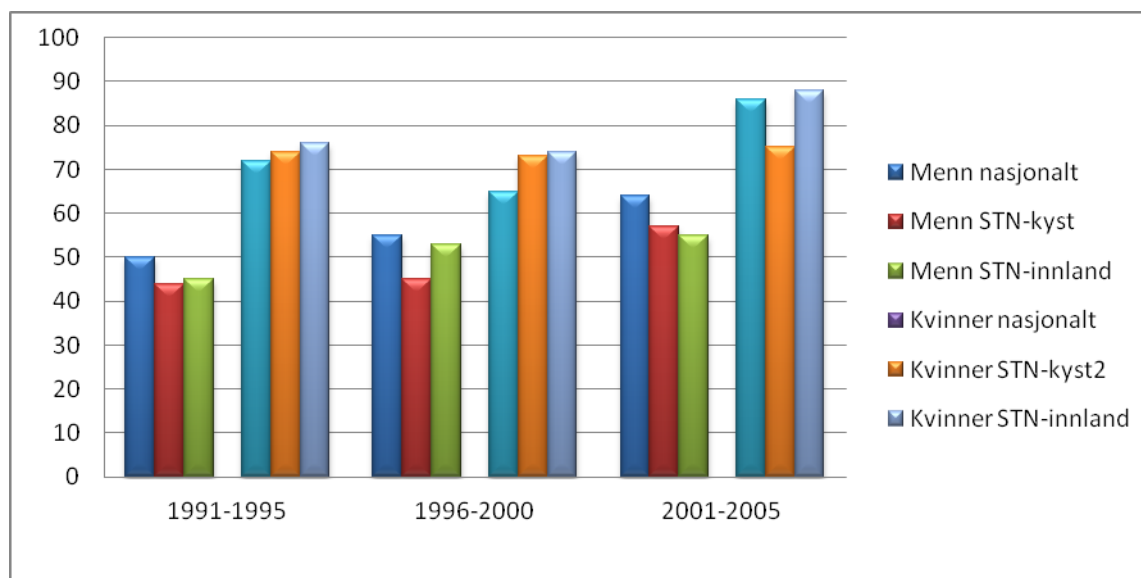
Dødelighet har vært brukt som mål på levekår og helsestatus i befolkningen. Dødelighet i befolkningen kan oppgis på ulike vis. Mest brukt er antall døde per 1000 eller 100 000 innbyggere i ulike aldersgrupper.

I Norge lever kvinner fortsatt lenger enn menn, men forskjellen mellom kjønnene blir stadig mindre. Fra 2009 til 2010 økte forventet levealder ved fødselen med 0,1 år for kvinner og 0,3 år for menn, til henholdsvis 83,2 år og 78,9 år. I løpet av de siste 25 årene har den forventede levealderen i Norge økt med nesten seks år for menn og vel tre år for kvinner. Forskjellen mellom menns og kvinners levealder minket i denne perioden med vel 2,5 år.

5.4.2.2 Dødelighetsrater i forhold til kjønn og bosted

Sammenstilling av dødelighetsstatistikk i perioden 1970–1998 og etnisitetsrapportering fra folketellingen i 1970 har vist en litt høyere dødelighet for samiske menn (6 %) og for kvinner (10 %) enn for regional referansepopulasjon. Høyere dødelighet av hjerneblødning spesielt hos kvinner kan forklare noe av denne forskjellen. Menn hadde en høyere forekomst av såkalt voldsom død, spesielt ulykker og selvmord.

Figur 5.2 Sannsynlighet for å bli 75 år for 15-åringer nasjonalt og i STN-områdene kyst og innland, basert på dødelighetsrater fra ulike tidsperioder for menn og kvinner. Kilde: Brustad et al. 2009, *Scandinavian Journal of Public Health*.

Figur 5.2 viser henholdsvis for kvinner og menn beregnet sannsynlighet for å bli 75 for 15-åringer, basert på dødelighetsmønsteret i de ulike tidsperiodene. Figurene skiller på befolkningen som bor innenfor og utenfor det geografiske området for Sametingets tilskuddsordning for næringsutvikling (STN) samt kyst og innland.

Av disse figurene fremgår det også at det for kvinner ikke har vært store ulikheter mellom geografiske områder eller i forhold til tid. For menn ser det imidlertid ut til at det har vært en økning i forventet levealder i løpet av perioden, noe som kan forklares av nedgang i hjerte- og kardødelighet, som har rammet menn i større grad enn kvinner. Videre ser det ut til at menn i STN-områdene har hatt en noe høyere dødelighet enn nasjonale tall. Dette kan muligens forklares av høy dødelighet av såkalt ”voldsom død⁵⁵” i STN-områdene.

Generelt kan man si at de tall som finnes på dødelighet i den samiske versus den ikke-samiske del av befolkningen, viser små forskjeller i dødelighet. Det kan tyde på at dødelighetsmønsteret har blitt utjevnet mellom geografiske områder med lav versus høy tetthet av samisk befolkning. Dette har vært forklart ut fra tilnærmet

⁵⁵ Voldsom død er definert som død på grunn av ulykker, selvmord eller drap.

like levekår, utdanning og helsetilbud, noe som står i kontrast til situasjonen for andre urfolksgrupper i sirkumpolare områder.

Fortsatt er det grunn til å være observant på den relativt høye dødeligheten blant unge menn i de samiske områdene.

5.4.3 Røyking

Sammendrag

For menn har studier vist en noe høyere røykeforekomst blant samer på innlandet enn blant ikke-samer. Tilsvarende er ikke funnet for kvinner.

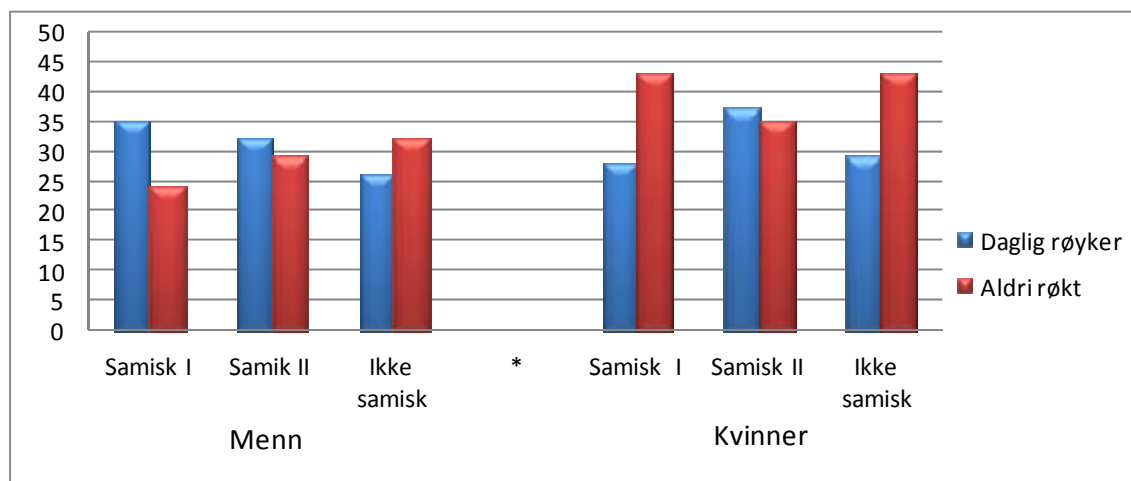
5.4.3.1 Innledning

Røyking øker risikoen for en lang rekke sykdommer som lungekreft, hjerte- og karsykdommer og kroniske lungelidelser. Statistisk sentralbyrå (SSB) gjennomfører årlig undersøkelser om tobakksbruk. I 1973 røykte over halvparten av den mannlige voksne befolkningen, mens andelen i 2006 var om lag 21 %. Andelen dagligrøykere blant kvinner har også sunket fra 32 % i 1973 til 22 % i 2006.

19 prosent i aldersgruppen 16–74 år svarte at de røykte daglig i 2010. Andelen var lik for kvinner og menn. Endringen siste år føyer seg inn i et mønster vi har sett over lengre tid, med jevn nedgang i andel dagligrøykere. Menns og kvinners røykevaner var ulike frem mot årtusenskiftet, men har deretter hatt en felles fallende kurve. Om lag en tredel av kvinnene røykte daglig i de siste tiårene før år 2000. Blant mennene har det derimot vært en nedadgående trend gjennom hele perioden siden 1973, da over halvparten røykte daglig. Tidligere befolkningsundersøkelser har påvist høyest forekomst av daglige røykere i Finnmark sammenlignet med andre fylker i Norge. Tall for perioden 2004–2008 viser at det er store forskjeller mellom fylkene når det gjelder røyking. Lavest andel som røyker daglig, finner man i Oslo med 19 prosent, høyest i Finnmark med 32 prosent, ifølge Statistisk sentralbyrå.

5.4.3.2 Røyking relatert til kjønn og etnisitet

Figur 5.3 Røykevaner for menn og kvinner i forhold til etnisitet basert på data fra SAMINOR-studien fra 2003/04. (Samisk I = tre generasjoner samisk språk, Samisk II = minst én samisk markør som språk eller familiebakgrunn.) Kilde: Broderstad et al. 2007 European Journal of Haematology

Generelt har det i dag ikke vært påvist store forskjeller i røykevaner mellom samer og nordmenn verken for voksne eller ungdommer. For menn har studier vist en noe høyere røykeforekomst blant samer på innlandet enn ikke-samer. Tilsvarende er ikke funnet for kvinner.

5.4.4 Alkohol

Sammendrag

Både samiske menn og kvinner har rapportert en høyere andel totalavhold i forhold til alkohol enn ikke-samisk befolkning. Spesielt er dette mønsteret tydelig for eldre samiske kvinner.

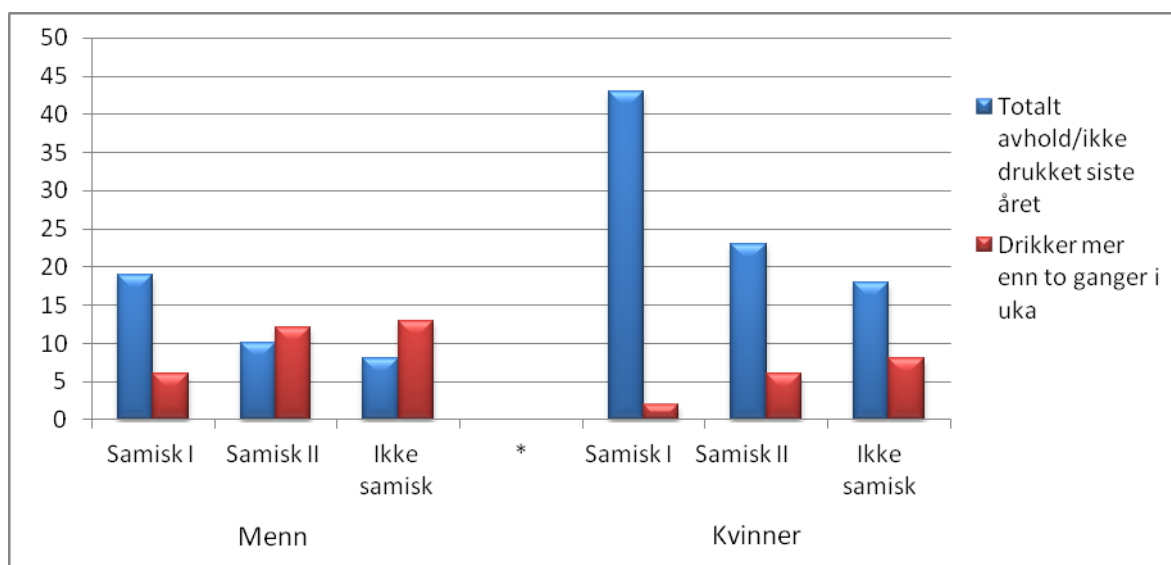
5.4.4.1 Innledning

Alkohol er det mest utbredte rusmiddelet i befolkningen og sannsynligvis det rusmiddelet som medfører det største misbruksproblemet. I tillegg er det økt risiko for uhell, skader og ulykker forbundet med inntak av alkohol.

Det samlede alkoholforbruket i Norge har økt siden 1990, fra 4,55 liter pr. innbygger i 1993 til 6,37 liter i 2005. Det er øl og vin som har økt mest i løpet av de siste 20 årene. Økningen i vinomsetningen knyttes til et såkalt ”kontinentalt” drikkemønster, der man drikker ofte, men med mindre kvanta konsumert ved hver drikkesituasjon. Disse vanene har ikke erstattet det nordiske drikkemønsteret med helgefull og beruselse, men kommer i tillegg.

5.4.4.2 *Bruk av alkohol relatert til kjønn og etnisitet*

Figur 5.4 **Alkoholbruk hos menn og kvinner i forhold til etnisk tilhørighet.**
 (SAMINOR-studien 2003–04). (Samisk I = tre generasjoner samisk språk, Samisk II = minst én samisk markør som språk eller familiebakgrunn.)
 Kilde: Broderstad et al 2007 *European Journal of Haematology*

Basert på tall fra SAMINOR-undersøkelsen* har det vært vist etniske forskjeller i alkoholkonsum. Figurene viser at andelen som svarte at de var ”totalavholdende i forhold til alkohol” eller ”ikke drukket i løpet av det siste året”, var en del høyere hos både samiske menn og kvinner. Andelen som rapporterte at de drakk mer enn to ganger i uka, var noe lavere hos samer med tre generasjoner samisk språk enn hos de andre gruppene. Mønsteret av et lavere alkoholinntak var mer markant hos samiske kvinner enn menn.

*Helse- og levekårsundersøkelsen i områder med blandet samisk og norsk bosetning som ble gjennomført i 2003–2004. Undersøkelsen ble gjort ved Senter

for samisk helseforskning, Universitetet i Tromsø, i samarbeid med Nasjonalt Folkehelseinstitutt.

5.4.5 Legemiddelbruk

Sammendrag

Bruken av sovemiddel i den samiske befolkningen tilsvarer halvparten av bruken i den norske befolkningen, og samiske menn har 13 % lavere inntak av sovemidler enn samiske kvinner.

5.4.5.1 Innledning

Bruk av legemidler⁵⁶ i en befolkning vil til en viss grad være en indikator på sykdomsforekomst. Undersøkelser har også vist at bruk av legemidler kan være forklart av ulike livsstilsfaktorer og bruk av legetjenester.

5.4.5.2 Søvnproblemer og bruk av sovemedisin relatert til kjønn og etnisitet

Tabell 5.7 Bruk av legemidler i forhold til etnisitet i Finnmark (n=11061). Tallene er oppgitt i prosent. 1987–1988. Kilde: Furu K, 1997. Journal of Clinical Epidemiology

<i>Etnisk tilhørighet</i>	<i>Menn</i>	<i>Kvinner</i>
<i>Norsk</i>	43,4	56,9
<i>Finsk</i>	42,4	58,4
<i>Samisk</i>	43,0	54,9
<i>Samisk/Finsk</i>	49,4	58,9

Ifølge undersøkelser gjort av Nasjonalt Folkehelseinstitutt har man funnet at bruk av sovemidler er relativt vanlig i Norge. Det finnes kun en studie som er gjort på bruk av sovemidler i forhold til samisk etnisitet. Denne studien er basert på data

⁵⁶ Legemiddel er definert som et stoff som er bestemt til eller utgis for å behandle eller forebygge sykdommer. For å kunne markedsføres som legemiddel må stoffet ha dokumentert både effekt, sikkerhet og teknisk kvalitet. (kilde: www.lovdata.no)

fra SAMINOR, helse- og levekårsundersøkelsen i områder med blandet samisk og norsk bosetning.

Andelen personer som rapporterte om søvnproblemer, var lavere i den samiske befolkningen enn i den ikke-samiske. Bruk av sovemidler i den samiske befolkningen tilsvarte halvparten av bruken i den norske. Aller lavest forbruk ble funnet hos dem med sterkest samisk tilhørighet som var bosatt i Finnmark.

Uavhengig av etnisk tilhørighet brukte kvinner dobbelt så mye sovemidler som menn. Studien konkluderer med at jo sterkere samisk tilhørighet, jo lavere forbruk av sovemidler. Forekomsten av søvnproblemer syntes generelt også å være lavere i den samiske befolkningen.

5.5 Uføretrygd og sosialhjelp i forhold til kjønn og alder

Sammendrag

I perioden 2004–2008 mottok vel 5 % av befolkningen i STN-området mellom 20 og 66 år uføretrygd, noen flere menn enn kvinner. I 2004 var det 2,1 % av mennene og 1,2 % av kvinnene som mottok sosialhjelp i STN-områdene.

5.5.1 Innledning

Norge har hatt en økning i andelen personer som mottar uførepensjon. Ved utgangen av 2008 var det om lag 340 000 personer som mottok uføretrygd i Norge. Det er 70 000 flere enn i 1999. Noe av denne økningen kan tilskrives endringer i alderssammensetningen i befolkningen, men selv justert for alder har det vært en tydelig økning. Etter at ordningen med tidsbegrenset uføretrygd ble innført i 2004, har det vært registrert en relativt kraftig vekst i andelen uføretrygdede. Økningen har vært størst i aldersgruppen under 40 år (Bjørngaard et al., 2009).

I 2008 var det i alt 109 300 mottakere av økonomisk sosialhjelp i Norge. Antall sosialhjelpsmottakere nådde en topp med nær 165 000 mottakere i 1993, og har siden gått ned. Fra 2007 til 2008 har nedgangen avtatt.

5.5.2 Uførhet i forhold til kjønn og alder

Uførepensjon er en lovfestet trygdeordning i Norge. Hensikten med uførepensjon er å sikre inntekt til livsopphold for personer som har fått inntektsevnen varig nedsatt på grunn av sykdom, skade eller lyte (Nav, 2010).

Tabell 5.8 Nye mottakere (per 1000) av uføretrygd i ulike tidsintervaller i STN-området, menn og kvinner

Alder	Perioder					
	1994–1998*		1999–2003**		2004–2008***	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
20–30 år	11,7	12,5	10,1	7,7	5,0	8,4
31–45 år	37,9	44,9	33,1	37,8	18,5	18,6
46–66 år	109,2	106,0	121,7	106,5	104,7	96,3
Totalt 20–66 år	55,9	57,7	63,8	58,6	54,9	51,9

* Perioden går fra februar 1994 til januar 1999

** Perioden går fra februar 1999 til januar 2004

*** Perioden går fra februar 2004 til desember 2008

Tabell 5.8 viser nye mottakere av uføretrygd i femårsintervaller fra 1994 til og med 2008. For kvinner, spesielt for den eldste aldersgruppen, ser det ut som om områdene utenfor STN har hatt en noe større andel nye tilfeller av uføre, men denne forskjellen ser ut til å jevne seg ut i siste tidsintervall. For menn i STN-områdene er tallene høyere enn i områdene utenfor STN i alle aldersgruppene i hele perioden. I aldersgruppene 45 år og yngre har det vært en tilnærmet halvering av nye mottakere av uføretrygd i det siste tidsintervallet (2004–2008) sammenliknet med de to forutgående femårsintervallene. I aldersgruppen 46–66 år er det også en nedgang i løpet av tidsperioden, men ikke så markant.

5.5.3 Uførhet i forhold til kjønn og alder

Sosialhjelp er en lovfestet ordning som skal sikre at alle har nok midler til livsopphold. Dette er ment å være en midlertidig hjelp og skal bidra til å gjøre mottakeren økonomisk selvhjulpen (Nav, 2010).

Tabell 5.9 Andel mottakere av sosialhjelp i ulike tidsintervaller i STN-området, menn og kvinner. Tallene oppgitt i prosent

Alder	Tidspunkter					
	Januar 1992		Januar 1999		Januar 2004	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
20–30 år	2,6	2,1	2,1	2,0	2,6	2,0
31–45 år	2,3	1,6	2,4	1,2	2,4	1,5
46–66 år	1,2	0,6	0,9	0,7	1,5	0,5
Totalt 20–66 år	2,0	1,4	1,8	1,3	2,1	1,2

Tabell 5.10 viser at andelen nye mottakere av sosialhjelp er betydelig høyere i aldersgruppen under 30 år og lavest i den eldste aldersgruppen. Både for kvinner og menn har det vært en gradvis nedgang i andelen nye mottakere av sosialhjelp i løpet av de tre tidsintervallene som er framstilt i tabellene. Dette kan antakelig delvis forklares av nedgang i arbeidsledighet i løpet av samme periode.

5.6 Kjønnsfordeling i Sametingets valgmanntall

Sammendrag

Valgmanntallet som helhet har hatt et lite, men stabilt mannsflertall ved alle sametingsvalgene som er gjennomført. Ved valget i 2009 hadde imidlertid valgkretsen Sør-Norge et knapt kvinneflertall. Ved dette valget var det også et flertall innmeldte kvinner blant de yngste fra 18 til 29 år.

5.6.1 Innledning

Sametinget i Norge er et representativt politisk organ, valgt av og blant samer. Dets arbeidsområde er alle saker som etter tingets oppfatning særlig berører den samiske folkegruppen. Valgbare og stemmeberettigede er de samer som har valgt å melde seg inn i et særskilt valgmanntall som er opprettet for dette formål – *Sametingets valgmanntall*.

Kriterier for innmelding i Sametingets valgmanntall er i henhold til samelovens § 2-6 at man avgir erklæring om at man oppfatter seg selv som same, samt at man selv eller minst én forelder, besteforelder eller oldeforelder bruker / har brukt samisk som hjemmespråk (sameloven, 1987). Sametinget i Norge ble etablert i 1989. Siden da har det vært avholdt seks valg. Valg til Sametinget foregår samtidig med valg til Stortinget, og valgårene har vært 1989, 1993, 1997, 2001, 2005 og 2009.

5.6.2 Kjønnsfordeling totalt og kretsvis

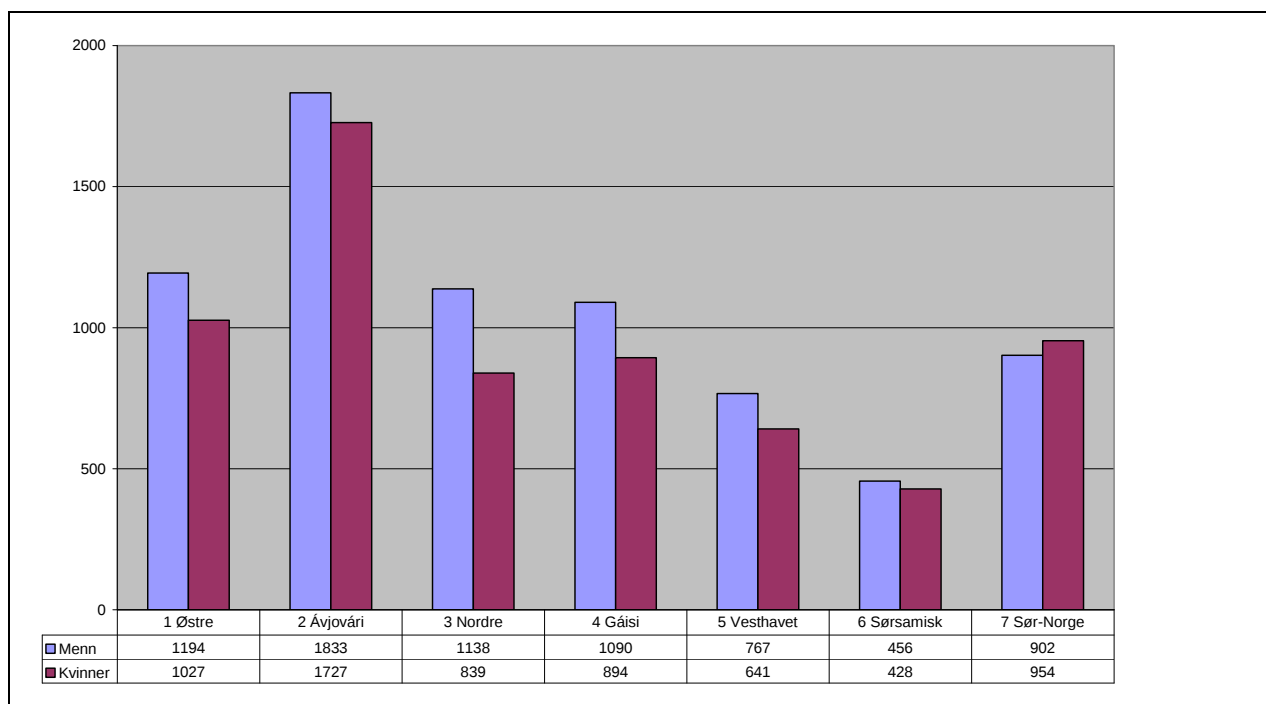
Sikre tall for de tre første valgene mangler, men ved de tre siste valgene hadde valgmanntallet et lite, men stabilt mannsflertall:

Tabell 5.10 Kjønnsfordeling i valgmanntallet totalt ved valgene 2001, 2005 og 2009

	Menn	Kvinner	Totalt	Manns- overskudd, antall	Kvinne- andel, pst.
2001	5401	4520	9921	881	45,6
2005	6752	5786	12538	966	46,1
2009	7380	6510	13890	870	46,9

For valget i 2009 viser figur 5.5 at det var én valgkrets som hadde kvinneflertall, nemlig Sør-Norge.

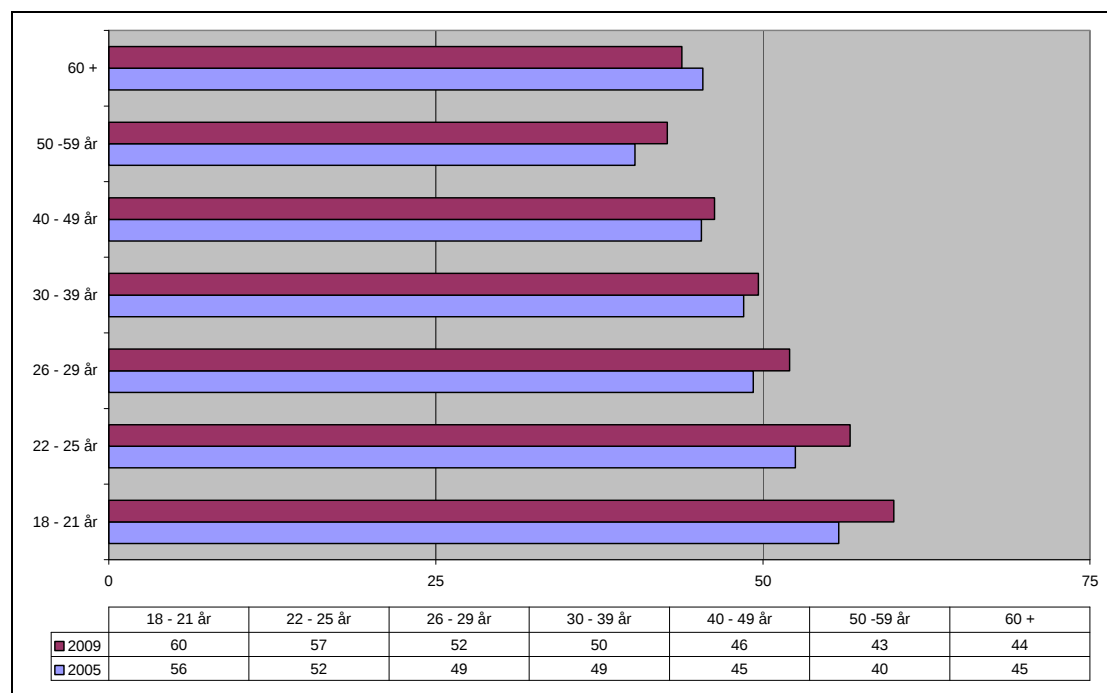
Figur 5.5 Kretsvis kjønnsfordeling i valgmanntallet 2009

5.6.3 Økende kvinneandel blant de yngste velgerne

Et forhold som er særlig verdt å merke seg med hensyn til både alders- og kjønnsfordelingen i Sametingets valgmanntall, er at det ser ut til å pågå en forskyvning mot økt kvinneandel i spesielt de yngste årsklassene.

Figur 5.6 Valgmanntallets kvinneandel i ulike aldersgrupper i 2005 og 2009

Figur 5.6 viser at Sametingets valgmanntall i 2009 hadde et merkbart kvinneflertall i det yngste alderssegmentet, definert som de tre aldersgruppene mellom 18 og 29 år. For øvrige aldersgrupper var det i 2009 fremdeles mannsflertall, men kvinneandelen der – med ett unntak – er økende. Unntaket er gruppen som består av dem som er 60 år og eldre, hvor kvinneandelen fremdeles er relativt lav, og hvor det var andelen menn som økte mellom valgene i 2005 og 2009.

5.7 Valg av samisk språk i grunnskolen og videregående skole, relatert til kjønn

Sammendrag

I skoleåret 2010/11 var det nesten 10 % flere jenter enn gutter med samisk i grunnskolen, dette gjelder samisk som 1. og 2. språk. På videregående skole var denne forskjellen økt til nesten 12 %.

5.7.1 Innledning

Fra innføringen av andrespråk 2 og 3 i 2006 har antall elever i grunnskolen med samisk i fagkretsen gått ned fra 2672 til 2245 i skoleåret 2010/11. Nedgangen på de siste fire årene har vært på hele 16 %. Se også kapittel 2, Samisk språk i barnehage og skule, i denne utgaven av ”Samiske tall forteller”.

5.7.2 Samisk språk i grunnskolen i forhold til kjønn og nivå

Tabell 5.11 Elever i grunnskolen som har nord-, lule- eller sørsamisk som førstespråk eller andrespråk 2 eller 3, skoleåret 2006/07 og 2010/11 relatert til kjønn

	2006/2007					2010/2011				
	Gutter		Jenter		Totalt	Gutter		Jenter		Totalt
	N	%	N	%		N	%	N	%	
Nordsamisk som førstespråk	505	52	466	48	971	472	51	451	49	923
Nordsamisk som andrespråk 2	291	42	398	58	689	225	42	307	58	532
Nordsamisk som andrespråk 3	353	38	466	62	819	234	39	369	61	603
Lulesamisk som førstespråk	22	71	9	29	31	16	55	13	45	29
Lulesamisk som andrespråk 2	15	50	15	50	30	24	54	20	46	44
Lulesamisk som andrespråk 3	8	50	8	50	16	9	39	14	61	23
Sørsamisk som førstespråk	6	33	12	67	18	7	37	12	63	19
Sørsamisk som andrespråk 2	37	47	41	53	78	28	45	34	55	62
Sørsamisk som andrespråk 3	13	65	7	35	20	3	30	7	70	10
Totalt	1250	47	1422	53	2672	1018	45.3	1227	54.7	2245

I grunnskolen var det i skoleåret 2010/11 nær 10 prosentpoeng flere jenter enn gutter som hadde samisk i fagkretsen. Denne forskjellen har økt sammenliknet med skoleåret 2006/07. Det er noen flere gutter enn jenter som velger samisk som 1. språk, men langt flere jenter velger samisk som andrespråk 2 og 3.

5.7.3 Samisk språk i videregående skole i forhold til kjønn og nivå

Tabell 5.12 Valg av samisk som 1. eller 2. språk blant elever i den videregående skole i landet, fordelt på kjønn

	Skoleåret 2008/2009				Skoleåret 2009/2010				Skoleåret 2010/2011			
	Gutter		Jenter		Gutter		Jenter		Gutter		Jenter	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1 språk	83	43.9	106	56.1	105	48.8	110	51.2	126	50.8	122	49.2
2. språk	49	32.2	103	67.8	55	35.7	99	64.3	71	38.4	114	61.6
Totalt	132	38.7	209	61.3	160	43.3	209	56.7	197	45.5	236	54.5

Tabell 2 viser at jenter i større grad enn gutter velger samisk på videregående skole, selv om dette er utjevnet når det gjelder samisk som førstespråk. For samisk andrespråk er forskjellen fortsatt stor, hvor nesten to tredjedeler er jenter. Årsaken til dette kan være at det er flere jenter enn gutter som velger allmennfag, noe som kan tyde på at jenter har større interesse for teoretiske fag. Generelt viser også jenter større interesse for språkfag.

5.8 Utdanning blant kvinner og menn i STN-området

Sammendrag

I STN-området har ca. 13 % flere kvinner enn menn tre år eller mer på høyskole/universitet. Gutter i STN-området har et større frafall enn jentene i den videregående skole, spesielt gjelder det yrkesfaglig studieretning, der nesten bare en firedel del av guttene fullfører innen fem år.

5.8.1 Innledning

Kapitlet tar for seg kjønnsforskjeller i STN-området i forhold til gjennomføring av videregående opplæring, utdanningsnivå og nåværende utdanningsnivå for elevene som startet på grunnkurs i årene 1994 til 1996.

5.8.1 Gjennomføring av videregående utdanning etter valg av studieretning

Blant guttene fra STN-området som begynte på videregående skole i 2003, avbrøt hele 55 % på yrkesfaglig studieretning og 20 % av guttene på allmennfaglig studieretning sin utdanning innen fem år. Av de guttene fra STN-området som startet på videregående skole i 2003, sluttet over 40 % underveis i skolegangen. Blant jentene sluttet ca. 20 % underveis.

På yrkesfaglig studieretning er det litt over en firedel av guttene og nesten halvparten av jentene som ble ferdige innen fem år. Tallene for allmennfaglig studieretning er henholdsvis 78 prosent for jenter og 70 prosent for gutter som fullfører innen fem år.

Tabell 5.13 Elever som startet med grunnkurs for første gang i 2003 i STN-området, og status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år. Studieretning og kjønn . Prosent.

Studieretning, kjønn og geografisk område	Skolestart 2003					
	Absolutte tall	Prosent				
	I alt	Fullført på normert tid	Fullført på mer enn normert tid	Fortsatt i videregående opplæring	Gjennomført VKII eller gått opp til fagprøve, ikke bestått	Sluttet underveis uten å fullføre
Allmennfaglig studieretning						
Menn STN-området	90	57	13	0	0	20
Kvinner STN-området	108	58	19	6	10	7
Yrkesfaglige studieretninger						
Menn STN-området	157	11	16	12	6	55
Kvinner STN-området	151	26	21	13	10	29

5.8.2 Utdanningsnivå

Blant kvinner i yrkesaktiv alder (24 til 65 år) som bor i STN-områder med spredt bosetning, er andelen med universitets- og høyskoleutdanning relativt høy. Totalt ligger den to prosentpoeng over landsgjennomsnittet. I tettsteder ligger kvinnenens tilsvarende andel noe lavere enn landsgjennomsnittet.

Mennene i STN-området har et klart lavere utdanningsnivå enn befolkningen ellers i landet. Andelen som har fullført universitets- og høgskole, og som bor i tettsteder, er hele 10 prosentpoeng lavere enn snittet for befolkningen ellers. I spredtbygde områder er forskjellen mindre, om lag 2 prosentpoeng.

Tabell 5.14 Høyeste fullførte utdanning for menn og kvinner i alderen 24–65 år og bosatt i STN-området 2008. Prosent

Utdanningsnivå og geografi	Bosatte 1.1.2008 med utdanningsnivå 1.10.2007			
	Menn		Kvinner	
	Tettsted	Spredt bosetting	Tettsted	Spredt bosetting
Grunnskolenivå				
STN-område	28	38	23	32
”Videregående skole”-nivå				
STN-område	49	48	40	37
Universitets- og høgskolenivå				
STN-område	23	14	37	29

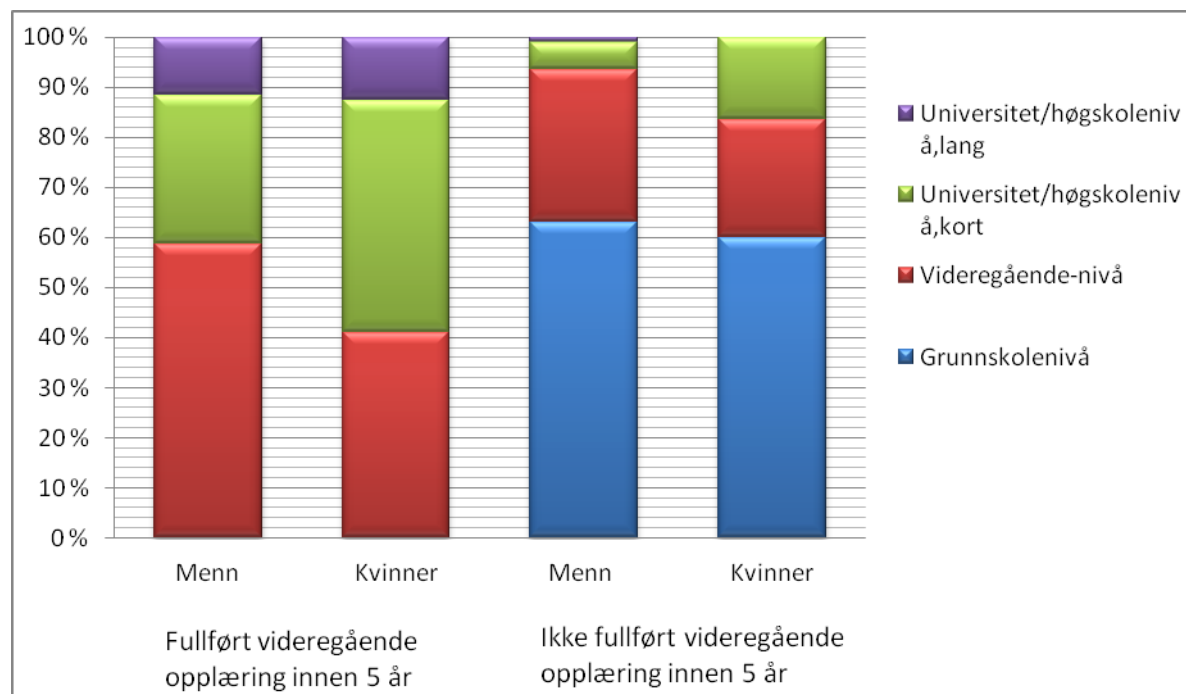
SSBs tettstedsdefinisjon

En hussamling skal registreres som et tettsted dersom det bor minst 200 personer der, og avstanden mellom husene skal normalt ikke overstige 50 meter. Det er tillatt med et skjønnsmessig avvik utover 50 meter mellom husene i områder som ikke skal eller kan bebygges. Dette kan for eksempel være parker, idrettsanlegg, industriområder eller naturlige hindringer som elver eller dyrkbare områder. Husklynger som naturlig hører med til tettstedet, tas med inntil en avstand på 400 meter fra tettstedskjernen. De inngår i tettstedet som en satellitt til selve tettstedskjernen.

6.8.3 Nåværende utdanningsnivå i STN-området for de elevene som startet på grunnkurs i årene 1994 til 1996

I STN-området var det 54 % av elevene som startet på videregående opplæring i perioden 1994–1996, som fullførte innen fem år. Av mennene var det 45,5 % som gjennomførte videregående opplæring innen fem år, og av kvinnene 62,5 %.

Figur 5.7 Utdanningsnivået i STN-området i 2009 for menn og kvinner som startet på videregående opplæring i årene 1994 til 1996, henholdsvis for dem som gjennomførte videregående opplæring innen fem år, og for dem som ikke gjorde det. Prosent

Figuren viser at hvorvidt man gjennomfører videregående skole innen fem år eller ikke, har meget stor innvirkning på utdanningsnivået senere. Over 60 % av dem som ikke fullfører innen fem år, har ingen fagutdanning når de er 30 år. Nesten 50 % av dem som fullfører videregående skole innen fem år, tar utdanning på universitets- og høgsolenivå, mens bare 10 % av dem som ikke fullfører videregående skole innen fem år, gjør det samme. For dem som har fullført videregående skole innen fem år, har ca. 12 % både av menn og kvinner tatt universitets-/høgskoleutdanning på fem år eller mer. Men når det gjelder kortere universitets-/høgskoleutdanning, er det ca. 16 % flere kvinner enn menn som har tatt en slik utdanning. For dem som ikke fullførte videregående utdanning innen fem år, har ca. 8 % poeng flere kvinner enn menn tatt kortere universitets-/høgskoleutdanning.

Referanser

Sámi logut muitalit 1/Samiske tall forteller 1 (2008) Sámi allaskuvla, Sámi University College

Sámi logut muitalit 1/Samiske tall forteller 2 (2009) Sámi allaskuvla, Sámi University College

Sámi logut muitalit 1/Samiske tall forteller 3 (2010) Sámi allaskuvla, Sámi University College

Statistisk sentralbyrå. (2008). *Samisk statistikk / Sámi statistihkka 2008*.

Statistisk sentralbyrå. (2010). *Samisk statistikk / Sámi statistihkka 2010*.

Statistisk sentralbyrå: <http://www.ssb.no/>

6 Sametingets bevilgninger til kulturformål i perioden 2006–2010

Yngve Johansen, prosjektleder, Sámi allaskuvla/Samisk høgskole

Sammendrag

Fra 2006 til 2010 har Sametingets budsjett til kulturformål økt fra 10.2 millioner til 16.1 millioner. I denne perioden har søknadssummen tredoblet seg, og bevilgningene har økt en halv gang. Antall søknader i perioden har variert mellom 220 og 290. Totalt har bevilgningen til ”andre tiltak” vært størst, dette er en samlepost for samiske kulturhus, festivaler, samiske kirkesaker, samisk idrett og andre mindre prosjekter. 25 % av bevilgningene i perioden har gått til litteratur. Søknader fra institusjoner utgjør 86 % av det totale søknadsantallet. Finnmark har i perioden fått to tredeler av de bevilgede midlene til kulturformål. Perioden sett under ett synes fylkesvise søknadssummer og innvilgede tilskudd å samsvare.

6.1 Innledning

I mandatet til ”Faglig analysegruppe for samisk statistikk” som er gitt for perioden 2008 til 2011, er et av områdene ”Kulturarbeid og allmennkultur, herunder kunstuttrykk, media”. På bakgrunn av dette har gruppa valgt å se på Sametingets bevilgninger til kulturformål i perioden 2006 til 2010. Dette vil gjenspeile deler av det samiske kulturlivet i Norge, med hensyn til bevilgninger, aktivitet og geografisk fordeling.

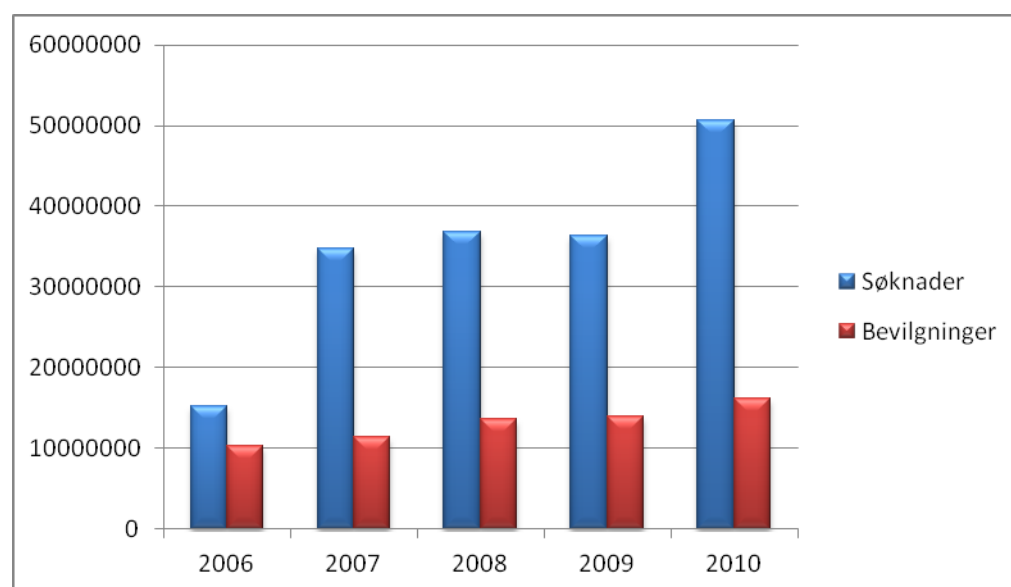
Sametingets tildeling til kultur baserer seg på hovedmålet, som er ”et levende og allsidig samisk kunst- og kulturliv”. Dette er splittet opp i ulike delmål og en strategi for å nå hoved- og delmål.

Tallene som benyttes i denne artikkelen, er hentet fra Norut Altas evaluering av Sametingets tilskudd til kulturutvikling for perioden 2006–2008, Sametingets årsmelding for 2009 og 2010 og Sametingets kulturavdeling.

6.2 Søknader til Sametinget

Sametinget har helt fra oppstarten i 1989 støttet samisk kulturelt arbeid økonomisk. I perioden 2006 til 2011 er den gjennomsnittlige bevilgningen til kulturformål pr. år på litt over 13 millioner. I samme tidsperiode er den gjennomsnittlig søknadssum på nesten 35 millioner. Som det framgår av tabell 6.1, varierer den årlige søknadssummen ganske mye, men innenfor tidsrommet 2006 til 2010 har Sametinget innvilget omtrent 37 % av den totale søknadssummen. I denne perioden omfatter det tildelinger til litteratur, musikk, billedkunst, barns oppvekstvilkår, tegneserier og andre tiltak, herunder samiske kulturhus, samiske musikkfestivaler og samisk idrett m.m.

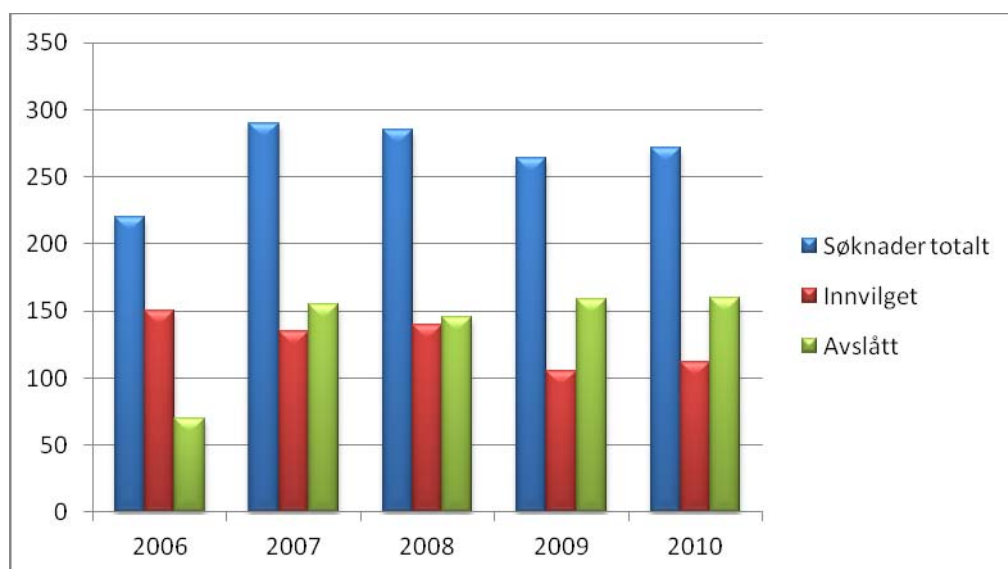
Figur 6.1 Søknadenes totale rammer og bevilgninger 2006–2010

Bevilgningene fra Sametinget til kulturformål var i 2006 litt over 10,2 millioner, og i 2010 var den steget til vel 16 millioner. Søknadssummen i 2006 var på nesten 15,3 millioner og i 2010 på over 50 millioner kroner. I 2006 bevilget Sametinget 67 % av den totale søknadssummen, og i 2010 ble det bevilget omtrent 32 % av søknadssummen. Fra 2006 til 2010 har søknadssummen tredoblet seg, og bevilgningen har økt en halv gang.

6.3 Antall søknader til Sametinget til kulturformål 2006–2010

Figur 6.2 Antall søknader til kulturformål totalt, søknader som er innvilget, og søknader som er avslått i perioden 2006–2010

Det årlige antall søknader til kulturformål har fra 2006 til 2010 ligget mellom 220 og 290, og de innvilgede søknadene mellom 105 og 150. For disse årene er det gjennomsnittlig 262 søknader og vel 128 som blir innvilget. Fra 2006 til 2010 ble nesten 49 % av søknadene innvilget. I perioden 2006 til 2010 er det bare i 2006 det har vært flere innvilgede enn avslåtte søknader.

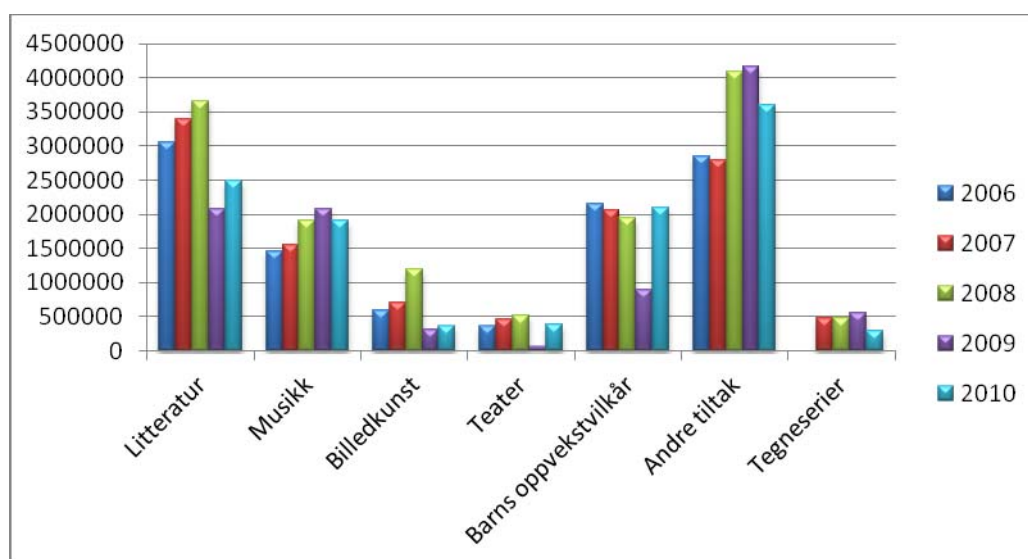
Når vi sammenligner figur 6.1 og 6.2, virker det som om søknadsantallet er forholdsvis stabilt, men at søknadssummen har økt en del og spesielt i 2010. I

disse tallene ligger det også at en del enkeltsøknader med store søknadsbeløp ikke har fått tildelingene de siste årene.

6.4 Bevilgninger til de ulike prosjektområdene i perioden 2006–2010

Sametinget definerer de ”ulike tiltaksområder”, og mange av tildelingene kan berøre flere tiltaksområder. Noe av variasjonen til støtten kan derfor ha sammenheng med hvilket område søknaden primært faller inn under. Men også de strategier Sametinget har satt opp for å oppnå de ulike delmålene, er med på å styre tildelingene.

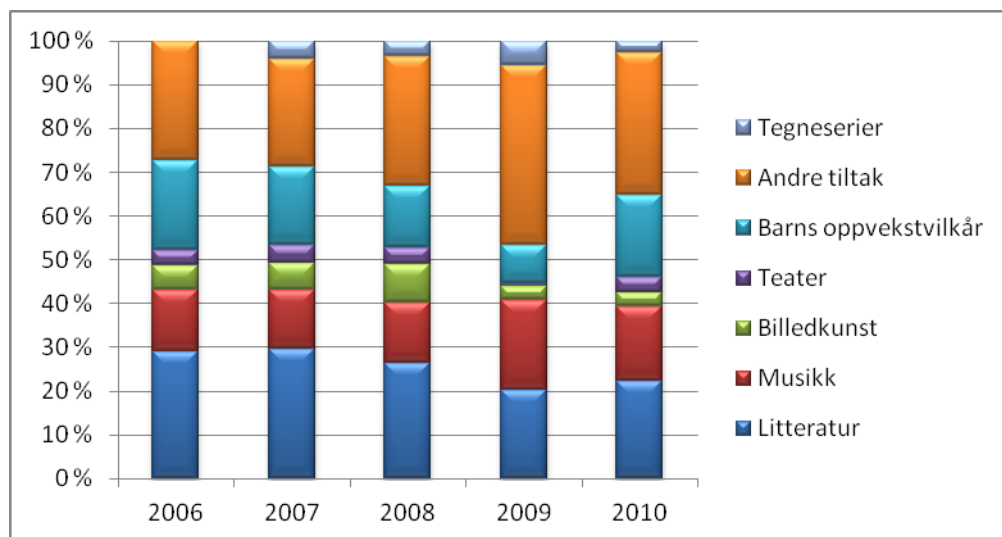
Figur 6.3 Summer bevilget til prosjekter i de ulike tiltaksområdene i perioden 2006–2010

Bevilgningen til de ulike tiltaksområdene viser at litteratur var det området som fikk den største tildelingen i 2006 og 2007. Men tabellen viser at i perioden 2008 til 2010 har samlepotten ”Andre tiltak” fått den største bevilgningen. I samlebegrepet ”Andre tiltak” er samiske kulturhus, festivaler, samiske kirkesaker, samisk idrett og mindre prosjekter. Siden ”andre tiltak” inneholder så mange

tilskudd til ulike kulturformål, hadde det i framtiden vært ønskelig å kunne splitte opp denne posten.

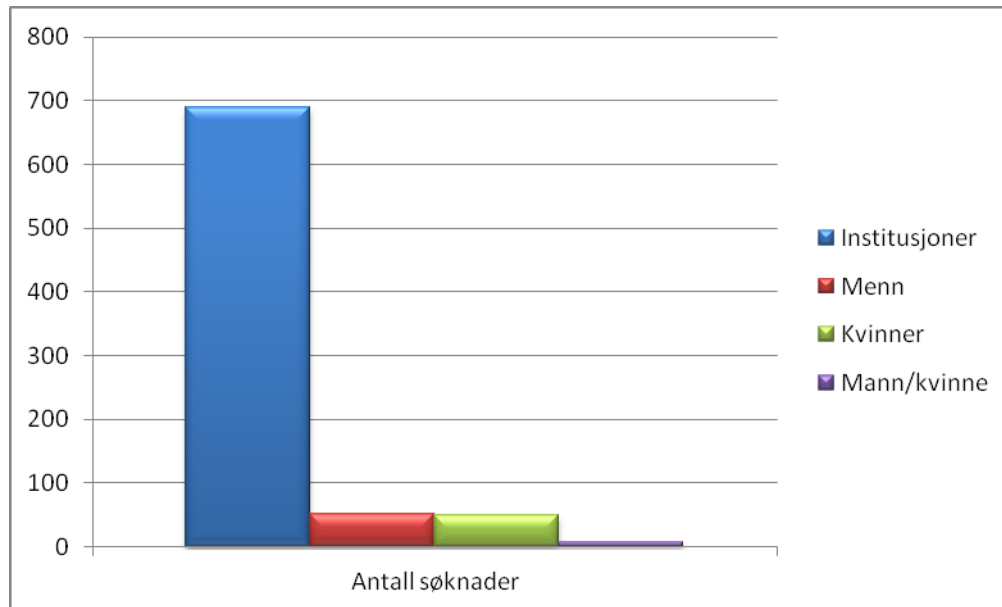
Figur 6.4 Bevilget i prosent til prosjekter i de ulike tiltaksområdene i perioden 2006 til 2010

Av figur 6.4 framgår det at prosentvis er det ”andre tiltak” som tildeles mest midler i perioden 2006–2010. Variasjonene har en sammenheng med Sametingets strategier for tildeling til kulturformål og de politiske føringer som gjøres i Sametinget. Men for å kunne oppfylle strategiene er Sametinget også avhengig av søknader som dekker disse områdene.

6.5 Søkere til kulturformål

Figur 6.5 Søkernes kjønn/institusjonstilknytning i perioden 2006 til 2008

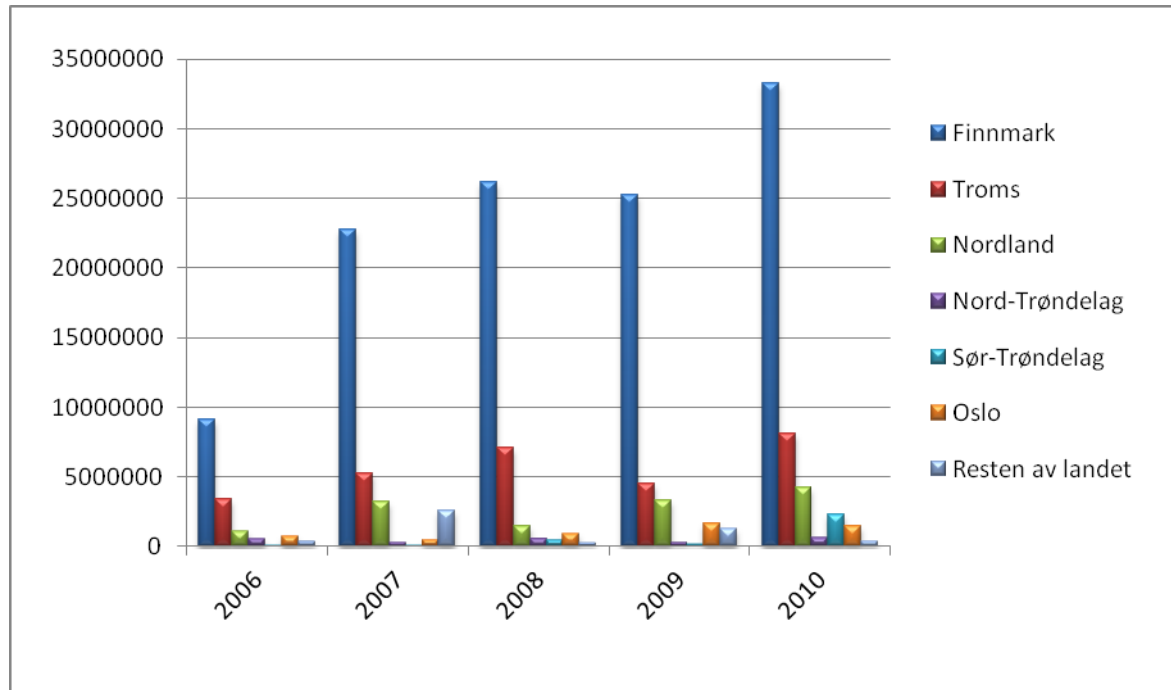

Figur 6.5 viser at ulike institusjoner i hovedsak er søkere til kulturformål, de utgjør 86 % av total søkermasse fra 2006 til 2008. Institusjoner er kommuner, samiske sentre, idrettsorganisasjoner og lignende.

Det er omtrent like mange menn og kvinner som er søkere til Sametingets kulturformål. 14 % av søknadene kommer fra personer som ikke er tilknyttet institusjoner. Her kunne det vært interessant å se på hva som er årsaken til at antallet søknader fra enkeltmennesker er forholdsvis lavt. Kan det ha sammenheng med søkeprosedyrene, mangel på gode prosjekt eller med Sametingets tildelinger?

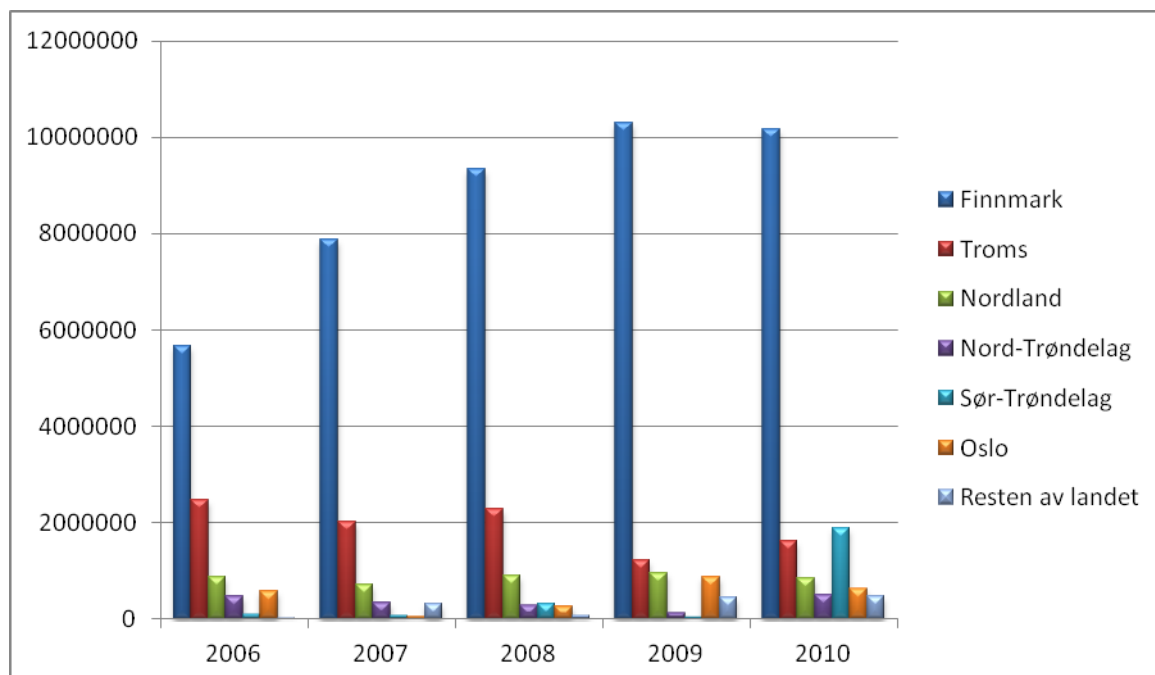
6.6 Sametingets tilskudd

Figur 6.6 Fylkesvis fordeling av søknadssum for kulturutvikling fra Sametinget i 2006–2010

I perioden 2006 til 2010 er den totale søknadssummen til kulturformål nesten to tredeler høyere enn det som ble innvilget av Sametinget. Søknadssummen fra Finnmark utgjør omtrent to tredeler av total søknadssum. For Troms utgjør den 16 % og Nordland 9 %. Ut fra dette virker det som det er samsvar mellom søkte midler og tildelte midler fylkesvis i perioden 2006 til 2010.

Figur 6.7 Fylkesvis fordeling av innvilgede tilskudd til kulturutvikling fra Sametinget i 2006–2010

To tredeler av bevilgningen fra Sametinget til kulturformål gikk til Finnmark i perioden 2006–2010. Troms har i samme periode fått nesten 15 %, og Nordland 6,6 %. Sør-Trøndelag og Oslo har fått 3,7 % og Nord-Trøndelag 2,7 %. Andre fylker som har fått tilskudd til kulturformål fra Sametinget i denne perioden, er Akershus, Buskerud, Hedmark, Møre og Romsdal, Oppland, Telemark, Vest-Agder og Vestfold. Men disse fylkene har ikke fått årlige bevilgninger. Fra 2006 til 2010 utgjør bevilgningene til disse fylkene litt over 2 %. Tildelingene til Finnmark har nesten fordoblet seg fra 2006 til 2009, fra henholdsvis 5,7 millioner til 10,3 millioner. Tildelingene til Troms har hatt en liten nedgang, dette spesielt i forhold til økningen i Sametingets budsjett fram mot 2010. Jamfør også figur 6.1. I tildelingene for 2010 har Finnmark fått 5 % mindre av det totale tilskuddet i forhold til 2009, dette også basert på den budsjettmessige økningen i 2010. Sør-Trøndelag hadde i 2010 den nest største fylkesvise bevilgningen, denne var på nesten 1,9 millioner.

Referanser:

Norut Alta (2009) Evaluering av Sametingets tilskudd til kulturutvikling for perioden 2006–2008

Sámedikki 2006 jahkediedáhus/Sametingets årsmelding 2006

Sámedikki 2007 jahkediedáhus/Sametingets årsmelding 2007

Sámedikki 2008 jahkediedáhus/Sametingets årsmelding 2008

Sámedikki 2009 jahkediedáhus/Sametingets årsmelding 2009

Sámedikki 2010 jahkediedáhus/Sametingets årsmelding 2010

Sametingets kulturavdeling